

ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ:

ΤΕΧΝΟΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΕΛΕΣΗ ΦΥΛΟΥ ΣΤΟΝ ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΟ ΨΗΦΙΑΚΟ/ ΦΥΣΙΚΟ ΧΩΡΟ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΗΣ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΡΙΑ:

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

ΦΩΤΕΙΝΗ ΤΣΙΜΠΙΡΙΔΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

<https://artword.org>

ABSTRACT IN ENGLISH

This postdoctoral research deals with the aesthetics of feminist resistance in the physical and digital space, exploring alternative strategies that express dissent and subversive uses of technology that support gender equality.

The research begins with the space of resistance: as digital and urban spaces merge into a continuum where bodies coexist with algorithms, data and media, the expression of solidarity and resistance is mediated by technology. Slogans transform into hashtags and vice versa, street performances become viral on social media, and artistic projects experiment with more ethical approaches to tech development.

The investigation brings into focus feminist activist groups that hack knowledge and technology to generate their tools of resistance -against a technocolonial system that reproduces inequalities. From servers, to data collection, to social media platforms and Artificial Intelligence, feminist activists reveal the systemic nature of oppression reproduced in digital technology and explore alternative approaches based on feminist principles.

These activist practices affect and are affected by feminist activism online and in the streets. The research brings into focus local examples of feminist resistance from Greece and the Global South, to show how they respond to local manifestations of the patriarchy and express dissent through care. At the same time, it explores the aesthetics of these strategies to show how local feminist groups connect to global feminisms, through visual and performative practices, and how aesthetics becomes a vital part of their communication, to reach as many people as possible online and offline.

Regarding the perspectives of the research, there are the recurring themes of vulnerability, as an impetus that results in political power, and care as a strategy for resistance. In terms of geography, the examples relate to local feminisms, focusing on places where feminist resistance is connected to social struggles. The book explores how local resistances are integrated into the international feminist movement, and how local feminist groups are connected to each other, through common aesthetics and strategies that they incorporate in their antipatriarchal struggle and communicative approach.

By exploring the aesthetics of the feminist protest in the physical and digital world, the book establishes how gender and technology are being co-produced and re-negotiated within the technocapitalist present. Moreover, it reveals the systemic nature of the inequalities within the postcolonial context and it highlights attempts to re-imagine and re-build the technological future with feminist principles, with an eye to overcome any inequality based on gender, gender identity, origin, and sexual orientation.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.	Εισαγωγή στην έρευνα	...σ.5
1.1.	Γενική περιγραφή	...σ.6
1.2.	Χρονικό της έρευνας	...σ.8
1.3.	Επισκόπηση επιστημονικού και ερευνητικού πεδίου	...σ.12
1.4.	Μεθοδολογία	...σ.18
2.	Κεφάλαια μελέτης	...σ.22
2.1.	Αποκαθλώνοντας την Πατριαρχία στο Πλαίσιο μιας Ελληνικής Φεμινιστικής Συλλογικότητας: Ο Αρτιβισμός της στΟΡΓΗΣ των Οιστρογόνων, Χριστίνα Γραμματικοπούλου και Φωτεινή Τσιμπιρίδου (στα αγγλικά)	...σ.23
2.2.	Φεμινιστικά δίκτυα φροντίδας στην Ελλάδα (στα αγγλικά)	...σ.55
2.3.	Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής διαμαρτυρίας (στα ελληνικά)	...σ.85
2.4.	ΤρανσΧακΦεμινιστικές Στρατηγικές Αποαποικιοποίησης του Σώματος (στα αγγλικά)	...σ.117
2.5.	Φεμινιστική Τεχνητή Νοημοσύνη και Αποαποικιοποίηση των δεδομένων (στα αγγλικά)	...σ.146
3.	Επίλογος	...σ.158
3.1.	Γενική ανασκόπηση	...σ.159
4.	Παραδοτέο υλικό	...σ.161
4.1.	Δημοσιεύσεις	...σ.162
4.2.	Ανακοινώσεις σε συνέδρια	...σ.163
4.3.	Διδασκαλία	...σ.168
4.4.	Καλλιτεχνική πρακτική	...σ.173
5.	Βιογραφικό σημείωμα	...σ.176
6.	Συνολική Βιβλιογραφία	...σ.178

1.

Εισαγωγή στην έρευνα

1.1

Γενική περιγραφή

Η έρευνα εστιάζει στο ζήτημα της αισθητικής, διερευνώντας πώς χρησιμοποιείται από τα φεμινιστικά κινήματα ως μέσο επικοινωνίας. Δεδομένου ότι τα κινήματα αυτά εκδηλώνονται στον διευρυμένο χώρο που ορίζεται από το ψηφιακό και το αστικό πεδίο, όπου αυτό που συμβαίνει στο ένα επηρεάζει και το άλλο, διερευνά την επίδραση του φεμινισμού στη σύγχρονη τεχνολογία και η επίδραση της τεχνολογίας στην ισότητα των δύο φύλων. Παράλληλα, πραγματεύεται ζητήματα μετααποικιακότητας, αναγνωρίζοντας τις προκαταλήψεις κατά των γυναικών που αναπαράγονται στην επιστημονική και τεχνολογική έρευνα, αναζητώντας καλλιτεχνικούς πειραματισμούς με μια φεμινιστική οπτική στην δημιουργία της γνώσης και της τεχνολογίας.

Καθώς ο ψηφιακός και ο αστικός χώρος ενώνονται σε ένα συνεχές, όπου τα σώματα συνυπάρχουν με τους αλγόριθμους, τα δεδομένα και τα μέσα επικοινωνίας, ο τρόπος που εκφράζουν την αλληλεγγύη και την αντίδραση είναι διαμεσολαβημένος από την τεχνολογία. Τα συνθήματα γίνονται hashtags και το αντίθετο, επιτελέσεις στο δρόμο γίνονται ικές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καλλιτεχνικά πρότζεκτ επιχειρούν να αποαποικιοποιήσουν την τεχνολογία ή να εισάγουν μια πιο ηθική προσέγγιση στην ανάπτυξή της. Κάπως έτσι η τεχνοφεμινιστική αισθητική μπορεί να δώσει μια πιο εμπλουτισμένη εικόνα του σύγχρονου πολιτισμού και της πολιτικής.

Αυτή η μελέτη προσεγγίζει την τεχνοφεμινιστική αισθητική μέσα από δύο σημεία εκκίνησης:

- πρώτα απ' όλα, αναλύει την αισθητική της φεμινιστικής διαμαρτυρίας, στον ψηφιακό χώρο και στον αστικό χώρο, και
- δεύτερον, πραγματεύεται καλλιτεχνικά και ερευνητικά πρότζεκτ που είτε εφαρμόζουν φεμινιστικές ιδέες και αρχές στην τεχνολογική καινοτομία είτε παρέχουν τεχνολογικές λύσεις προσανατολισμένες προς την ισότητα των φύλων.

Τα παραδείγματα αυτά δίνονται μέσα από το πρίσμα της ευαλωτότητας και της φροντίδας, ως πολιτικής στάσης, και με βλέμμα προς την φεμινιστική αντίσταση στην Ελλάδα και τον Παγκόσμιο Νότο, μέσα στα συμφραζόμενα της μετααποικιακής συνθήκης. Έτσι, διερευνάται πώς οι ντόπιες αντιστάσεις ενσωματώνονται στο διεθνές φεμινιστικό κίνημα, και πώς συνδέονται μεταξύ τους, μέσα από την αισθητική και τις στρατηγικές που ενσωματώνουν στην επικοινωνιακή τους προσέγγιση.

1.2

Χρονικό της έρευνας

Το αρχικό πεδίο έρευνας, με βάση τη θεωρητική μου κατάρτιση, είναι η ιστορία της τέχνης, η αισθητική και η θεωρία του πολιτισμού. Ωστόσο, θεώρησα ότι το θέμα της μεταδιδακτορικής έρευνας απαιτούσε μια διεύρυνση του πεδίου γνώσης, καθώς αναζητούσα μεθοδολογικά και θεωρητικά εργαλεία για να απομακρυνθώ από ηγεμονικές θεωρήσεις του πολιτισμού και να προσεγγίσω καλύτερα ιστορίες και δράσεις που αφορούν υπεξούσια σώματα.

Μέσα στα συμφραζόμενα αυτά, η σύζευξη Θεωρίας της Τέχνης και Ανθρωπολογίας, παρέχει τα εργαλεία τόσο για να κατανοήσουμε την εικαστική πτυχή των φεμινιστικών κινημάτων αντίστασης και του τεχνοφεμινισμού, αλλά και για την ανάδειξη προσωπικών ιστοριών μέσα στην δεδομένη πολιτική συνθήκη, μέσα από μελέτες παραδειγμάτων και έρευνα πεδίου.

Σε ό,τι αφορά τον Φεμινισμό στην Ελλάδα, είχα μελετήσει το θέμα της εκπαίδευσης και της τέχνης των γυναικών κατά τη διάρκεια της μεταπτυχιακής μου διπλωματικής εργασίας πάνω στο έργο της Σοφίας Λασκαρίδου, που αναφέρεται ως η πρώτη γυναίκα που φοίτησε στη Σχολή Καλών Τεχνών (Γραμματικοπούλου 2007).

Αργότερα, η διδακτορική μου έρευνα πάνω στο ζήτημα του άυλου στην τέχνη, σε συνάρτηση με το σώμα και την τεχνολογία (Grammatikopoulou 2013), και οι δημοσιεύσεις που ακολούθησαν μετά από αυτό (για παράδειγμα: Grammatikopoulou 2010; Grammatikopoulou 2016), με έστρεψαν προς ζητήματα σύγχρονης τέχνης και ψηφιακής τεχνολογίας. Έτσι, μέσα από την ακαδημαϊκή μου έρευνα και την επαγγελματική μου δραστηριότητα (βλ. βιογραφικό σημείωμα στο τέλος), απέκτησα μια εξοικείωση τόσο με την ψηφιακή καινοτομία, όσο και με τις καλλιτεχνικές πρακτικές που εκδηλώνονται ως τεχνολογικοί πειραματισμοί.

Σε αυτό το σημείο, άρχισα να στρέφομαι προς το θέμα του Τεχνοφεμινισμού, διερευνώντας τον τρόπο που το φύλο και η τεχνολογία παράγουν το ένα το άλλο. Ήταν μια ευτυχής συγκυρία ότι την εποχή εκείνη έλαβα πρόσκληση από το Πανεπιστήμιο του Aarhus για μια σύντομη ερευνητική παραμονή πάνω στο θέμα του πολιτισμού και των Big Data (2015), όπου γνώρισα την Cornelia Sollfrank, πολύ γνωστή για το καλλιτεχνικό της έργο στο πεδίο της Net.art και του Κυβερνοφεμινισμού, ήδη από τη δεκαετία του 1990.

Μετά από συζητήσεις πάνω στο θέμα του τεχνοφεμινισμού και της σύγχρονης τέχνης, η Cornelia Sollfrank με προσκάλεσε να γράψω ένα κεφάλαιο για τον τόμο *Die schönen Kriegerinnen. Technofeministische Praxis im 21. Jahrhundert [Όμορφες πολεμίστριες. Τεχνοφεμινιστική πρακτική στον 21ο αιώνα]* (Sollfrank 2018). Το κείμενο μου με τίτλο “Virale Gender-Performance” [Ιικές επιτελέσεις φύλου], στάθηκε η αρχή για μια διερεύνηση της αισθητικής των φεμινιστικών ακτιβιστικών επιτελέσεων, αλλά και του τρόπου με τον οποίο τα δρώμενα στον αστικό χώρο μεταφέρονται στον ψηφιακό και αντίστροφα, καθώς και ζητήματα έμφυλης καταπίεσης που εκτείνονται και στους δύο κόσμους. Η πολύ επιτυχημένη πορεία του βιβλίου (που μόλις λίγους μήνες μετά μεταφράστηκε και στα αγγλικά και παρουσιάστηκε σε διεθνή φεστιβάλ) και οι συζητήσεις που ξεκίνησαν με αυτό, έδωσαν στην Cornelia Sollfrank, σε μένα και μια ομάδα από ερευνήτριες, το κίνητρο να διερευνήσουμε περαιτέρω το θέμα που πραγματεύεται το κείμενό μου, αυτή τη φορά με εικαστικά μέσα. Έτσι, ξεκίνησε η ερευνητική / καλλιτεχνική ομάδα #purplenoise (Götz 2021), τις δράσεις με την οποία θα αναλύσω σε επόμενη ενότητα (βλ. ενότητα 4.4).

Οι διεργασίες αυτές με έκαναν να θέλω να εμβαθύνω περισσότερο στο θέμα σε θεωρητικό επίπεδο. Έτσι, ήρθα σε επαφή με την καθ. Φωτεινή Τσιμπιρίδου, που μου έδωσε την ευκαιρία να ενταχθώ στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών ως μεταδιδακτορική ερευνήτρια. Η έρευνα που γίνεται μέσα στο Εργαστήριο Μελέτης του Πολιτισμού, των Συνόρων και του Κοινωνικού Φύλου, καλύπτει ένα πολύ ευρύ φάσμα στο πεδίο της ανθρωπολογίας και του πολιτισμού, και γι’ αυτό η επαφή μου με τους ερευνητές που δραστηριοποιούνται σε αυτό, αλλά και την πληθώρα προσκεκλημένων από τα πεδία της ακαδημαϊκής έρευνας και της καλλιτεχνικής πρακτικής, που συμμετέχουν στις δράσεις του εργαστηρίου, στάθηκε πηγή διαρκούς ανατροφοδότησης της έρευνας.

Πέρα από την εμπειρία της Φωτεινής Τσιμπιρίδου στην καθοδήγηση και συνεργασία με ερευνητές από διαφορετικά πεδία έρευνας, θεώρησα ότι ήταν μια ευτυχής συγκυρία το

γεγονός ότι είχε εντρυφήσει σε πολλά από τα ζητήματα που αφορούσαν θέμα της έρευνας, μέσα από την ανθρωπολογική ματιά. Συγκεκριμένα, αναφέρομαι στην εμπειρία της στην ανθρωπολογική έρευνα που αφορούσε μειονοτικές κοινωνικές ομάδες, από τους Πομάκους (Tsibiridou 2000) στον κουρδικό φεμινισμό, με μελέτη πεδίου που ακολουθεί μια διαθεματική φεμινιστική οπτική, πάνω σε υποκείμενα που υφίστανται πολλαπλές μορφές καταπίεσης (όπως για παράδειγμα τρανς γυναίκες) (Tsibiridou 2014) αλλά και υποκείμενα που αντιδρούν σε αυτήν την καταπίεση (για παράδειγμα, τους ακτιβιστές στο πάρκο Γκέζι της Κωνσταντινούπολης), με σαφείς αναφορές στις αισθητικές πρακτικές ως μέσον επικοινωνίας (Tsibiridou 2018). Ήταν μια προσέγγιση που έδειχνε πώς να αναζητάει κανείς τις ιστορίες πίσω από την Ιστορία, να βλέπει πώς το προσωπικό αντανάκλαται στο συλλογικό και αντίστροφα, και να ακούει τις φωνές που έρχονται από το “περιθώριο”.

Το αρχικό πλάνο ήταν να επεκταθεί η μελέτη πέρα από τα σύνορα της Ελλάδας, αξιοποιώντας την εμπειρία μου από την πολυετή παραμονή μου στην Ισπανία, αλλά και τη διάθεσή μου να διερευνήσω τους φεμινισμούς της Μεσογείου. Όμως, ακριβώς την στιγμή εκείνη, τα σύνορα άρχισαν να κλείνουν, ολοένα και περισσότερο, μέχρι την πόρτα του σπιτιού μας. Η αρχή της έρευνας συνέπεσε με την πανδημία του COVID-19, που περιόρισε τις δυνατότητες για μελέτη πεδίου σε άλλες χώρες. Από την άλλη όμως, καθώς τα σύνορα μετατοπίζονταν στο ίδιο μας το σώμα (Preciado 2020), το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα άρχισε να αποκτάει ολοένα και μεγαλύτερη ορμή. Παράλληλα, ακόμα περισσότερες μορφές πολιτικής έκφρασης μετατοπίστηκαν στον ψηφιακό χώρο, που απέκτησε μεγαλύτερη ισχύ ως μέρος πολιτικής συνάντησης, ως τεχνολογία που παρείχε εργαλεία ακτιβιστικής δράσης, αλλά και ως ένας νέος χώρος πολιτικής καταπίεσης και αναπαραγωγής ανισοτήτων.

Έτσι, καθώς το πεδίο της έρευνας αφορούσε το σήμερα, το επίκεντρο του ενδιαφέροντος μετατοπιζόταν για να ακολουθήσει τις εξελίξεις στην φεμινιστική αντίσταση αλλά και την τεχνοφεμινιστική θεωρία. Μέσα από τα διαφορετικά κεφάλαια (κάποια από αυτά ήδη δημοσιευμένα σε τόμους) αποτυπώνεται η εικόνα ενός φεμινιστικού κινήματος ζωντανού, διαρκώς σε εξέλιξη και σε αναζήτηση νέων τρόπων υπέρβασης της καταπίεσης και των διακρίσεων.

ΠΗΓΕΣ

- Götz, M. (2021). Feminist Dissent: Taking Sid/tes in Making 'Purple Noise'. In E. Bippus, A. Ganzert, & I. Otto (Eds.), *Edition Kulturwissenschaft* (1st ed., Vol. 211, pp. 65–78). transcript Verlag. <https://doi.org/10.14361/9783839449011-006>
- Grammatikopoulou, C. (2013). *Encounters on the border of the immaterial: Body, technology and visual culture* [PhD Thesis]. Universitat de Barcelona.
- Grammatikopoulou, C. (2016). New media, new perceptions: Art as an encompassing and participatory experience. In C. van den Akker & S. Legêne (Eds.), *Museums in a digital culture: how art and heritage become meaningful* (pp. 41–56). Amsterdam University Press.
- Preciado, P. B. (2020). Learning from the virus. *Artforum*, 58(9).
- Sollfrank, C. (Ed.). (2018). *Die schönen Kriegerinnen: technofeministische Praxis im 21. Jahrhundert*. Transversal Texts.
- Tsibiridou, F. (2000). *Les Pomak dans la Thrace grecque: discours ethnique et pratiques socioculturelles*. L'Harmattan.
- Tsibiridou, F. (2014). Social Poetics, Emotional Engagement and Cultural Critique in Istanbul: When Liminality Matters in the Social Movements. *Urbanities*, 4(1), 26–44.
- Tsibiridou, F. (2018). Creativity, Counterpublics and Çapulcu [looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul). *The Greek Review of Social Research*, 149, 79–101.
- Γραμματικοπούλου, Χ. (2007). *Η ζωγράφος Σοφία Λασκαρίδου (1876-1965)* [MA dissertation]. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

1.3

Επισκόπηση επιστημονικού και ερευνητικού πεδίου

Το αρχικό ερώτημα, που διαμόρφωσε την βιβλιογραφική αναζήτηση ήταν το πώς δρουν οι φεμινιστικές ομάδες στον ψηφιακό και αστικό χώρο σήμερα, με έμφαση στις αισθητικές πρακτικές και τα τεχνολογικά εργαλεία που αξιοποιούν.

Ως εκ τούτου, η έρευνα στηρίχθηκε σε φεμινιστικά συγγράμματα, αισθητικές θεωρίες και αναλύσεις για τον τεχνολογικό πολιτισμό.

Σε θεωρητικό επίπεδο, αξιοποίησα στοιχεία από τον Μαύρο Φεμινισμό, που φέρνει στο προσκήνιο την έλλειψη εκπροσώπησης του αποικιοποιημένου Άλλου. Σε συνδυασμό με μετααποικιακές θεωρήσεις, προσπάθησα να αξιοποιήσω τις γνώσεις για το πώς διαμορφώνεται και επιβάλλεται συστημικά η εξουσία. Το πεδίο της κουήρ φαινομενολογίας συμπλήρωσε αυτές τις θεωρητικές τοποθετήσεις, αναδεικνύοντας το πώς ο κόσμος και αυτό που θεωρείται κοινή εμπειρία, είναι η εμπειρία των κυρίαρχων σωμάτων. Οι σπουδές των ψηφιακών μέσων ήταν χρήσιμες στην πλαισίωση των αισθητικών και ακτιβιστικών εκφράσεων που χρησιμοποιούν τα ψηφιακά μέσα -από μέσα κοινωνικής δικτύωσης μέχρι βάσεις δεδομένων-, αλλά και τις αποικιοκρατικές και εξουσιαστικές δομές στις οποίες στηρίζονται.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την αισθητική της διαμαρτυρίας και την έκφραση αντίστασης στον αστικό χώρο, ο τόμος *The Aesthetics of Global Protest, Visual Culture and Communication* (McGarry, A., Erhart, I., Eslen-Ziya, H., Jenzen, O. & Korkut, U. 2020) ήταν πολύ βοηθητικός στην προσέγγιση του ζητήματος της αισθητικής της αντίστασης στον ψηφιακό και αστικό χώρο, και στο να δω πώς οι αισθητικές πρακτικές χρησιμοποιούνται ως επικοινωνιακά εργαλεία. Πάνω στο ίδιο ζήτημα, ήταν σημαντικές οι κατευθύνσεις που πήρα από δύο κείμενα της Φ. Τσιμπιρίδου για την Κωνσταντινούπολη: Το πρώτο, "An Ethnography of Space, Creative Dissent and Reflective Nostalgia in the City Centre of Global Istanbul" (Tsibiridou 2018) προσεγγίζει την αισθητική και την πολιτική της διαμαρτυρίας μέσα από

την εμπειρία μειονοτικών ομάδων και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν μέσα στον αστικό χώρο. Παρομοίως, στο “Creativity, Counterpublics and Çapulcu [looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul)” (Tsibiridou 2018b) προσέγγισε τις διαμαρτυρίες στο Γκέζι μέσα από το πρίσμα της καλλιτεχνικής δημιουργικότητας και τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε στην διάδραση μεταξύ των συμμετεχόντων.

Για περαιτέρω εμβάθυνση στην πολιτική διάσταση της διαμαρτυρίας, ήταν πολύ χρήσιμος ο τόμος *Vulnerability in Resistance* (Butler et al 2016), που μιλάει για την ενσώματη αντίσταση και το πώς η ευαλωτότητα μπορεί να μετατραπεί σε πολιτική δύναμη μέσα από τη συλλογική παρέμβαση στο δημόσιο χώρο. Άλλωστε, ένα άλλο έργο της Butler, το *Gender Trouble* (Butler 2006), υπήρξε πολύ επιδραστικό στην κατανόηση της επιτέλεσης του φύλου και το πώς επηρεάζει τις φεμινιστικές διαμαρτυρίες. Αφήνοντας το πεδίο της μάχης και περνώντας σε αυτό του οράματος, το Μανιφέστο της Φροντίδας (The Care Collective 2020) προτείνει έναν διαφορετικό τρόπο πολιτικής δράσης, μέσα από την αλληλεγγύη και το νοιάξιμο για τους άλλους και το περιβάλλον.

Σε ό,τι αφορά την προσέγγιση της τεχνολογίας και της επιστήμης, ξεκίνησα με το κλασικό κείμενο της Donna Haraway *Situated Knowledges* (1988), το οποίο ξεσκεπάζει το λεγόμενο “Κόλπο του Θεού”, δηλαδή την ψευδαίσθηση ότι η επιστημονική ματιά είναι αποκομμένη από προσωπικές προκαταλήψεις και κοινωνικές ανισότητες -ενώ αντίθετα, αντανάκλα τη ματιά των ατόμων που έχουν την εξουσία, των λευκών ανδρών. Το “The Witch in the Lab Coat” της WhiteFeather Hunter πραγματεύεται επίσης τη σχέση αποικιοκρατίας και επιστημονικής γνώσης, δείχνοντας πώς οι αισθητικές πρακτικές που παρεκκλίνουν από την ηγεμονική γραμμή, ουσιαστικά είναι προσπάθειες για ανασκευή της παραγωγής της γνώσης και του πολιτισμού, σε μια πιο συμπεριληπτική βάση (Hunter 2021). Στο ίδιο πνεύμα, το *Data Feminism* (D’ Ignazio and Klein 2020) μεταφέρει τον ίδιο προβληματισμό στο σήμερα, στις τεχνολογίες των υπολογιστών και την επιστήμη των δεδομένων. Αναδεικνύουν το πώς οι υπάρχουσες καταπιέσεις και προκαταλήψεις αναπαράγονται από την τεχνολογία -που κάθε άλλο παρά ουδέτερη είναι-, και παρουσιάζουν αισθητικές πρακτικές που επιχειρούν να δείξουν έναν νέο τρόπο οργάνωσης, που θα ευνοεί την ενδυνάμωση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και την ισότητα.

Επειδή μεγάλο μέρος της θεωρητικής συζήτησης καταλαμβάνεται από τον προβληματισμό για το πώς τα ζητήματα φύλου αντανάκλονται στην παραγωγή γνώσης, τις ιεραρχικές

δομές και την υλική βάση του ψηφιακού πολιτισμού, ακολούθησα σε μεγάλο βαθμό μια τεχνοφεμινιστική προσέγγιση. Ο τεχνοφεμινισμός είναι η μελέτη της επιστήμης και της τεχνολογίας μέσα από το πρίσμα της φεμινιστικής κριτικής, δείχνοντας πώς το φύλο και η τεχνολογία μετασχηματίζουν το ένα το άλλο. Εκτός από τη Donna Haraway, που αναφέρθηκε παραπάνω, σημαντικές στην τεχνοφεμινιστική προσέγγιση ήταν και οι θεωρίες της Rosie Braidotti (Braidotti 1996) και της Judy Wajcman (Wajcman 2004). Σε ό,τι αφορά την σύγχρονη τεχνοφεμινιστική θεωρία, ο τόμος της Cornelia Sollfrank για την τεχνοφεμινιστική πρακτική στον 21ο αιώνα (Sollfrank 2018), στο οποίο συμμετείχα και η ίδια με ένα κείμενο, καθώς και το κείμενό της για την ιστορία του τεχνοφεμινισμού (Sollfrank 2017) ήταν πολύ χρήσιμα στην προσέγγιση του φύλου και της τεχνολογίας.

Παράλληλα, επειδή ο φεμινισμός ως κίνημα στρέφεται εναντίον πολλαπλών μορφών καταπίεσης και ανισότητας, ήταν ουσιαστικό στη θεωρητική πλαισίωση να μπουν ζητήματα αποαποικιοποίησης, θεωρίας κουήρ και Μαύρου φεμινισμού. Μερικά πολύ χρήσιμα κείμενα πάνω σε αυτό το ζήτημα ήταν: ο τόμος που επιμελήθηκε η ανθρωπολόγος Liliana Suarez Navaz για την αποαποικιοποίηση του φεμινισμού (Suarez Navaz 2008), όπου τίθενται υπό αμφισβήτηση οι εθνοκεντρικές ματιές που δεν είχαν λάβει υπόψη την φυλετική και πολιτισμική διάσταση των έμφυλων ανισοτήτων· το βιβλίο της Chandra Talpade Mohanty, θεωρητικού στις φεμινιστικές και μετααποικιακές σπουδές, *Feminism without borders* σχετικά με την αποαποικιοποίηση και δημοκρατικοποίηση του φεμινισμού· το βιβλίο της Sara Ahmed *Queer Phenomenology. Orientations, objects, others* (Ahmed 2006), όπου διαπραγματεύεται τον Οριενταλισμό μέσα από μια κουήρ προοπτική, δείχνοντας πώς η εμπειρία του κόσμου έχει να κάνει με τις καταπίεσεις που δέχεται το εκάστοτε σώμα· και το κείμενο της Lelia Marie Hampton, διδάκτορα στην επιστήμη των υπολογιστών, για την αλγοριθμική καταπίεση και το πώς ο μαύρος φεμινισμός μπορεί να μας απαλλάξει από αυτήν.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τους φεμινισμούς της Μεσογείου και των Βαλκανίων, και τον συσχετισμό τους με το ελληνικό παράδειγμα, το κείμενο της Φ. Τσιμπιρίδου δίνει μια πλαισίωση του ζητήματος στη βάση του παλιμψηστού της πατριαρχικής αποικιοκρατίας (Tsibiridou 2022)· η Ειρήνη Γαϊτάνου εστιάζει στο θέμα του φεμινισμού σε συνάρτηση με τις πολιτικές διεργασίες που ξεκίνησαν από την οικονομική κρίση και έπειτα (Gaitanou 2017)· η Έφη Αβδελλά το έχει διερευνήσει ιστορικά (Αβδελλά και Ψαρά 1985), ενώ πολλές πληροφορίες μπορεί να αντλήσει κανείς και από τις δημοσιεύσεις του κέντρου Διοτίμα

(diotima.org). Ως παράδειγμα της έρευνας σε τοπικούς φεμινισμούς της Μεσογείου μέσα από μια αποαποικιοποιημένη ματιά, η μελέτη της Maggie Bullen για το βασικό φεμινισμό δίνει πολύ χρήσιμες κατευθύνσεις, σε ό,τι αφορά την ιστορική και ανθρωπολογική της πλαισίωση (Bullen 2003). Επίσης, η Χαντάν Τσαγλαγιάν δίνει μια εξίσου ενδιαφέρουσα οπτική για τον κουρδικό φεμινισμό, με έμφαση σε αφηγήσεις εκτοπισμού και αντίστασης (Caglayan 2021). Σε ό,τι αφορά τις ψηφιακές εκδόσεις, υπάρχουν πολύ τεκμηριωμένες δημοσιεύσεις στο ακαδημαϊκό περιοδικό Feministika (feministika.net) ενώ μια πρόσφατη πηγή είναι και η πλατφόρμα Medfeminiswiya (medfeminiswiya.net).

Εδώ ίσως θα άξιζε να γίνει μια διευκρίνιση σε ό,τι αφορά το εύρος των πηγών, η οποία αφορά τόσο το πεδίο εξειδίκευσης των ερευνητών όσο και την προσωπική ματιά τους. Αν και η επιλογή της βιβλιογραφίας έγινε με βάση το θέμα που μας απασχολούσε, θεώρησα ότι ήταν καλή πρακτική να συμβουλευτώ συγγραφείς που μπορεί να υφίστανται πολλαπλές μορφές καταπίεσης. Μέσα στη βιβλιογραφία κατέχουν σημαντική θέση συγγραφείς μη-δυναμικές, τρανς, μαύρες, συγγραφείς που κατάγονται από πρώην αποικίες και χώρες του Παγκόσμιου Νότου. Δεν πρόκειται για προσχηματική στήριξη μειονοτήτων (tokenism), αλλά είναι κάτι που προέκυψε αβίαστα, μέσα από την αναζήτηση φωνών που ήταν πιο κοντά στο βίωμα που περιέγραφαν.

ΠΗΓΕΣ

Ahmed, Sara. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Duke University Press, 2006.

Braidotti, R. (1996). Cyberfeminism with a difference. *New Formations*, 29, 9–25.

Bullen, M. (2003). *Basque gender studies*. Center for Basque Studies, University of Nevada.

Butler, J. (2006). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Butler, J., Gambetti, Z., & Sabsay, L. (Eds.). (2016). *Vulnerability in resistance*. Duke University Press.

Caglayan, H. (2021). *Γυναίκες στο κουρδικό κίνημα*. RedMarks.

D'Ignazio, C., & Klein, L. F. (2020). *Data feminism*. The MIT Press.

-
- Gaitanou, E. (2017). "Fight like a girl": Social movement and feminism(s) amid the crisis in Greece. *Feministische Studien*, 35(2), 243–258. <https://doi.org/10.1515/fs-2017-0028>
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Hunter, W. (2021). The Witch in the Lab Coat: Deviant Pathways in Science. *Limina, A Journal of Historical and Cultural Studies*, 26(2), 14–29.
- McGarry, A., Erhart, I., Eslen-Ziya, H., Jenzen, O., & Korkut, U. (Eds.). (2020). *The aesthetics of global protest: visual culture and communication*. Amsterdam University Press.
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.
- Sollfrank, C. (2017). Revisiting the Future: Cyberfeminism in the 21st Century". In R. Bishop, K. Gansing, J. Parikka, & E. Wilk (Eds.), *across & beyond – A transmediale Reader on Post-digital Practices, Concepts and Institutions* (Vol. 0). Sternberg Press.
- Sollfrank, C. (Ed.). (2018). *Die schönen Kriegerinnen: technofeministische Praxis im 21. Jahrhundert*. Transversal Texts.
- Suárez-Navaz, L., & Hernández Castillo, R. A. (Eds.). (2008). *Descolonizando el feminismo: teorías y prácticas desde los márgenes* (1. ed). Cátedra.
- The Care Collective, Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., & Segal, L. (Eds.). (2020). *The care manifesto: the politics of interdependence*. Verso Books.
- Tsibiridou, F. (2018a). An Ethnography of Space, Creative Dissent and Reflective Nostalgia in the City Centre of Global Istanbul. In I. Pardo & G. B. Prato (Eds.), *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography* (pp. 405–426). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-64289-5_23
- Tsibiridou, F. (2018b). Creativity, Counterpublics and Çapulcu [looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul). *The Greek Review of Social Research*, 149, 79–101.

Tsibiridou, F. (2022). On Honor and Palimpsest Patriarchal Coloniality in Greece, the Western Balkans, and the Caucasus: Anthropological Comparative Accounts from a Post-Ottoman Decolonial Perspective. *Genealogy*, 6(3), 73.
<https://doi.org/10.3390/genealogy6030073>

Wajcman, J. (2004). *TechnoFeminism*. Polity.

Αβδελά, Έ., & Ψαρά, Α. (1985). *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου* (Γνώση).

Γραμματικοπούλου, Χ. (2022). Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης. In *Φεμινιστικές θεωρίες, αισθητικές πρακτικές και παγκοσμιοποιημένες τεχνολογίες* (p. 370). Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο.

1.4

Μεθοδολογία

Η έρευνα αυτή προέκυψε καθώς *σκεφτόμουν με άλλα άτομα*, όπως γράφει η bell hooks "καθώς συζητούσα με άλλους ανθρώπους, και όχι ως ένας εσωτερικός, σιωπηλός διάλογος με τον εαυτό μου" (hooks and Hall, 2018). Η θεωρητική έρευνα δεν πραγματοποιήθηκε απλά με όρους μελέτης κειμένων και συγγραφής, αλλά με έναν τρόπο περισσότερο ανοιχτό, σε επικοινωνία με άλλους ερευνητές και καλλιτέχνες.

Ένα σημαντικό κομμάτι της φεμινιστικής σκέψης και πρακτικής είναι η από κοινού διερεύνηση και περισυλλογή, η παράθεση προσωπικών εμπειριών και το μοίρασμα γνώσεων. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν είναι πρωτότυπο στην ακαδημαϊκή έρευνα, που προκύπτει μέσα από ένα νοερό διάλογο με όλους τους συγγραφείς και τους ερευνητές στους οποίους στηρίζεται μια μελέτη. Στην προκειμένη περίπτωση, αναφέρομαι σε πιο ενεργητικά μοντέλα συνεργασίας με τους συνεργάτες, τις συνεργάτιδες αλλά και τα άτομα με τα οποία βρεθήκαμε σε σεμινάρια και webinars, σε συνέδρια και συναντήσεις με άλλους ερευνητές, όπου συζητούσαμε για τη δουλειά μας και μπορούσαμε να λάβουμε ανατροφοδότηση για την πορεία της έρευνας. Εξίσου σημαντικές ήταν οι συναντήσεις μου με ομάδες που ασχολούνται με φεμινιστικό ακτιβισμό για την εμβάθυνσή μου στα ζητήματα αυτά.

Η μελέτη αυτή προέκυψε μέσα από μια διερεύνηση που πραγματοποιήσαμε από κοινού με την Φωτεινή Τσιμπιρίδου για το σημείο της συνάντησης ανθρωπολογίας και τέχνης, και την σχέση τους μέσα στα συμφραζόμενα της αποαποικιοποίησης στον τρόπο παραγωγής γνώσης και πολιτικής. Αυτό περιλάμβανε συναντήσεις και σεμινάρια με ανθρωπολόγους και καλλιτέχνες, αρχικά μέσα στο πλαίσιο του μαθήματος "Ανθρωπολογία και τέχνη" του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Τέχνη και Δημόσια Σφαίρα" (ΑΠΘ και ΠΑΜΑΚ, 2020-2021), που δίδασκε η Φ. Τσιμπιρίδου, και στη συνέχεια μέσα στο πλαίσιο της δράσης του Εργαστηρίου Μελέτης του Πολιτισμού, των Συνόρων και του Κοινωνικού

Φύλου. Μαζί με την Φ. Τσιμπιρίδου συμμετείχαμε σε συναντήσεις, καλλιτεχνικές δράσεις και επιτελέσεις και πέρα από τα όρια του πανεπιστημίου (βλ. 4ο κεφάλαιο για περισσότερες λεπτομέρειες), συγγραφή ερευνητικών προτάσεων και τέλος προχωρήσαμε στην από κοινού δημοσίευση του άρθρου για τις Οιστρογόνες (βλ. Κεφάλαιο 2.1).

Παράλληλα, η ενεργή συνεργασία μου με την Cornelia Sollfrank και την ομάδα #purplenoise (καλλιτεχνική και ερευνητική ομάδα, βλ. ενότητα 4.4), περιλάμβανε συναντήσεις ανά δεκαπενθήμερο και από κοινού μελέτη βιβλιογραφίας και συζήτηση. Την περίοδο της πανδημίας και του κατ' οίκον περιορισμού, δημιουργήσαμε ομάδες ανάγνωσης με το Purple Noise όπου, σε εβδομαδιαία βάση εστιάζαμε σε διαφορετικά θεωρητικά κείμενα, κυρίως από το πεδίο των σπουδών φύλου, σπουδών κουήρ, της αισθητικής και της θεωρίας της τέχνης. Ως ομάδα του Purple Noise, οργανώσαμε και πρακτικές ασκήσεις μέσω zoom, με ειδήμονες πάνω στα ζητήματα που μας απασχολούσαν. Η συστηματική αυτή έρευνα υλοποιήθηκε ως καλλιτεχνική πρακτική: μετουσιώσαμε τις θεωρητικές μας ανησυχίες σε διαφορετικές performance και μια καλλιτεχνική εγκατάσταση που παρουσιάστηκε στο μουσείο του Wolfsburg (βλ. ενότητα 4.4). Ουσιαστικά, η καλλιτεχνική πρακτική είναι ένας ακόμα τρόπος να αναλύσουμε ένα ζήτημα, όπως τα θεωρητικά κείμενα, αλλά μέσα από μια εικαστική γλώσσα.

Η μεθοδολογία της έρευνας δανείζεται εργαλεία από το πεδίο της θεωρίας της τέχνης, της ανθρωπολογίας, των σπουδών φύλου και των σπουδών ψηφιακών μέσων. Επειδή κάθε κεφάλαιο διαφοροποιείται ως προς το σημείο εστίασης, διαφοροποιείται κάθε φορά και η μεθοδολογία, αξιοποιώντας διαφορετικά εργαλεία.

Σε ό,τι αφορά την μελέτη πεδίου, ακολουθήθηκε η φεμινιστική ερευνητική πρακτική (feminist research practice), που δίνει προτεραιότητα στην ανοιχτή και πληροφορημένη επικοινωνία και τη συναίνεση μεταξύ ερευνητριών και ατόμων που συμμετέχουν στην έρευνα (Hesse-Biber 2014). Συνεπώς, η φεμινιστική ερευνητική πρακτική ακολουθεί φεμινιστικές αρχές στη διεξαγωγή της μελέτης και είναι κατάλληλη όχι μόνο για ζητήματα που άπτονται της ισότητας των φύλων, αλλά και για θέματα που αφορούν μειονοτικές ομάδες. Οι ερευνητές/ ερευνήτριες αναγνωρίζουν το γεγονός ότι η ματιά τους αντανakλά την προσωπική τους εμπειρία και ενδεχόμενες προκαταλήψεις, και προσπαθούν να μιλήσουν για τους περιορισμούς τους ανοιχτά, και να δουν πώς μπορούν να τους

υπερβούν. Παράλληλα, σέβονται την εμπρόθετο δράση των συνομιλητών/ συνομιλητριών τους, σε μια βάση ισότιμης ανταλλαγής πληροφοριών.

Στις επικοινωνίες με τις καλλιτεχνικές ομάδες, ο διαχωρισμός μεταξύ συνεντευξιαστών και συνεντευξιαζόμενων είναι σαφής και οι ρόλοι τους καθορισμένοι. Ενδεχομένως γι' αυτό οι συζητήσεις αυτές ήταν και πιο εύκολες, σε ό,τι αφορά την ανταπόκριση στο κάλεσμα για επικοινωνία. Τα άτομα που ασχολούνταν με καλλιτεχνικές πρακτικές αντιμετώπιζαν την συνάντηση σαν συνέντευξη στον τύπο και ανταποκρίνονταν με τέτοιους όρους στις ερωτήσεις.

Σε ό,τι αφορά την έρευνα στις φεμινιστικές/ ακτιβιστικές ομάδες, η προσέγγιση ήθελε περισσότερο χρόνο, δεδομένου ότι οι συμμετέχουσες θεωρούσαν ότι βρισκόταν στην ομάδα για να *πράξουν* όχι για να *μιλήσουν*. Επιπλέον, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, μέσα στα οποία διεξάγονται οι μεταδιδακτορικές μελέτες, αποτελούν κομμάτι του συστήματος που αναπαράγει τις ανισότητες και που χρήζει αποαποικιοποίησης, γι' αυτό αντιμετωπίζονται με τη δέουσα επιφυλακτικότητα. Για τους λόγους αυτούς, χρειάζεται προσοχή στην διατήρηση της ισότιμης σχέσης, πολύ περισσότερο τη στιγμή που η σχέση μου με τις ομάδες αυτές περιλάμβανε και μια προγενέστερη της έρευνας ακτιβιστική προσέγγιση, με συμμετοχή στον διάλογο που γινόταν στις ψηφιακές πλατφόρμες τους, σε συνελεύσεις και σε δράσεις στο δρόμο. Με βάση την αρχή της ανακλασιμότητας (reflexivity), η ερευνήτρια που ακολουθεί την φεμινιστική ερευνητική πρακτική οφείλει να αναγνωρίζει τη θέση της στην έρευνα και την προσωπική της οπτική που οφείλεται στο ρόλο της, την κοινωνική της θέση, την εκπαίδευση κτλ. Στην δική μου περίπτωση, τα προσωπικά μου βιώματα μου επέτρεπαν να κατανοήσω την τοπική πατριαρχία, ως ένα άτομο που μεγάλωσε και ζει μέσα σε αυτήν, χωρίς ωστόσο να έχει βιώσει πολλαπλές μορφές καταπίεσης όπως άλλα μέλη της ομάδας (πχ. καταπίεσεις λόγω ταυτότητας φύλου, καταγωγής κτλ.).

Οι συνομιλίες μου με τα άτομα που συμμετέχουν σε φεμινιστικές ομάδες στην Ελλάδα ήταν προσανατολισμένες προς την αλληλεπίδρασή τους μέσα στην ομάδα και την σχέση μεταξύ συλλογικότητας και κοινότητας όπου δραστηριοποιούνται, καθώς και την αισθητική τους προσέγγιση στο δρόμο και στις ψηφιακές πλατφόρμες.

Όσον αφορά το τελευταίο, ήταν απαραίτητο να υπάρχει μια κριτική στάση απέναντι στο μέσο και στα εργαλεία της έρευνας που αφορούσαν τις ψηφιακές τεχνολογίες, αναγνωρίζοντας ότι το αφήγημα που προκύπτει από αυτά, κουβαλάει την ηγεμονική

προέλευση των εργαλείων. Για παράδειγμα, η χαρτογράφηση των φεμινιστικών ομάδων στην Ελλάδα έγινε μέσα στη λογική της αντι-χαρτογράφησης (Kidd 2019), ως αποαποικιοκρατικής πρακτικής, ενώ η εξαγωγή δεδομένων από τη ροή (feed) των μέσων κοινωνικής δικτύωσης γίνεται με επίγνωση της ιεραρχίας που επιβάλλει στην εμφάνιση των αναρτήσεων ο αλγόριθμος. Με βάση τον ακτιβισμό των δεδομένων [data activism] (Chenou and Cepeda-Másmela 2019) και τον φεμινισμό των δεδομένων [data feminism] (D' Ignazio and Klein 2020) γίνεται ξεκάθαρο πώς τα δεδομένα αντανakλούν ηγεμονίες και ανισότητες, με τις μειονοτικές ομάδες ή να υπερεκπροσωπούνται (σε ζητήματα που αφορούν την επιτήρηση και καταστολή) ή να παραμένουν αόρατες σε άλλα ζητήματα.

ΠΗΓΕΣ

Chenou, J.-M., & Cepeda-Másmela, C. (2019). #NiUnaMenos: Data Activism From the Global South. *Television & New Media*, 20(4), 396–411.

D' Ignazio, C., & Klein, L. F. (2020). *Data feminism*. The MIT Press.

Hesse-Biber, S. N. (2014). *Feminist research practice: a primer* (Second Edition). SAGE Publications, Inc.

hooks, B., & Hall, S. (2017). *Uncut Funk: A Contemplative Dialogue* (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315103624>

Kidd, D. (2019). Extra-activism: counter-mapping and data justice. *Information, Communication & Society*, 22(7), 954–970.

2.

Κεφάλαια μελέτης

2.1

Grammatikopoulou, Christina & Tsibiridou, Fotini (2023), Defacing Patriarchy at the Framework of a Greek Feminist Collectivity: The Artivism of stORGI [care/RAGE] by Oestrogones, στο: Haidar, Julieta & Valencia Gonzalez, Jose Luis, *Semiotics of Resistance and Decoloniality*, Mexico: ENAH/INAH and ANALECTICA

Περίληψη:

Το κείμενο αυτό διερευνά τις τακτικές αποκαθήςλωσης της Πατριαρχίας στην Ελλάδα μέσα από τη μελέτη παραδείγματος μιας αρτιβιστικής κολλεκτίβας, τις Οιστρογόνες. Αρχικά γίνεται μια προσέγγιση της αποδόμησης της Πατριαρχίας, μέσα στα μετααποικιακά συμφραζόμενα της Ελλάδας και των Βαλκανίων, όπως αναλύθηκε εκτενώς από την Φ. Τσιμπιρίδου σε προγενέστερες μελέτες (βλ. Τσιμπιρίδου 2022).

Μεθοδολογικά, ακολουθείται η πρακτική της φεμινιστικής μελέτης, που όχι μόνο υπογραμμίζει τα βιώματα των γυναικών, αλλά και εφαρμόζει φεμινιστικές αρχές στον τρόπο διεξαγωγής της έρευνας (όπως για παράδειγμα η ισότητα στην επικοινωνία, η διαφάνεια ως προς τις προθέσεις, η συναίνεση στη συλλογή δεδομένων κτλ.).

Αναζητώντας τις γενεαλογίες που συνδέουν τις Οιστρογόνες με άλλες φεμινιστικές ομάδες, επιχειρείται μια ανάλυση της ανάδυσης των φεμινιστικών ομάδων στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με την οικονομική κρίση μετά το 2008, αλλά κυριότερα με την αυξανόμενη καταπίεση των γυναικών (μέσα από τη βία και την προσπάθεια να καταστρατηγηθούν κερτημένα δικαιώματα) και την σύνδεση με τους φεμινισμούς του Παγκόσμιου Νότου. Προκειμένου να κατανοήσουμε τη δράση τους, την βλέπουμε σε συνάρτηση με τον τόπο όπου εκδηλώνεται -την περιοχή του Μεταξουργείου/ Κεραμεικού στην Αθήνα- αλλά και τη δεδομένη χρονική στιγμή -την περίοδο της πανδημίας του covid-19. Η παράδοση της περιοχής στο καρναβάλι, σε καλλιτεχνικές δράσεις και η ανάγκη της εποχής για σωματικό βίωμα και σύνδεση με τους άλλους, διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό τις παρεμβάσεις της

ομάδας. Καταλαμβάνόμενες από αίσθημα στΟΡΓΗΣ -νοιαξίματος για τους άλλους αλλά και αντίστασης στην καταπίεση-, οι Οιστρογόνες δημιουργούν τις δικές τους ευτοπίες, μέσα από τη συλλογικότητα, την φροντίδα και την ενσώματη δράση. Έτσι, αναδεικνύουν έναν νέο τρόπο πολιτικής δράσης στον δημόσιο χώρο, όπου η μουσική και ο χορός γίνονται εργαλεία αντίστασης και αποκαθήλωσης του παλίμψηστου της πατριαρχίας.

Oestrogones. Source: Facebook, <https://www.facebook.com/oistrogones>

Which patriarchy and how to deface?

Shaped by cultural and religious patriarchalism, social paternalism, and political patronage, patterns of patriarchy in Greece motivate a generalized matrix of coloniality within post-Ottoman geographies. Regulating multiple material and symbolic inequalities, and even multiplying antagonistic hierarchies among family units, communities, central nation/state, periphery, and borders, patriarchy is performed in situ according to long-term male, religious and patriarchal dominations, colonial dispositions of governmentality, and sexist capitalist trends (see analytically in Tsibiridou 2022).

However, instead of paying attention to all the modalities patriarchy has, and continues to produce, as the matrix of palimpsest dominations over female colonized bodies in situ, up until recently feminist radical critique in Greece viewed 'patriarchy' as male diachronic and

---

capitalist domination (Kanaveli, 2016). Since 2008, during and after the Greek economic crisis, followed by the refugee crisis in 2015 and the COVID-19 pandemic, there are more and more feminist initiatives, critiques, and struggles that engage with other embodied decolonial practices from the Global South (Zefkili, 2021). Even if this stance does not directly open the topic of decolonial critique within the activist discourse of the feminist groups in question, we think that, after the successive crises, now is the moment to put the new feminist praxis under the lens of such decolonial analysis, based on black feminist and indigenous critique and practices in the postcolonial framework (Mohanty, 2003; Lugones, 2008; 2010; Castro, 2020).

From this perspective, patriarchy is perceived as “institutionalized sexism” (hooks, 2000), that is not uniform and universal, but with multiple layers of oppression that affect feminine bodies differently (Butler, 1990). In this sense, it works hand in hand with colonial divisions of domination between majorities and minorities, that put certain human categories (i.e., women, minorities) into a subaltern position. Thus patriarchy acts as a matrix of coloniality of power par excellence, nesting palimpsest dominations through time over subaltern (young/minority) and/or feminized bodies (Tsibiridou, 2022). The latter, as motivated from an intersectionality prism today (Crenshaw, 1991), more than ever, seem to deface specific faces of patriarchy in situ, concerning not only women’s and researchers’ positionality, but other subaltern categories of vulnerability, related to their type of activism.

Decolonization, as a process that relates to knowledge produced not *about* but *through* the praxis of resistance (Santos, 2021; Lugones, 2010), is connected to the reevaluation of situated feminist knowledge and positionality produced in the field of struggle (Haraway, 1988). In the case of the feminist resistances presented in this text, we are dealing with a double process of decolonization: first, the undoing of the Western European gender binarism at the core of the Greek-nation/state exclusion and security mechanisms that perpetuate inequalities and create “second class citizens” (or non-citizens, those usually considered as feminized bodies), to become exploited by capitalist, old, and neo-colonial patriarchal order; second, the shift from westernized unidimensional epistemic views on feminism and academic discursive protest on gender equality to more nuanced ones,

---

situated in the Global South, relating feminist critique with art and embodied performative experiences (Davis, 1998; Paredes, 2008; Sergidou, 2020).

Last but not least, decolonization equally challenges experiences of domination in a palimpsest way (see Okello and Duran 2021; Tsibiridou 2022). This palimpsest simultaneously shapes their own way of resistance too, through practices of mix and match, here and there, then and now, choices, discourses, affects, reasoning, performing, dancing, singing, struggling, etc.

As we looked closely, we found a lot of analogies in the circumstances of multiple dominations and dispossessions, caused by aggressive capitalist neoliberal, colonial and patriarchal technologies; in other words, resistance has started to adopt a more intersectional and multimodal spirit (Tulke, Tsilimpounidi, Spathopoulou, Travlou and Carastathis, 2020). Firstly, the new feminist struggles in Greece seem to follow the paths that multiple colonized female bodies adopt in the Americas and Spain (Sergidou 2020), paying attention to the significance of irrational embodied performances in producing solidarity within the group but also intersectionally in dialogue with other subaltern bodies. Secondly, more and more feminist praxes not only denounce patriarchy in a written or discursive way, but also deface it symbolically through performative resistance, eroding its different pragmatic palimpsest layers of domination.

In this paper we will focus on one such representative case of Oestrogones¹ in Greece, an 'artist' group acting and performing in Athens, the European city having more suffered from the impact of successive neoliberal and neocolonial crises. However, even though we realize that a comparative approach within the Balkan, Mediterranean and European South genealogies and geographies could be useful, it is not possible to provide it in this paper, as our research and hypothesis are still in progress.²

---

¹ Even if the name 'oestrogones' seems obviously recognizable, semiotically combines the sign of the ancient Greek word for ovulation and violent passion, i.e. 'oestros' with that of 'gonos', meaning child, descendant, progeny. Thus metaphorically, the name carries strong connotations of power and disorder, based on the complex physiology, as well as the affective and reproductive capacities of the female body.

² On the subject see in the Symposium <https://decolonizehellas.org/en/program/> and the webinars organized by the collective [dēcolonize hellás](https://decolonizehellas.org/en/defacing-patriarchies-at-the-mediterranean-borders-the-decolonial-at-stake-for-mizrahi-and-basque-feminisms/) : <https://decolonizehellas.org/en/defacing-patriarchies-at-the-mediterranean-borders-the-decolonial-at-stake-for-mizrahi-and-basque-feminisms/>

In this paper, the analysis will bring into light motivations, practices and performances that shape feminist subjectivities through the contradictory combination of 'care and rage' (as in *stORGI*). In our view, this sign becomes a response to the matrix of coloniality that shapes patriarchy in Greece through heteronormativity and paternalist moral ethics of patriarchal control and supervision, addressed to/expected by female and other feminized bodies: for instance, care and modesty, exclusion, supervision, and control, within the family and the community, while patronage sociality regards them as second-rank citizens in the public sphere; the ones assigned with 'care and rage' through the naturalization of their female gender, and condemned to behave irrationally according to the Western bourgeois morality of male reasoning and action, in the public political sphere.

The activism of Oestrogones that manifests *stORGI* should be discussed and analyzed within similar scapes of *mise-en-scène* action, combining art and activist feminism in the face of decolonial challenges (McGarry, Erhart, Eslen-Ziya, Jenzen, and Korkut, 2020). Defacing patriarchy in its care/rage complex matrix of coloniality, seems to be a sequel of performative embodied practices that bring cure and liberation for the female bodies in action.³

The feminist practices described here are articulated over the 'care and RAGE' complex sign, with the second concept capitalized. In other words, rather than introducing a feminist model from abroad, they start building on a palimpsest discursive binarism of rage/care, through embodied expression of justification, reclaims, and protests that reveals not only the matrix of their own patriarchal coloniality, built upon a palimpsest of dominations, but also their priority in the struggle. Based on individual and collective experiences of oppression, the participants are producing a situated feminist critical knowledge (Haraway, 1988; Mohanty, 2003).

Field Research and Methodology

This research focuses on the activist collective Oestrogones [Οιστρογόνες], who participate in street protests with a strong performative element, that involves music, singing, and dancing. The goal is to reveal how they introduce embodied resistance to express themselves politically through counterpublics (Tsibiridou, 2014; 2017; 2018) and to

---

³ For such a discussion bridging feminisms, art, theater and performances, but also connecting Greece to the Americas see on the project *Antigones* <https://antigones.gr/>

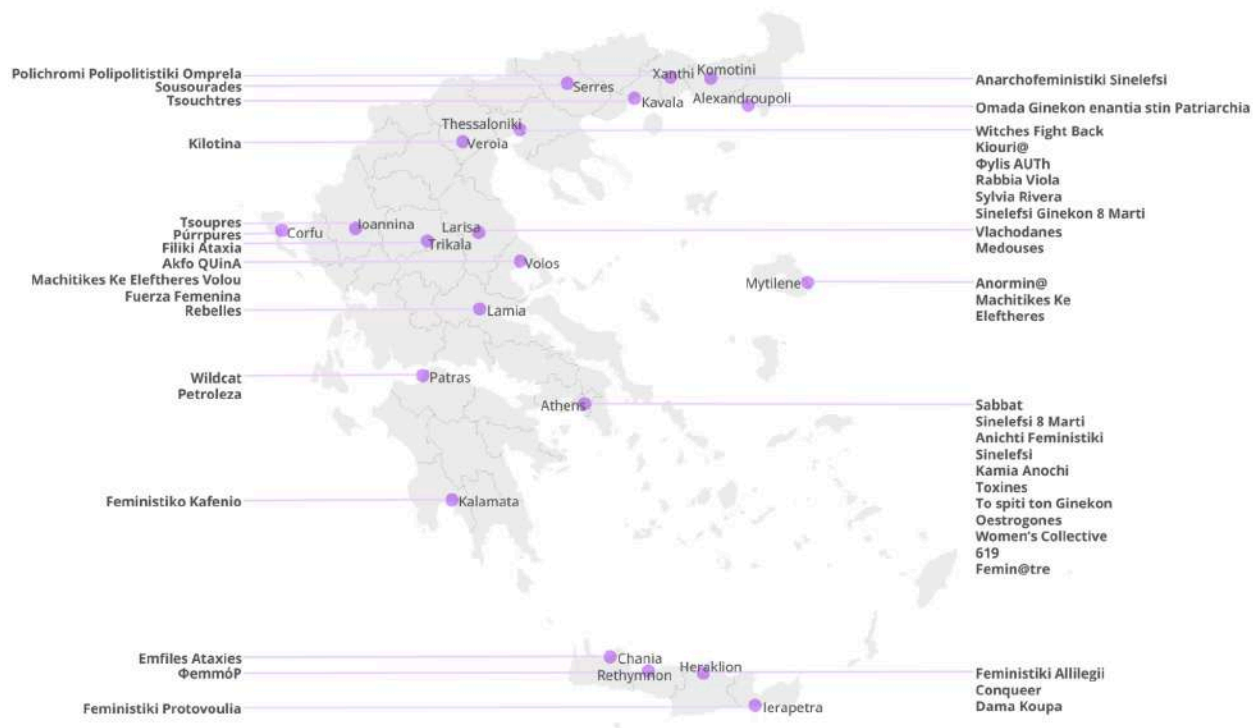
---

participate in the networks of solidarity that have been emerging in Greece after the financial crisis. The study also aims to explore how they deface the local patriarchies in the frame of broader subaltern cosmopolitics (Tsibiridou, 2021) through their activism (Quintanilla 2020). Our initial impulse to select their activity as a case study was certainly informed by our previous research experience in the realm of culture and local ethnographies, but also motivated by the appeal of their embodied performances, where resistance is combined with dionysiac ecstasis. The use of aesthetic and performance as an integral part of Oestrogones' activism, inscribes their efforts within a greater history of gender and queer activism, which also employ similar methods. The study shows how their activity is connected to the artistic-activist groups around Metaxourgeio in Athens, but also reflects the rise of feminist activism since 2020 globally: for example, the #NiUnaMenos (not one less) movement in Latin America, that started as a cry against gender violence and femicides, and became so powerful, that it played a significant part in securing women's reproductive rights in Argentina (Mason-Deese, 2020).

The fermentations that have led to this upsurge can be traced back to the Greek crisis, when, after the first few years of intense claim-based street mobilizations, resistance took a different character in practice, shifting into local solidarity initiatives, that tackled the urgent needs in regards to food, education, and housing caused by the crisis (Kouki and Chatzidakis, 2020). These solidarity groups operated with the active involvement of women -some of them with no previous political experience, who were mainly motivated by their urge to help their local communities. The participation of women within local social movements imbued political activism with feminist values: On one hand, women were more attuned to the identification of intersectional oppressions based on race, class, sexuality and gender identity. On the other hand, they introduced feminist principles to their strategies, thus resulting in activism with a core of care (The Care Collective, 2020), affect, and embodied resistance. So, even though men are more active in political organizations and unions, women are more numerous in social solidarity networks, development and human rights organizations (Papageorgiou and Petousi, 2018), such as food banks, solidarity kitchens and solidarity clinics and pharmacies (Kouki and Chatzidakis, 2020).

In late 2020, multiple stories of sexual assault in Greek sports and theatre surfaced on the media, signalling the onset of the so-called "Greek MeToo" movement (Tulke, Tsilimpounidi,

Spathopoulou, Travlou and Carastathis, 2020). It emerged at a time when harsh confinement to the domestic space exacerbated incidences of gender violence and femicides. In parallel, there was a pushback to women’s rights by conservatives -like the Greek Church, and right wing political entities, who lobbied against abortion rights (Bampatzimopoulou, 2022) and even managed to affect legislative changes in regards to child custody after divorce (Dimitrakaki, 2020).

Feminist groups in Greece (2023). These groups are active both online and in the streets, in their respective communities. Map compiled by Christina Grammatikopoulou.

This was met with a surge in feminist initiatives and groups who operated in different cities across the country, such as Thessaloniki, Komotini, Trikala, Larisa, Kavala, Athens, Chania, Ioannina, Veria, Heraclion. According to the exploratory research for this article,⁴ that we will detail below, most of these groups, that have emerged during the past three years, function like small interconnecting nuclei of resistance, like local observatories for patriarchal oppression; on one hand they track down victims of gender violence in their vicinity who may need support and on the other hand they synchronize with other

⁴ This ethnographic field research was part of Christina Grammatikopoulou’s postdoctoral research under the supervision of prof. Fotini Tsiibiridou, since 2020 at the University of Macedonia, Department of Balkan, Slavic and Oriental Studies.

solidarity groups across the country to achieve a greater impact. Even though they have a strong presence in the public space through protests -for example outside courthouses where cases of rape or femicide are being tried- they are equally apt at addressing more practical needs in regards to housing or protection for women who may need their help.

Anichti Feministiki Sinelefsi. Flyers "If you need help, you can come to me".

<https://www.facebook.com/anoixtifeministikisyneleusi>

These local groups are vocally intersectional, transfeminist and pro-LGBTQI+, anticapitalist and connected to the respective social movements in their cities. They organise a wide range of interventions, from protests to round table talks, parties and crowdfunding campaigns in support of people in need, pride parades, worker strikes and feminist festivals, but also produce theoretical texts on key feminist issues.⁵ All the above seems to have a strong connection with the activity of Oestrogones, as they may share some of the

⁵ See for example the round table discussion around homophobia in Greek provincial cities, organized by Fyliki Ataxia, a feminist group from Trikala:

<https://ampa.lifo.gr/loatki/omofovia-stin-eparchia-simera-mia-koyventa-gia-osa-den-leme-stin-perifereia/>

Also: the presentation text in some of these groups' pages, like the Anarcho-Fem group Tsoupres

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100082624080713> , Vlachodanes

<https://vlachodanes.espivblogs.net/aytoparoysiastiko-keimeno-omadas> , also Witches Fight Back

<https://witchesfightback.noblogs.org>

---

strategies, goals, ideological spaces and even participants. However, the nuances in their mode of embodied performative action and broader organization of the events are also significant, as we will see.

Witches Fight Back. Banner "No one alone, not one less".
<https://www.facebook.com/witchesfightback>

Our methodology is rooted in feminist research practice, which prioritizes the embodied experiences of the actions studied, and is built on the premises of open communication and informed consent between the people that participate in the conversation. It brings into focus small, local stories that create the bigger picture of patriarchy and feminist struggle in Greece. As defined by Hesse-Biber, "feminist research positions gender as the categorical center of inquiry and the research process" (Hesse-Biber, 2014). Feminist research highlights women's voices and lived experiences, taking into account their unique circumstances and identities, and supports social justice and political change, through theoretical perspectives that erode the system of gender inequality. To address any potential power imbalances between the researchers and the researched, the researchers practice 'reflexivity', recognizing that our own situatedness - social background, location, and assumptions - can influence the research, and accounting for personal biases and the effects they may have on the outcome (Hesse-Biber, 2014). Moreover, they face

---

knowledge-building as a relational process that emerges from researchers and research participants through open and transparent communication.

Kamia Anochi. Protesters holding Zak Kostopoulos' photos over their faces. Protest in Athens, on the day of the International Day for the Elimination of Violence Against Women, 2018. Source: Facebook, <https://www.facebook.com/KamiaAnochi>

More specifically, our research began with a theoretical approach connecting the regional matrix of patriarchies in Greece the Balkans, and Eastern Mediterranean Anatolia and the challenges for feminist struggles to deface palimpsest dominations, shaped upon male honor representations and female colonization practices (Tsibiridou 2022).

The exploratory research for this article's case study began with a qualitative approach into the Facebook pages of feminist groups and initiatives in Greece, to gain an understanding of their organization, interconnectedness, and interventions.⁶ After building an overview, we decided to focus on the performances of Oestrogones and their activity online, as it expressed the local stories of patriarchal oppression and feminist resistance. Finally, from January to February 2023 Christina Grammatikopoulou had a series of talks with members

---

⁶ Namely, these Facebook pages and groups that were considered for the initial stage of the research for the current article, analyzing their Facebook posts and street activity, were: Sabbat, Kilotina, Kamia Anochi, Fyliko Ataxia, Tsoupres, Tsouchtres, Sinelefsi 8 Marti, Vlachodanes, Anoichti Feministiki Sinelefsi, Witches Fight Back, Medouses, Feministiki Allilegii, Witches of the South, AKFO QUinA, Feministiki Sinelefsi and lastly, Oestrogones.

---

of the group. During the conversations the informants' involvement and interventions in the group were brought into focus, as well as their experience of local idioms of patriarchy and the impact of feminist agency at the framework of performativity in the group, as well as their personal and collective motivations and stance. We provided them with access to some of our previous studies that were relevant to the topic, and a preliminary draft of the current paper, to ensure transparency about our research background and scope. After a first contact with members of the group through chat and mail, they received a set of open ended questions, followed by a semi-structured conversation through voice calls with five of them. During the talks, we shared openly our ideas and double-checked our assumptions with them, to see how our positions reflected their perception about their role in the group and the place of the group among the social movements and the communities that they are active in. Each conversation provided insights into different aspects of the group, but also an idea about each member's own background and perception of their role as an individual and as a collective. At the end of this research, they received a copy of this text before publication, and were encouraged to provide feedback, in order to make sure that they didn't feel misrepresented by our analysis.

Concurrence in the urban space

Oestrogones do not describe themselves as a feminist group, but as "an activist collective of people, who participate in theoretical discourse, show their thighs and sing politically. They were created on a night. Since then, they move in solidarity, creating collectively lyrics and bodily movements. Their course is inscribed on the streets"⁷ (Oestrogones, 2020). Oestrogones bring to the streets protests with elements of theatrical performance, cabaret and Greek satire theatre. Their lyrics are usually based on pop songs but also Balkan tunes and more highbrow music.

There is a core group of fifteen members, but they are often joined by many more like-minded people on their street protests, after they publish their calls and lyrics online. Their backgrounds are diverse as well: some have previous political involvement with grassroot movements and feminist groups, some members have an artistic or academic background, while others have no previous involvement with art, politics, or feminism.

---

⁷ Oestrogones, 06.04.2021, [Status update] Facebook. Retrieved March 1, 2023. <https://www.facebook.com/oistrogones/posts/pfbid0L5WwG9i4ZwPyy1aWJUxj1SSqNLtm6SSKYeeE66YQEqTrFGQeigYfW3YU2ompdQFGI>

These connections are significant because they delineate a network of political-feminist activism that is active in the centre of Athens. The notions of space, network, and embodiment will resurface during our analysis regarding their activity.

Oestrogones started in the midst of the Covid-19 pandemic, after a call for a meetup in the Demosion Sema in Kerameikos, the cemetery for prominent citizens of ancient Athens, where Pericles' Funeral Oration was made.⁸ At the time, in June 2020, the restrictive measures taken in Greece against the spreading of the pandemic were some of the harshest in Europe: access to the public space was almost completely banned, and people were confined within their homes, which caused rifts in the social fabric, and collective and individual trauma. In this state of complete isolation, "the Other becomes a stranger, a carrier of disease, a despised body", as Dina Kafterani observes (unpublished interview). Within this concurrence, creating Oestrogones was already an act of embodied resistance, a way to reappropriate the public space and to bring individual bodies close together, into the spotlight, through an "experimental game with words and rhythm", as Eirini Dafermou described it (unpublished interview).

Through their members and the place of activity, Oestrogones are related to other grassroots movements and artistic groups that are active in the centre of Athens.

According to Erato Trika and Anka Arvanitidi (unpublished interview), the neighborhood of Metaxourgeio has been a great influence on the group, so understanding the culture of the place through the prism of spatial singularity and anthropogeography is relevant here. For many decades, the area around Metaxourgeio / Kerameikos was in a state of degradation, due to the old buildings, factories and workshops, driving middle-class residents away. This freed the space for immigrants and sex workers initially, and subsequently young people in shared apartments (rather than single-family homes), and artistic and theatrical communities, who looked for an affordable place in the centre of Athens (Giannakopoulos and Giannitsiotis, 2010). Therefore, the neighborhood has a vibe of culture and diversity, hosting a vibrant community of musicians, artists and performers, meaning that the resistance that takes place there is different in regards to temperament, communication,

---

⁸ For more information about Metaxourgeio, its ancient history and the current social and spatial geographies around the area, see Alexandri, Georgia. Spatial and social transformations in the centre of Athens: the case of Metaxourgeio. Doctoral Thesis. Charokopion University, Faculty of Geography. Athens 2013.

---

and organization, compared to the social movements in other parts of Athens (for example, Exarcheia o Kypseli). The spirit of the neighborhood is expressed in the Carnival of Metaxourgeio and affects their mode of action, as most *Oestrogens*, as they call themselves, are actively involved in it.

The Carnival of Metaxourgeio is an independent grassroots event that has been taking place since 2010. It revives the 'dionysian' essence of the carnival, as a spontaneous, open event of the local community that comes together to express themselves artistically -through their costumes, singing, and dancing- but also politically -through satire and slogans with carnivalistic and activist undertones. It is a significant starting point for the group, as the urban carnival offers a space for embodiment and the transgression of individual identities to collective ones, providing a fertile ground for experimentations and ideological fermentations.

Batala Atenas at the Metaxourgeio Carnival. Athens. Source: Meta Lands, Creative Commons, 2017.

The carnival has, naturally, a strong connection to Greek rural folk cultures that date back many centuries. Within the urban centres, carnivals have followed western paradigms of processions and organized groups of masqueraders, popular in the 19th and 20th century. However, grassroots carnivals have a different story to tell: in urban neighbourhoods with a strong migrant presence, carnival parades are linked to histories of anticolonial resistance and politics (for example, the Notting Hill Carnival and Manchester's Caribbean Carnival). For women, the carnival can become a space of feminist counter-hegemony (Sergidou 2020), where, even briefly, everyday life and politics are being debated through performative actions. Having these carnivalistic genealogies in mind, one could view the Metaxourgeio carnival as a convergence of local folk traditions, with Western influences and cultural practices that reflect subaltern groups.

Due to their carnivalistic origin, Oestrogones share a certain degree of liberty of speech, excess, and connections with culture and subcultures. "There's a lot of ecstasis and improvisation and teasing so we may not take it easy on everyone", says Erato Trika.

Oestrogones are often accompanied in their interventions by Agia Fanfara [Holy Fanfare], a music group of Balkan horns that also originated from the Metaxourgeio Carnival. On their Facebook page, Agia Fanfara describe their music as "traditional hymns, Balkan psalms, Gypsy prayers, exorcisms, demolitions"⁹. They represent a very vibrant intersection of traditional Balkan music with contemporary pop themes. Thanks to their music, the Dionysiac element of Oestrogones is further accentuated, in performances that offer a feeling of elation to the participants.

Dina Kafterani, an instigator and active member of Oestrogones, has a strong background in street theatre. She is an actor and director in the theatrical group 'Adespotes Skyles' [Stray Bitches], an independent theatrical group that performs in the public space, or in self-managed theatrical spaces (for example, the theatre 'Empros'), and festivals. For the past fifteen years, Adespotes Skyles have been staging their performances under the same title 'The Waltz of the Dirty Streets', but under different content, that combines singing, cabaret, satire and politics. Their politics are introduced as "a joy-inducing resolution of coexistence", quoting poet and journalist Evgenios Aranitsis. Through their artistic work,

---

⁹ Agia Fanfara, (n.d.), Intro [Facebook page]. Facebook. Retrieved March 1, 2023. <https://www.facebook.com/agiafanfara>

Adespotes Skyles seek to inspire acts of resistance and solidarity. In this sense, they work towards the same goal as Oestrogones, lending the artistic tools for their political interventions, to build their performative aspect (Thanou and Menou, 2020).

Another significant element in the group is their connection to feminist groups and anarcho-autonomous spaces in the centre of Athens, which is visible in both the content of their interventions but also their form of organization. For example, Eirini Dafermou has been an active member of the transfeminist group Kamia Anochi [No Tolerance] since 2016. This group often employs performative and ritualistic means in their protests, like music, synchronized movements, mourning in public and artistic aesthetics.

Oestrogones. Source: Facebook, <https://www.facebook.com/oistrogones>

Networks of *stORGI*

A recurrent slogan in feminist protests and solidarity gatherings is that “we are full of *stORGI*”, which translates both as ‘affection’ [storgi] and rage [ORGI], depending on whether you read the full word or just the capitalized letters. During our talks with Eirini Dafermou, she remembered how the slogan came about, during a workshop with the group Kamia

---

Anochi: "We were preparing the protest for the one year anniversary after Zak (Kostopoulos)'s murder and I was looking at all these creatures preparing their signs and spreading glitter around, and I was thinking of how much rage and love we have, and I realized that there is a word that contains both, and this is how I made the sign, 'we are full of stORGI'" (unpublished interview). The act of mourning in public is already an act of opposition to the rules of 'established memorability' (Athanasίου, 2017), of what should be remembered within the public space and how it should be remembered; as Athena Athanasίου notes in *Agonistic Mourning*, "The embodied performative politics of improper mourning introduces social passion into the public space of the city and, by the same token, it politicises affectivity." (Athanasίου, 2017).

In this sense, *stORGI* could be considered as a type of politicised affectivity, as well as a driving force for the participants and their interventions: "Rage and joy were two things that made me feel connected to Oestrogones, these two elements, that we connect together and take them together to the streets", as Rebecca Varnali shares (unpublished interview). She further explains how they channel these feelings into tangible actions and support: "This is how you build a network: Each one of us brings the information about what is going on, who needs support, how we could help. It is spontaneous. This is how we learn about what is going on and decide whether we could do something about it. What can we do with the means that we have and the way that we have? We could either write a song with lyrics, or throw a party to raise funds. Things that you do for people in your community".

The lyrics of Oestrogones may express support towards a specific case, a local instance of patriarchal palimpsest oppression based on class, gender, locality, sexuality and heteronormativity discriminations, or their connection to other social movements. One of their most impactful actions, as documented online, is their song for Zak Kostopoulos, on the music of Kemal by Manos Chatzidakis, ending in a call for solidarity, "if one of us does not get back home, we will set the entire city on fire", and a promise for revolution, "Goodnight Zak, we will change this world together". In the end, Eleni Kostopoulou, the late activist's mother, visibly moved by the performance, thanks them for their support¹⁰.

---

¹⁰ Menoume Energoi - igia sillogikotita, allilegii, 15.02.2022, Η Ανοιχτή Ορχήστρα και οι Οιστρογόνες τραγουδούν για τον Ζακ Κωστόπουλο [Facebook video] Retrieved 01.03.2023, <https://www.facebook.com/watch/?ref=saved&v=359110612697607>

Oestrogones singing outside the courthouse during the trial for the murder of Zak Kostopoulos, Athens, February 2022. Source: YouTube <https://youtu.be/IgHxS3z408U>

During my talk with Anka Arvanitidi (unpublished interview), she mentioned this feeling of relief that she has witnessed in the faces of the people who have suffered from violence, once they see that there are people to support them in their time of ordeal.

Solidarity is a key issue, especially in a patriarchal reality where victims of domestic violence are often failed by the state and justice. Erato Trika clarifies that they don't demand specific things from the patriarchy, or the system or the state, but they simply claim space in the streets. This idea of relying on a solidarity network, rather than the authorities, is reflected in one of their most famous lyrics: "Like hell would I expect anything from a state of scumbags, I have girlfriends". This song, a cover of a pop song by Keti Garbi, is addressed to victims of rape and expresses the feeling of sisterhood that connects the members of the group, which extends to those who may need it.

Oestrogones singing outside the courthouse during the trial for the murder of Zak Kostopoulos, Athens, February 2022. Facebook, <https://www.facebook.com/oistrogones>

Oestrogones are attuned to the international feminist movement, which inspires their resistance, as we see in their song about the women in Iran covering the famous Misirlou, “the wind blows through my hair, look at me now, I burn it in the fire”. However, their place of resistance, as Dina Kafterani highlights, is “right here, against the local macho men”, against the local patriarchies and incidents of oppression (unpublished interview). Their lyrics reveal the systemic nature of inequality and fight against the system that creates it. They ridicule Greek corruption, nepotism, and political involvement in recent cases of sexual abuse of minors: “Familiocracy the power of the elite, top pedophiles, I become an outlaw”, and the waste of public funds for police special units instead of public health “cops in schools, hospitals with no intensive care units”. Some of their lyrics talk about local cases of pollution, where the protesters were met with violence “my lungs have turned into chimneys, AGET [concrete factory] gives me plastic treats, a roar perforates the city, I can’t

---

breathe in Volos”¹¹ and satirize the government’s obsession with fossil fuel extraction “bring me bulldozers, tear down the hillside [...] destroy the Earth”¹².

Oestrogones singing with Agia Fanfara. Communitism, Athens, 2020. Source: Youtube <https://youtu.be/uyNqUZH8oiA>

Even though Oestrogones share the same space in the streets with other social movements, their poetic approach sets them apart, as we shall see here.

Embodied and poetic protests: claiming a space for eutopias

Oestrogones want to “add some poetry to the standard form of protest”, as Anka Arvanitidi shared in our communication. There is a reason why feminist, transfeminist and LGBTQIA+ people opt for this mode of expression in their resistance. According to Audrey Lorde, “for women poetry is not a luxury. [...] Poetry is the way we help give name to the nameless so it can be thought. [...] Poetry coins the language to express and charter this revolutionary awareness and demand the implementation of that freedom” (Lorde, 1977). The poetic element helps women and feminized bodies bring their experience as subaltern bodies into words, which will then shape their ideas and their revolutionary activity (Spivak, 1988).

---

¹¹ The song is in solidarity to the initiative against the burning of waste by the company AGET Lafarge, which is a source of contamination for the air and ground near the city of Volos. Also see: Volos No Burn <https://www.facebook.com/VolosNoBurn/>

¹² Oestrogones, 2022, Publicly accessible document on Google Drive, Retrieved 01.03.2023 https://docs.google.com/document/d/1RC4OiEy7TR2P2C1dpZOZiipPhI4_FqP1jKqYGANAOSM/edit

---

For Oestrogones, feast is a form of resistance, on the condition that it takes place in an open public space. Their form of protest sets them apart from the standard aesthetic of black and red, with people walking like in a military march and chanting their words in the same monotonous rhythm, which is considered as a more 'solemn' one by left-wing protesters. As Rebecca Varnali shared, "we stand out from the rest, because even women's rights groups have a certain seriousness in the streets, either with a certain drama, or with a certain rage, or with a seriousness, or a sense of detachment. I feel that the anarcho-left and the anarcho-queer groups try to do away with this seriousness. There are people who are fed up with going to the streets and listening to the same parties chant with the same monotonous mechanical rhythm" (unpublished interview).

The body comes first with Oestrogones. The process of songwriting starts with the topic, usually inspired by a certain cause or person they want to support. After they find the topic, they ask themselves, what would be the optimal rhythm for this topic, and they look for a suitable song to cover. This process is significant because first they dance to the music, and then they find the words to it, in order to get a better feel of what they want to say. They may even make a party of the songwriting process, by drinking and dancing together -a process that is also tied to their carnivalistic origins. By selecting the rhythm first, their intervention becomes a priori embodied. "First comes the rhythm, the body, the feeling, and then the words are sewn onto that", as Eirini Dafermou noted (unpublished interview).

So, first their bodies synchronize to the rhythm, and then they synchronize together, as a collective. Rebecca Varnali remembers her first participation in the group: it was an open interaction in the public space, where Dina Kafterani asked them to make a circle and sing in rhythm, in order to observe each other and find how they can coexist rhythmically and become one as a collective. At first, they would sing some very simple lyrics in repeat, that were born at that moment (unpublished interview). Kafterani's experience with theatrical improvisation and synchronization of a group helps them borrow tools from the theatrical stage, even though they are not artisans.

Eirini Dafermou analyzed during our conversation why embodiment is so prominent for women and feminized bodies. Women within patriarchy were not allowed to speak; they were only given the right to their body only to reproduce and to serve others, a tool of social reproduction and free labour. Since their day of birth, women learn to be attuned to

---

their bodies; therefore, in order to resist their destiny, they need to put their body forward. This is why for female and feminized bodies, resistance is a priori embodied, because their bodies are both the site of oppression and the starting point for resistance as well (unpublished interview).

Oestrogones at Syntagma Square. International Women's Day, March 8, 2021. Source: YouTube <https://youtu.be/RArBMSAG3Ek>

In contrast, dancing or mourning in public space is not part of the male gender performance in Greece. Men can only sing or dance in the street to express despair - if, for example, they suffer a heartbreak - or to celebrate their football team. Dance is not a given for them - in contrast to migrants, for example, whose culture allows dancing and mourning in public. This is why Greek men protest as if they were in a military march, stomping and creating human chains with their interlocked positions. Their bodies are hidden and protected with their extended fists or their signs. As the local moral codes of patriarchy command, the male way of doing things is the 'default' or 'right' way to do them. To paraphrase Katerina Sergidou, this would meet the patriarchal standards of a 'reasonable protest', where passion is restrained to a permissible low key, leaving no room for the display of emotions (Sergidou 2021). On the contrary, the female way of protesting might be perceived as 'less serious' -or even, irrational.

Oestrogones singing with Anoichti Orchestra (Open Orchestra). International Women's Day, March 8, 2022. Source: YouTube <https://youtu.be/vzcl95bAwiw>

Undeterred by these stereotypes, the local feminist, transfeminist, and queer movements take the tools that were conceded to them by the national capitalist patriarchal order, appropriate them, and turn them into tools of embodied resistance. In contrast to the 'closed' male bodies, female bodies open up in public space through movement - a literal social 'movement' as Gabrielle Klein observes in her analysis regarding social movements as social choreographies (Klein, 2013). These subaltern bodies already challenge the local hegemonic patriarchal assumptions by placing themselves in a place that is not welcoming to them and in a position that disrupts the everyday. As Heather Harrington notes in her research about dance and protest, "Through dance, women can redefine the power dynamics in the public space by inserting themselves in a way that makes their presence and intentions known" (Harrington, 2016).

Oestrogones put their bodies forward, the way they want their bodies to appear, as "offensive bodies that dance to the slogan, that sweat to the slogan. Not just talking heads, but talking cunts, wombs, or femininities without wombs. It's our entire body talking", as Dina Kaferani reflects, adding that "Oestrogones cause commotion on the streets, they create a happening. When they appear on the streets, something happens, you know that there will be a boost of energy" (unpublished interview). Indeed, despite the scepticism by other activists, who may feel that this way of protest might be less serious or political, their

---

presence is met with enthusiasm by the people who are there and join them on the spot, an experience of small eutopias.¹³

Contrary to the unattainable status of utopia, these eutopias are achieved in a "fragmented, smaller, present-oriented way;" (Tsibiridou 2014), with a feeling of euphoria for multiple, non-homogenized subjects, focused in the moment, and not the expectations of future fulfillment.

Defacing local patriarchal norms and bourgeois moral ethics

While exploring the eutopias that emerge during Oestrogones' performance, it is evident that their activism defaces local patriarchal norms and moral ethics: first, by exhibiting, rather than hiding, their vulnerability; second, by claiming the space of resistance, both literally, in the public realm, and figuratively, through their connection to each other; third, by living their dream in present tense, collectively.

As these bodies move in the public space, disrupting the ethics of the local patriarchal rules and norms, they become vulnerable to opposition, violence, or any physical danger.

However, it was their vulnerability that led them to the streets in the first place, their own vulnerability and other people's vulnerability (Butler, 2016): precarious working conditions, police violence, environmental pollution, gender oppression, political corruption, those are some of the conditions that Oestrogones mention in their songs. Through resistance, they gain visibility in the public space and become empowered politically; on the other hand, their presence in the streets makes them vulnerable once more to further oppression by the police and the systemic forces that oppose them.

This is what Judith Butler calls "vulnerability in resistance": protesting bodies that are being acted upon and acting, people aware of the narratives that are being projected upon them, but still trying to dismantle them (Butler, 2016) through resistance in the public space.

Oestrogones aren't oblivious to the gendered dimension of their singing, dancing, and appearance, but rather than rejecting it, they play with it, they sing and dance, they wear skirts and glitter makeup. They have no qualms about replicating the gender performance of 'femininity' while also going against it through a manifestation of power in their own way,

---

¹³ For similar feminist and art activism eutopias in Istanbul see analytically in Tsibiridou 2014, 2017 and 2018

“without being violent and without displaying a macho behaviour or showing fear”, as noted by Erato Trika (unpublished interview).

This idea of political power as a manifestation in the public space, is reminiscent of Hannah Arendt’s approach to power, as the outcome of political action (Arendt, 1958), that produces the ‘space of appearance’ dynamically, for the entire duration of the action, fading out afterwards (Grammatikopoulou, 2022). For Erato Trika, this is the rhythm of resistance that they are building for as long as their protest takes place, where anyone can join in and experience it in the moment.

A space of appearance propagates horizontal relationships of equality, in contrast to a space of surveillance that reproduces vertical relationships of inequality (Marquez, 2012). In the case of Oestrogones, the space of appearance is present even before they show up on the streets, in the horizontal organization of the group in regards to the songwriting and decision-making process. Any hierarchies that may exist among the members, may occur due to the frequency of participation of each member, but are constantly being addressed to maintain the open and non-hierarchical character of the group. This is not simply a question of ‘practicing what one preaches’, but more a challenge to create the space of change that they envision.

Erato Trika describes the process of defacing the patriarchal norms and ethics as a quest for space and time for women, first among each other and then from their surrounding environment. “This is how we break the patriarchy. By creating new spaces between us”, she says (unpublished interview). She believes that you have to take your own space, either as an individual or as a group, with the help of your sisters. Rather than making political claims from the state, they claim space on the streets. And space is vital for political power, as we discussed above. As Judith Butler observes, mobilizations are often taking place in order to “create, keep, or open the platform for political expression itself”, that is, public space. Within economies of accelerating inequality, as in Greece, this infrastructure of the public space is being dismantled and resistance often takes place to keep the streets open to people’s counterpublics (Tsibiridou 2017; 2018); as Judith Butler sums it, “The material conditions for speech and assembly are part of what we are speaking and assembling about” (Butler, 2016).

Regarding how they fight the patriarchy individually and collectively, Erato Trika explained the process of *claiming the space and time* for fermentation and coexistence, and proximity to each other and themselves, and being proactive rather than reactive to the decisions made for women by other people. This reflects Athena Athanasiou's observation that women who claim visibility in the public sphere on their own terms perform a radical act, because these "contentious practices of embodied appearance destabilise the regulatory regime of en-gendering space" (Athanasiou, 2017) -meaning that, rather than passively accepting the space conceded to them, these feminine and feminized bodies create their own. To create space is to find your breath, and sense of time, and sense of foot on the ground, instead of putting the shoes that you have been handed. Oestrogones, according to Trika, fight the patriarchal system by containing one another, and leaving their own patriarchies behind. By expressing themselves in a common rhythm and a common vibration they create a new space where they can exist and be creative (unpublished interview).

For Dina Kafterani what they create is not just a space, but their dream, their eutopia. She recognizes that we are living in dark times, when ideologies have fallen and the hope to produce change through street resistance is dim, so she believes that the only chance we have to live our eutopia is during the moment of resistance. If power for Hannah Arendt was generated for as long as the political action took place, for Dina Kafterani it's eutopia that comes into existence during resistance: "You live the dream, or parts of your dreams now. Now. You now live the life that you wanted, that you dreamed of after the revolution. You live it now, because you are with your brothers and sisters, going in the same direction, and this gives you the ultimate pleasure. There is a sense of fullness. We all look towards the same direction and synchronize to the same rhythm. This is majestic. And this is resistance. The fact that I live it now, I don't need to wait" (unpublished interview). Rather than reproducing or reflecting reality, the performance of Oestrogones produces reality, it brings to life a eutopian place of unity and collectivism.

On a personal level, their experience with the group brings them joy, a feeling of belonging, a sense of sisterhood and friendship that binds them together. And already, this is an act of resistance, to have your girlfriends and not expect anything from the "state of scumbags". Ultimately, Oestrogones deface the patriarchy through creating their own spaces and their

---

own networks of care, of affection and rage, of *stORGI*, a complex of feelings experiencing not paradoxically but ironically the ambiguity of their gendered experiences.

Epilogue

The carnivalesque and dionysiac element of Oestrogones, as the signifier of their name shows, reminds us of the importance of affects, irrationality, and enchantment in the production of politics in the public space. Politics that today, more than ever before under the shadow of European colonial, rational, and pedagogical modernity, should remain hidden. On the antipode of this, politics in the Global South seem more and more bound to acquire a female modality in the way they bring passions and affects into action - elements that were expelled from the modern colonial paradigm of governance and resistance (Tsibiridou & Bartsidis 2016).

Oestrogones show us a different way of being political in the public space: an embodied way of doing politics with passion, a less monotonous and monochromatic one, where music, dancing and mourning become tools of resistance. Because their activism is not only a reaction against gender oppression and capitalist dispossession, but also an action towards creating their own eutopia of solidarity and care; an alternative path for decolonization from the local old and new patriarchal palimpsest dominations, as well as from dominant modern feminist struggling, seems to be open.

Ritual and performances of *stORGI* are not only cultural components produced by subaltern female and feminized bodies at the side, but a political call for action conversing in a way with other maternal publics (Baraitser 2012), investing in embodied passions and practices of care in times of capitalist crises (Frazer, 2016). This modality that, through carnivalesque significant festivities (Bakhtin, 1984), produces horizontally care and solidarity eutopias, is challenging masculine domination, heteronormativity and authoritarian biopolitics of paternalistic hierarchical rules, as well as the bourgeois hypocritical and neoliberal sexist ethics.

These eutopias could be no more than a fleeting moment in the noisy streets of Athens. However, for the bodies that synchronize to the oestrogenic rhythm, this is their moment to resist oppression in a state of dionysiac ecstasis, to build spaces of care out of their own vulnerabilities, and, ultimately, to transform their surroundings through their unfettered

---

stORGI.

BIBLIOGRAPHY

Arendt, H. (1998). *The human condition* (2nd ed). University of Chicago Press.

Athanasiou, A. (2017). *Agonistic Mourning: Political Dissidence and the Women in Black*. Edinburgh University Press.

Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and His World*. Bloomington, IN: Indiana University Press.

Baraitser, L. (2012). Maternal Publics: Time, Relationality and the Public Sphere. In A. Gülerce (Ed.), *Re(con)figuring Psychoanalysis* (pp. 221–240). Palgrave Macmillan UK.
https://doi.org/10.1057/9780230373303_13

Butler, J. (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Butler, J., Gambetti, Z., & Sabsay, L. (Eds.). (2016). *Vulnerability in resistance*. Duke University Press.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.

Davis, A. (1998). *Blues legacies and Black feminism*. New York Pantheon Books.

Fraser, N. (2016). 'Capitalism's Crisis of Care', *Dissent*, vol.63, no.4.

Grammatikopoulou, C. (2020). Viral Gender Performances. In C. Sollfrank (Ed.), *The beautiful warriors: technofeminist praxis in the twenty-first century*. Minor Compositions.

Harrington, H. (2016). Site-specific Protest Dance: Women in the Middle East. *The Dancer-Citizen*, 2016(2). <http://dancercitizen.org/issue-2/heather-harrington/>

Hesse-Biber, S. N. (2014). *Feminist research practice: a primer* (Second Edition). SAGE Publications, Inc.

hooks, bell. (2000). *Feminism is for everybody: passionate politics*. Pluto Press.

-
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14, 575–599.
- Klein, G. (2015). The (Micro)Politics of Social Choreography. Aesthetic and Political Strategies of Protest and Participation. In S. Hölscher & G. Siegmund (Eds.), *Dance, Politics & Co-Immunity: Current Perspectives on Politics and Communities in the Arts* (Vol. 1). DIAPHANES. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/D/bo18946247.html>
- Kouki, H., & Chatzidakis, A. (2021). Implicit feminist solidarity(ies)? The role of gender in the social movements of the Greek crisis. *Gender, Work & Organization*, 28(3), 878–897. <https://doi.org/10.1111/gwao.12540>
- Lorde, A. (1977). Poetry is not a luxury. *Crysalis*, 3(1977).
- Lugones, M. (2008). The coloniality of gender. *Worlds & Knowledges Otherwise*, 2, 1–17.Spring.
- Lugones, M. (2010). Toward a decolonial feminism. *Hypatia*, 25(4), 742–759.
- Marquez, X. (2012). Spaces of Appearance and Spaces of Surveillance. *Polity*, 44(1), 6–31. <https://www.jstor.org/stable/41426920>
- Mason-Deese, L. (2020). Not One Woman Less – From Hashtag to Strike. *Spheres Journal*, 6. <https://spheres-journal.org/contribution/not-one-woman-less-from-hashtag-to-strike/>
- McGarry, A., Erhart, I., Eslen-Ziya, H., Jenzen, O., & Korkut, U. (Eds.). (2020). *The aesthetics of global protest: visual culture and communication*. Amsterdam University Press.
- Mohanty, C. T. (2003). *Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity*. Duke University Press.
- Morris, R. C., & Spivak, G. C. (Eds.). (2010). *Can the subaltern speak? reflections on the history of an idea*. Columbia University Press.
- Okello, W.K.and A. Duran. (2021). 'Here and There, Then and Now': Envisioning a Palimpsest Methodology. *International Journal of Qualitative Methods* 20: 1–10.

Papageorgiou, Y., Petousi, V. 2018. "Gender resilience in times of economic crisis: Findings from Greece." *Partecipazione e Conflitto* 11(1):145-174.

Paredes, J. (2008). *Hilando fino: Desde el feminismo comunitario*. CEDEC.

Quintanilla, L. (2020). Zapateado Rebelde in "Somos Sur": A Feminist Performance of Transnational Women of Color Border Activism. *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 41(1), 61–86. <https://muse.jhu.edu/pub/17/article/755341>

Rodríguez Castro, L. (2021). *Decolonial feminisms, power and place: sentipensando with rural women in Colombia*. Palgrave Macmillan.

Sergidou, K. (2020). "Living Like Queens': Gender Conflict and Female Counter-Hegemony in Contemporary Cádiz Carnival". *Journal of Festive Studies* 2 (1):153-78. <https://doi.org/10.33823/jfs.2020.2.1.34>

Sergidou, K. (2021). Ain't I a Rational Being? *American Anthropologist*. <https://www.americananthropologist.org/insights/sergidou>

Santos.de Sousa, B. (2021). Postcolonialism, Decoloniality, and Epistemologies of the South, *Oxford dict. Sociology*, University of Coimbra. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.1262> Published online: 29 November

The Care Collective, Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., & Segal, L. (Eds.). (2020). *The care manifesto: the politics of interdependence*. Verso Books.

Tsibiridou, F. (2014). Social Poetics, Emotional Engagement and Cultural Critique in Istanbul: When Liminality Matters in the Social Movements. *Urbanities*, 4(1), 26–44. <https://www.anthrojournal-urbanities.com/vol-4-no-1-may-2014/>

Tsibiridou, F. (2017). Creativity, Counterpublics and Çapulcu [looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul). *The Greek Review of Social Research*, 149b (Special Issue), 79–101. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/15815>

Tsibiridou, F. (2018). An Ethnography of Space, Creative Dissent and Reflective Nostalgia in the City Centre of Global Istanbul. In I. Pardo & G. B. Prato (Eds.), *The Palgrave Handbook of*

Urban Ethnography (pp. 405–426). Springer International Publishing.

https://doi.org/10.1007/978-3-319-64289-5_23

Tsibiridou, Fotini (2021). “Notes on Subalternist Cosmopolitics in Greece and Its Neighborhoods”. Decolonize Hellas, translated: Vangelis Calotychos, June 7, available at: <https://decolonizehellas.org/en/notes-on-subalternist-cosmopolitics-in-greece-and-its-neighborhoods/>

Tsibiridou, F. (2022). On Honor and Palimpsest Patriarchal Coloniality in Greece, the Western Balkans, and the Caucasus: Anthropological Comparative Accounts from a Post-Ottoman Decolonial Perspective. *Genealogy*, 6(3), 73. <https://doi.org/10.3390/genealogy6030073>

Tsibiridou, F., & Bartsidis, M. (2016). ‘Dignity’ as Glocal Civic Virtue: Redefining Democracy Through Cosmopolitics in the Era of Neoliberal Governmentality. In S. Alnasseri (Ed.), *Arab Revolutions and Beyond* (pp. 31–54). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/978-1-137-59150-0_3

Tulke, J., Tsilimpounidi, M., Spathopoulou, A., Travlou, P., & Carastathis, A. (2020). Knowledge from Below: A Roundtable Conversation with the Co-Directors of the Feminist Autonomous Centre for Research in Athens. *Barricade Journal*, 3. <https://barricadejournal.org/issue-3/knowledge-from-below>

In Greek

Αλεξανδρή, Γ., (2013). *Χωρικές και κοινωνικές μεταβολές στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου* [Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Σχολή Περιβάλλοντος, Γεωγραφίας και Εφαρμοσμένων Οικονομικών, Τμήμα Γεωγραφίας]. <https://doi.org/10.12681/eadd/37340> [Alexandri, G. (2013) Social and spatial change at the centre of Athens: The case of Metaxourgheio. PhD Thesis. Charokopion University]

Γραμματικοπούλου, Χ. (2022). Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης. In *Φεμινιστικές θεωρίες, αισθητικές πρακτικές και παγκοσμιοποιημένες τεχνολογίες* (p. 370). Καραμπά Ε. και Λυκουριώτη Ι. (επιμ), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο.

[Grammatikopoulou, C. (2022). Performative activism and aesthetics of feminist resistance.

In Feminist theories, aesthetic practices and globalized technologies. Karaba E. and Lykourioti I. (eds.), University of Thessaly Press & The Centre of New Media and Feminist Public Practices]

Δημητρακάκη, Ά. (2020, December 12). *Το οξύμωρο της υποχρεωτικής «συνεπιμέλειας» και μία εναλλακτική πρόταση*. Popaganda

<https://popaganda.gr/postscripts/to-oximoro-tis-ipochreotikis-sinepimelias-ke-mia-enallaktiki-protasi/>

[Dimitrakaki, A. (2020). The oxymoron of obligatory “shared custody” and an alternative proposal. Popaganda]

Ζευκιλή, Δ. (2021, March 8). *Φεμινισμός στην Ελλάδα του #metoo: ΦΑΚ και Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο μιλούν για το τώρα ενός κινήματος που δεν θα ξεπεραστεί ποτέ*. Αθηνόραμα.

<https://old.athinorama.gr/specials/topo-stis-gynaikes/article.aspx?id=2547577>

[Zefkili, D. (2021). Feminism in #meetoo Greece: FAC and The Centre of New Media and Feminist Public Practices talk about the present of a movement that will never be obsolete. Athinorama]

Θάνου, Ε., Μένου Κ. (2020, December 17). *Ντίνα Καφτεράνη, Η άγρια χαρά είναι πιο επικίνδυνη από την οργή*. Πριν. <https://prin.gr/2020/12/ντίνα-καφτεράνη>

[Thanou, E., Menou, K. (2020). Dina Kafterani, Wild joy is more dangerous than rage. Prin]

Καναβέλη, Ε. (2016). *Χαρτογράφηση του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα: Ιδεολογικοπολιτικές αναζητήσεις και η συνεισφορά του*. Διοτίμα.

[Kanaveli, E. (2016), Mapping the feminist movement in Greece: Ideological-political quests and its contribution. Diotima]

Μπαμπατζιμοπούλου, Π. (2022). *Οι εκτρώσεις, το έμβρυο και η επιχειρούμενη «κοινωνική οπισθοδρόμηση» στην Ελλάδα*. *Feministiqua*, 5.

<https://feministiqua.net/ektroseis-embryo-koinoniki-opisthodromisi/>

[Babatzimopoulou P., (2022). Abortions, the embryo and the attempted “social regression” in Greece. *Feministiqua*, 5]

2.2

Grammatikopoulou, Christina (2023), 'If you need help, come to me': Feminist networks of Care in Greece', Conference Historical Materialism, April 2021, Panteion University, Athens

Ανακοίνωση σε συνέδριο.

Περίληψη:

Οι αλληπάλληλες και συνεχόμενες οικονομικοκοινωνικές κρίσεις που έχουν ταλανίσει την Ελλάδα για περισσότερα από δεκαπέντε χρόνια τώρα, από την οικονομική κρίση μέχρι την πανδημία του COVID-19, έχουν σημάνει μια οπισθοδρόμηση στην ισότητα των φύλων, καθώς και μία ανησυχητική αύξηση της έμφυλης βίας. Ως απάντηση, το φεμινιστικό κίνημα έχει αναδυθεί πιο ενεργό από ποτέ, με τοπικές φεμινιστικές ομάδες να εξαπλώνονται απ' άκρη σε άκρη στην Ελλάδα, χτίζοντας δίκτυα αλληλεγγύης και φροντίδας για τις ευάλωτες ομάδες.

Αρχικά βλέπουμε ποιες είναι οι ιδιαιτερότητες του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα, εξετάζοντας το παλίμψηστο της πατριαρχίας, μέσα στη συνθήκη της μετααποικιακότητας. Στη συνέχεια ανατρέχουμε στο πρόσφατο παρελθόν για να δούμε πώς τα κοινωνικά κινήματα της κρίσης έδωσαν στις φεμινιστικές αυτές ομάδες τις κύριες στρατηγικές τους, που συνδυάζουν την αντίσταση στο δρόμο με τη δημιουργία δικτύων αλληλεγγύης και φροντίδας. Σε συνάρτηση με την τελευταία, εξετάζουμε το ρόλο της φροντίδας ως πρακτικής αντίστασης στην πατριαρχική καταπίεση.

Η μελέτη αυτή αφορά τον εντοπισμό των ομάδων αυτών, την εξέταση της δράσης καθεμίας από αυτές, μέσα από το ψηφιακό αποτύπωμα που αφήνουν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και την χαρτογράφηση της παρουσίας τους. Σε ό,τι αφορά το τελευταίο, δημιουργείται ένας χάρτης και γίνεται αναστοχασμός σε σχέση με τις πρακτικές της αντι-χαρτογράφησης ως φεμινιστικής μεθοδολογίας. Ως μέρος της μελέτης αυτής, ανατρέχουμε στα κυριότερα ζητήματα που απασχολούν τις φεμινιστικές ομάδες που εξετάζουμε, την σύνδεσή τους με τοπικά πολιτικά κινήματα, την ρητορική που

χρησιμοποιούν αλλά και την αντίσταση μέσα από την στΟΡΓΗ που εκδηλώνουν μέσα από τις δράσεις.

My Body, My Choice, Stencil in Chania

Introduction

In July 2021, a 25-year-old woman was on her way to the cafe where she worked. She observed a couple on the street, a man with a young woman, whose face was badly bruised and swollen. The following day, the cafe worker saw the woman again, this time on her own. She approached her and asked if she had been abused by her partner. The woman made a gesture that she couldn't speak. 'If you need help, come to me', said the cafe worker. Not long after, she did.

Thus, the 19-year-old woman, a trafficking victim, would find a way to escape her trafficker and rapist, who was a policeman, and to expose a ring of trafficking, violence, and corruption. Her journey to safety and justice would be marked by recurrent incidents of

---

systemic violence, somehow counterbalanced by the solidarity of people who stood up for her: the cafe worker who offered refuge, her lawyer, and the feminist groups who gave material and emotional support.

This story exemplifies how the patriarchy perpetuates gender violence and injustice, but also how feminists fight it through acts of care.

The focus of this text is the feminist movement in Greece, with an emphasis on the politics of care and the aesthetics of feminist resistance. The objective is to examine how care and embodiment represent modes of resistance and modules to construct alternatives to the local patriarchal system.

Initially, there will be a discussion about particularities of the local patriarchy, within the backdrop of the postcolonial order. Subsequently, the text will provide a concise history of the challenges faced by the social movements after 2008, showing how they turned increasingly to care and how this affected feminist resistance. The core of the research delves into the activity of feminist groups on social media as a reflection of their interventions in their respective local communities. Besides a qualitative approach to their activity, these groups are represented in the form of a map, accentuating their ubiquity, interconnectedness and locality. Collectively, they constitute a network of solidarity, bound by shared strategies, aesthetics and struggles. Emphasis is given to care, manifested both as help towards individuals afflicted by patriarchal violence, but also as an aesthetic and communicative means to mark their presence in the public space.

Materials, Methods and Reflexivity

Overall, feminism in Greece isn't a monolithic movement, but rather, numerous autonomous groups that operate locally and autonomously, within their respective cities, and connect together, into a larger feminist network. This modular structure facilitates a non hierarchical, horizontal *modus operandi*, which is essentially decolonizing in nature, as the groups *come from* their respective communities and *work for* their respective communities, *considering* their communities' distinct needs and objectives.

To gain insights into the current feminist landscape in Greece, I began with a qualitative research focused on feminist collectives active on social media, primarily Facebook but also Twitter and Instagram. These digital spaces provided invaluable information regarding their online presence, street-level activities, ideological foundations, organizational structures and intergroup connections.

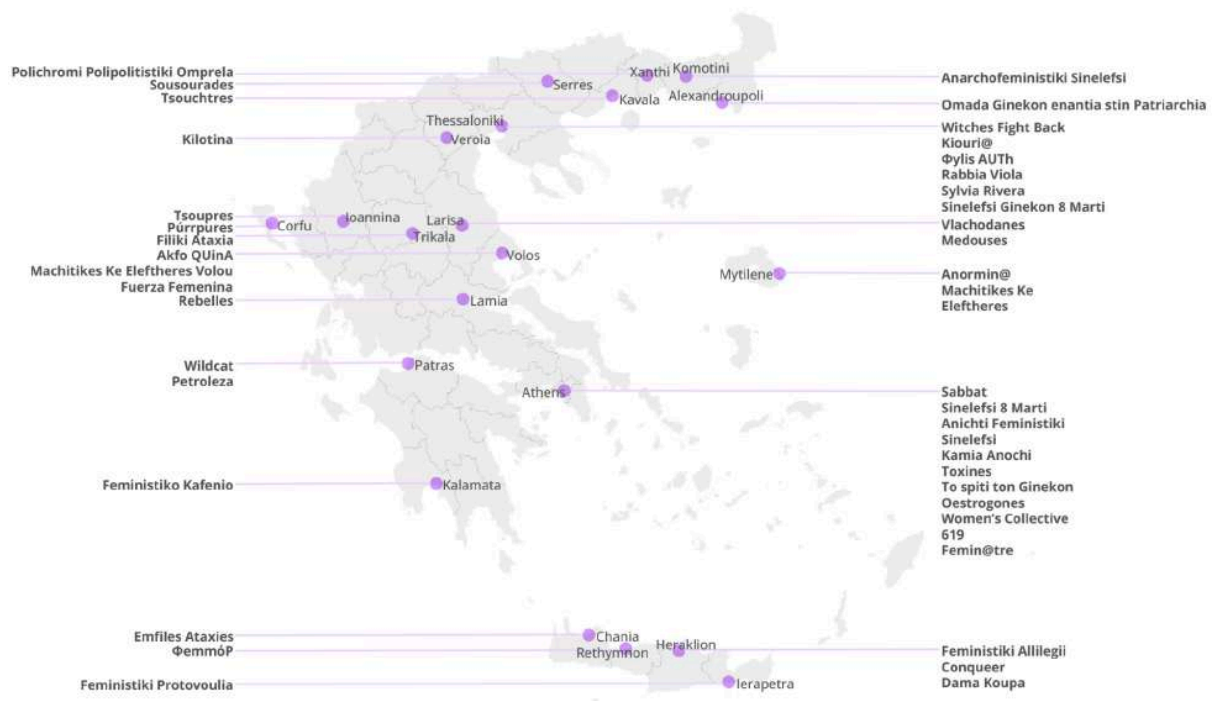
The feminist groups selected for this research three criteria: first, they are currently active. Second, they are active in the urban space. And third, their activism extends to the digital space, like blogs or alternative media, and social media platforms.

There are numerous initiatives that are only present in the digital space, primarily focusing on information dissemination and online support for their communities. Yet, social media algorithms, which prioritize for-profit pages, restrict the visibility to their posts. Therefore, only users who are already active within this social media 'bubble' of feminist activism, may get the activities of those groups on their social media feed. This is why I focused on collectives that are active both online and in their respective communities, meaning that their activism extends beyond online communication; it manifests in street interventions, practical aid to minoritarian bodies, support and friendship between their members, and ultimately becomes part of their life experience.

I am well aware that these three criteria, especially the second one, lean towards activism affiliated with the anarcho-autonomous political space. This is expected, given that the smaller Greek cities where many of the feminist groups in question are based, only have a limited amount of spaces and people that are active politically, therefore they often overlap in terms of physical venues and participants. Consequently, they have inherited some political practices, such as horizontal decision-making in open assemblies. The self-governed spaces and squats, which proliferated following the Greek financial crisis, were already established as independent structures supporting solidarity, counter-information and counter-hegemonic artistic spaces (Gaitanou 2017). These spaces were primed to welcome the feminist initiatives discussed here; moreover, many of the involved feminists had previously participated in other solidarity initiatives within the same settings, opening the discourse around feminist resistance practices when needed.

Before embarking on this exploration of contemporary feminist groups active in Greece, I had already been following many of them on social media, engaging with them, and

occasionally even participating in feminist street protests and assemblies. I joined them not as a researcher, but as a Greek woman who had personally experienced the local palimpsest of patriarchal oppression and whose interest in feminist activism was formed by this experience. I was transparent about those intersecting identities during my interactions with other participants. Positionality, reciprocity and a non-hierarchical approach to the object of study are considered standard in feminist research (Bryman 2016). Accepting the fact that knowledge is always situated (Haraway 1988), reflecting the researcher's social position and experience, the study was oriented towards producing alternative epistemologies that critique patriarchal systems of domination. This includes challenging the production of knowledge and the dissemination of information in online space.

Feminist Groups in Greece (active in 2023). Map compiled by the author.

In this context, I created a map displaying the names of currently active feminist groups in Greece, as a practice of counter-mapping. Challenging the assumption that maps are neutral and objective artifacts (Fileborn 2023), counter-mapping posits that space is always reproduced in a way that is partial and situated. By mapping feminist groups, an alternative portrayal of Greece is formed, one that bolsters the visibility of feminist resistance. Unlike

---

many maps that represent a system of national domination and sovereignty, creating a map to showcase feminist activism could be viewed like a revindication, a way of seeing this geographical space through the eyes of people who are usually overlooked within data streams and visualizations (D' Ignazio and Klein 2020). Countermaps are a known practice within the feminist Greek movement, with maps of incidences of sexual violence (SexHarass Map 2023) and femicides (Greek Department of the European Observatory for Femicide 2023) providing the overlooked data to shed light on gender oppression.

This study featured an analysis of qualitative data from the social media streams of these groups, with a critical eye towards the medium used; social media are platforms that reflect various forms of dominance (capitalist, patriarchal, informational) within the digital realm. I had previous experience as a digital marketing specialist, so I was well familiar with data collection on social media, using the tools provided by these platforms; for example, Crowdtangle powered by Facebook, is used to gather information, by finding themes for the posts and monitoring outreach and interactions. However, I rejected this process because it felt out of place in this context. Employing such an approach might perpetuate the very systems of domination in the production of knowledge that are being critiqued here, while potentially missing the bigger picture, which is the stories that emerge from these feminist spaces. I viewed those pictures and texts as a documentation of oral history, crafted by minoritarian groups who gather in these digital spaces to share their stories, in the form of posts, photos and comments.

Automated social media feeds present curated representations of the movements in real-time, designed to disrupt the individual user feeds, disseminate their ideas and foster dialogue. Within those social media posts, oppressions that take place in the present intertwine with the post-2008 feminist vindications, and the colonial matrix of patriarchal domination (Tsibiridou 2022), that is, the deeply ingrained nationalist-masculine ideologies and systemic oppression, that they vehemently challenge. In essence, these social media feeds offer a day by day chronicle of the contemporary feminist movement in Greece, in constant negotiation with the past.

Within those social media feeds, emerges a timeline of contemporary Greek feminism, the local palimpsest of the patriarchy the feminists have to fight against, and their unwavering care for the victims of this system. The qualitative approach to the social media feeds of the

---

feminist groups studied here, revealed the interconnectedness and solidarity among the groups, as well as a common ground regarding their ideas, aesthetics and strategies of resistance.

The Local Palimpsest of the Patriarchy

In regard to the local manifestations of the patriarchy, it is useful to perceive it as a palimpsest of dominations within the colonial order, as described by Fotini Tsibiridou (Tsibiridou 2022). The idea that patriarchy, colonialism, and capitalism are interconnected sheds light on the process of dispossession towards women and feminized subjects, and the systemic reproduction of oppression. This framework provides insight into the challenges faced by feminist groups in Greece, and highlights the particularities of their strategies of resistance, within the backdrop of the layered colonizations of women and feminised bodies.

Tsibiridou's analysis of patriarchal domination in the region of the Balkans and Anatolia provides insight into enduring ideas about masculinity, such as the value of 'male honor', which is viewed in connection to colonialism and capitalism (Tsibiridou 2022). The process of colonization of female bodies is highly relevant here; within the local ethnopatriarchal system women are viewed as a piece of 'property', with their value dependent on their confinement to the private space, subservience, and adherence to patrilineal traditions. The fear that women may tarnish male honor has historically mandated gender segregation in the public sphere -as a male domain- and private sphere -as a female domain, often leading to violent repercussions against any attempts to forego the patriarchal order.

Tsibiridou's analysis helps us understand how patriarchal oppression is manifested in Greece today, particularly in relation to the historical past and the cultural practices of the region. A look into qualitative data on gender violence (Greek Department of European Observatory on Femicide 2023) reveals recurrent patterns in regards to the perpetrators' motives, who often blame perceived 'disrespect' to their masculinity as the reason for their crime -for example, the attempt of the woman to end the relationship or flee the domestic space.

Such notions of 'male honor' persist, even within progressive political spaces, in slogans and tactics that reflect masculine hegemony, that I will discuss further in this text. This is why the understanding of feminist resistance aesthetics and strategies becomes significant, as they show the way beyond the established power structures hidden in language and political practices. From this vantage point, feminist resistance is manifested as an inherently decolonial practice.

The concept of decolonization in regards to local hegemonies, as explored by recent research (see, for example, the activity of *dēcolouize hellás*) challenges the construct of Ancient Greece as the cradle of a 'superior' European civilization, a narrative used to justify colonialist expansion and domination. This construct has been adopted by local nationalists, to assert the narrative of the linear continuity of a unidimensional Greek history, a homogenous identity of 'homeland, religion, family' that excludes people with a different cultural background, sexual orientation, gender identity, and origin, deeming them as inferior. After the Greek financial crisis, this fantasy of superiority has fuelled extremist ideologies that target women and minorities. Yet, the local anti-austerity and anti-fascist movements often failed to address those issues at large, because, for them, layered forms of oppression were secondary to class struggle. They envision the reformation of society in economic terms primarily, which, ironically, aligns with the colonial idea of progress. Feminist movements do not downplay the material aspect, but they tend to view progress as a concurrence of social, political, interpersonal, bodily, and spatial factors (Femin@tre 2018). In a sense, the feminist battles against the local patriarchy are viewed as a quest to decolonize the body, to decolonize marginalized groups, and to decolonize Greece from Eurocentrist ideological constructs.

This means that when talking about the local patriarchies, one needs to keep in mind the systemic nature of oppression. Laws promoting equality seem insufficient when dealing with a system meant to sustain the existing power dynamics. The trafficking crime in Ilioupoli, which was outlined above, exemplifies how the state fails victims of abuse repeatedly, often treating them like criminals, while safeguarding perpetrators. For example, the police interrogated the trafficking victim for many hours as if she were the suspect -only to release her after feminist groups started to protest outside the police station- thus giving the traffickers (the policeman and his accessories) plenty of time to get rid of evidence. Moreover, there was a blatant disregard of European legislation regarding

---

the protection of trafficking victims during trial, which resulted in the 19-year-old woman facing her abuser in court and being verbally attacked by him. The victims were further traumatised, when the defense lawyers were allowed to show videos of the abuse, claiming that it was a proof of consent -a tactic that backfired, as the video showed bruises and visible signs of violence on the victims' bodies. Around the same time of the trial, the victim's lawyer had to face a 'SLAPP lawsuit' that was later dropped (Initiative for E. 2023). Despite the conviction of the traffickers, the post-trial saga saw them released from prison until the appeal court; rather than hiding from public view, the policeman remained unabashedly active on social media, voicing his support for the fascist right.

This was only one of the prominent cases of gender violence; numerous other instances have come to light in recent years. Feminist networks in Greece try to support the victims of a system that perpetuates violence, while at the same time fight the system, imagining new forms of resistance and communal reorganization on the basis of care.

Care as resistance

In order to contextualise the activity of the feminist groups that examined here, it is useful to explore the history of social movements in Greece, particularly since 2008. Chara Kouki and Andreas Chatzidakis have extensively studied the role of gender in social movements in Greece, through comprehensive research and fieldwork (Kouki and Chatzidakis 2021). They analyse how, during the crisis, the social movements in Greece increasingly turned from street protests to care, as a way to alleviate the effects of austerity politics in the lives of vulnerable social groups.

During the first years of the Greek crisis, resistance to austerity politics manifested through relentless street mobilizations. The December 2008 riots, ensuing the killing of Alexis Grigoropoulos (Vradis and Dalakoglou 2011), was a watershed moment for an era of generalized mobilizations, protests, strikes, demonstrations, public square occupations, school and university squats, even road blockades. These movements attracted a vast array of participants, including people with no prior political or activist experience. As the economic and political crisis deepened, many people found themselves living in precarious conditions, relying on their families to secure basic means of survival.

Women, who already faced increased unemployment before 2008, were hit hard by the crisis, as were low-income families, who could hardly make ends meet (see for example Verney and Bosco 2016). As family income dwindled, people could no longer afford to live independently and often reverted to more traditional living arrangements, home sharing with their parents and grandparents. Within the domestic space, women had to provide most of the care work and found themselves further entrenched in gendered roles, financially dependent on their partners or other family members, and occasionally exposed to sexist or even violent behaviours.

At the same time, economic hardships once again fomented the rise of fascism. Rooted in the pervading narrative of Greek cultural superiority and alleged inferiority of the migrant Others, the increase of fascism within Greek society is an alarming trend that still holds to this day. Contemporary Greek fascism has been studied thoroughly within its historical and anthropological context (Dalakoglou and Angelopoulos 2018). For this discussion, the main concern is how fascism strengthened the local patriarchy, intensifying the oppression of women and people who diverged from traditional gendered roles. As Athina Athanasiou notes, 'the norm of ethnoracial purity, guarded through militant masculinity and subservient maternal femininity, is the fundamental claim that pervades the ideology of the neonazi organization that still poisons the political life of this country' (Athanasiou 2018, 19–32). So, anyone who refuses to perform their traditional roles within the traditional family or the nation-family, like women who didn't conform to their assigned social role, LGBTQIA+, people and individuals who were considered as outsiders, like migrants, became targets for hate crimes, including murders. The Greek feminist groups rised up against political and gendered violence, to support people who suffered the immediate consequences, but also to counter escalating efforts to erode to their rights. The fact that the 2023 national elections saw three far right parties elected to parliament, which have an open anti-abortion rhetoric, means that the fight is still ongoing.

So, while a segment of Greek society has gravitated towards conservative and extremist political paths, another part has embraced solidarity initiatives, as a response to the humanitarian crisis and sociopolitical oppression. According to Chatzidakis and Kouki, 'between 2011 and 2014, more than 400 self-managed spaces, social centers, workers' collectives, and community initiatives were informally established by thousands of volunteers.' Within these initiatives, the local communities could 'search for survival paths,

---

also fostering cultural expression and creativity' (Triantafyllopoulou, Sayias and Poulis 2013), meaning that they were not simply groups of practical support, but also hubs for community building and cultural experimentations.

The migrant crisis in 2015 further amplified acts of solidarity, with the establishment of initiatives providing sea rescue, reception, housing, medical and legal assistance for refugees. In defiance of laws that often criminalized the provision of help to people in distress (for instance, rescuing people at sea or transporting them by land after they had reached the shore), these initiatives experimented with self-organization, social reproduction, and the creation of material, technological and knowledge commons (The Pirate Care Project, 2019). Within those communal spaces of care -such as migrant housing squats- the division of labour was not stereotypically gender-based. Instead, everyone was expected to participate equally in tasks and decision-making. Thus, these small spaces of resistance-through-care challenged the notion that people coming from non-Western cultures needed to be 'modernized' and 'democratized' by the West (Gaitanou 2017), as they reproduced egalitarian ideals in their everyday lives. They demonstrated that transcending the gendered divisions of labour was tied more to organizational structures than individuals; by overcoming the limits of traditional single-family-unit organization (which, as described earlier, adversely affected gender equality in Greece) and forming non-hierarchical communities, these care initiatives pointed the way forward. Within the family unit, the provision of care may lead to confinement; in a communal setting with a distribution of responsibilities and rights on an egalitarian basis, the provision of care can open the path to a more feminist reorganization of society.

The Care Manifesto (The Care Collective 2020) proposes care as the organising principle for the world, not only within the home, hospitals, care homes, schools, and essential workers services, but also care in the form of activism, solidarity economies, co-operative alternatives, and environmental politics. According to the Care Collective, 'Care is our individual and common ability to provide the political, social, material, and emotional conditions that allow the vast majority of people and living creatives on this planet to thrive—along with the planet itself.' (The Care Collective 2020, 21-32) They emphasize the interdependence among individuals and communities, between humans and the

---

environment, and envision a world where care politics will foster a more democratic society.

This vision seems to apply to Greek social movements and feminist groups of resistance-through-care. Within a time of severe humanitarian crisis, care became the response to neoliberal policies that eroded the welfare state -materializing as healthcare and housing solidarity initiatives. Care became a means of resistance against exclusion mechanisms meant to create second-class citizens to be exploited by capitalism -evident in sea rescue and housing initiatives for migrants. Even more significantly, especially post the COVID-19 crisis, care became the point of departure to think about alternatives to capitalism and the ethnopatriarchy.

Research into gender participation in social initiatives in Greece shows that while men are the majority in most mobilizations, from unions to protests, women predominate in solidarity initiatives (Papageorgiou 2018). At first glance, one might assume that women are once more assigned with duties of social reproduction. For the same reason, acts of solidarity involving women are often viewed as less significant by some activists, particularly when compared to street mobilizations (Craddock 2019). However, I think that this is not the most important thing to consider here. What is truly significant is how the participation of women in local social movements introduced feminist values and strategies to these initiatives. Women, due to their lived experience, were more attuned to recognizing oppression. Their political activity was already imbued with affect, embodiment and care, elements that they have woven into the local resistance movements.

Through their active involvement, women providing care in these initiatives have shifted the narrative from the utopia of a grand political change to engaging in smaller local battles against intersecting forms of oppression based on race, class, sexuality, and gender identity. This represented a rift with the more traditional perspective within the Greek leftist movements, which posits that all forces should be focused on working class struggle, which would in theory solve all other inequalities automatically (Gaitanou 2017). This working class is usually thought of as white and male, meaning that even the political powers dedicated to structural change are not exempt from patriarchal viewpoints (Athanasidou 2018). Breaking from these ideas, feminist protesters have introduced an alternative activist paradigm, rather than simply perpetuating the prevailing one that

---

exudes masculinity and, at times, even sexism (Terminal 119 2011), as will be discussed in this text. By manifesting resistance using their distinct strategies and aesthetics, women and feminised bodies didn't downplay activism oriented towards class struggle; instead, they spotlighted its blind spots in regards to multifaceted oppression and sought a way to decolonize activism from patriarchal tendencies.

Feminist networks of care

As outlined above, gender equality in Greece has been on a steady decline since the onset of the financial crisis. Women have seen a reduction in financial independence, and extremist right-wing rhetoric has gained traction in the mainstream discourse. In late 2020, several cases of sexual abuse became known to the public, sparking the so-called 'Greek #metoo'. Concurrently, the strict confinement at home due to the COVID-19 pandemic trapped many women within the domestic space with their abusive partners. This contributed to a dramatic surge in gender violence and femicides (Greek Department of the European Observatory for Femicide 2023). At the same time, intense lobbying by 'men's rights groups' resulted in legislative setbacks in child custody laws. The new laws prioritised the rights of the parents rather than the rights of the children, which enabled abusive fathers to retain visitation rights, exacerbating the problem of domestic violence further (Dimitrakaki 2020).

Over the past five years, there has been mounting scrutiny on women's reproductive rights. In 2019, the Greek church and conservative groups established the day of the 'unborn child', thus aligning with the anti-abortion movement in Poland, USA, and elsewhere (Babatzimopoulou 2022). In the June 2023 elections, an overtly anti-abortion Christian Orthodox party (Niki) secured a place in the Greek parliament. At the same time, the rebranded fascist right, also made a comeback to the parliament as 'Spartiates', to avoid identification with the Golden Dawn party, which had previously been condemned as a criminal organization. The day after the elections, the right-leaning Greek government instituted the 'Ministry of Social Cohesion and Family', superseding the Secretariat for Gender Equality that had been active for four decades.

As a response to the intensifying oppression, feminist activism witnessed a resurgence across Greece.

A significant number of the feminist groups considered for this research emerged as a counter-reaction to the persistent pushback to women's rights, but also, in order to extend practical support to the victims of patriarchal oppression, and to construct open political spaces. This is evident even in earlier feminist collectives, for example, 'Brastards', which originated as a reaction to the public shaming of HIV-positive women in 2012 (Bra-stards 2022).

As evidenced by their social media and blog posts, the interests of Greek feminist groups are not strictly gender-oriented, but they are geared towards a more intersectional understanding of inequality, within the context that fosters it. These groups recognize that all forms of oppression and social exclusion have a gendered aspect, and that gendered hierarchies and reproductive heteronormativity are deeply intertwined with global capitalism and racism (Athanasίου 2018). For this reason, the feminist groups under discussion stand up for LGBTQIA+ rights, marking their presence at local Pride parades. They extend their support to migrants, both by openly opposing repressive policies but also offering tangible assistance, such as legal guidance and housing. Recognizing that issues like poverty, violence and environmental degradation disproportionately affect already marginalized communities, feminist collectives in Greece raise their voices against capitalist exploitation, fascist ideologies and environmentally harmful policies like fossil fuel extraction, mining and deforestation. While they primarily focus on the day to day challenges faced by minoritarian groups in Greece, they also stand in solidarity with feminist movements in Iran, Latin America and elsewhere.

An integral part of these groups' activities is information dissemination, both online and in the streets. This often manifests as 'counter-information' campaigns, with stencils on the walls, posters and flyers, to inform the public about cases of gender oppression and violence that rarely reach mainstream news outlets. As these cases are often overlooked by official statistics, some initiatives gather data on harassment and gendered violence, making it accessible on their blogs and social media. This serves a dual purpose: safeguarding potential victims from known perpetrators, and providing visibility to the problem of gender violence that tends to be disregarded by officials.

Greek feminist collectives also engage in street protests, either as part of wider leftist or anarcho-autonomous activist movements in their cities or by initiating these protests themselves. Regrettably, there have been numerous instances of femicide, gender violence, homophobia, racism and ableism in recent years: for example, Eleni Topaloudi's rape and femicide that became a turning point for feminist resistance (2018), LGBTQIA+ activist Zak Kostopoulos's killing by a violent mob and policemen (2018), Georgia Mpika's rape (2022), young Roma Kostas Frangoulis' murder by a policeman (2022), the most recent killing of Antonis Kariotis, who had a disability (2023), and many other cases of femicide and gender violence. These acts of violence are often intertwined with systemic corruption, as seen for example in the recent 'Greek mafia' trafficking cases that implicated policemen and state officials -the harrowing story of the 19-year-old described earlier was only one of these cases. Feminist protesters manifest solidarity with the victims while expressing their outrage against the system that perpetuates violence.

These groups' activism has a profound component of care. They attend rape and femicide trials, not only to support the victims and their families but also to broadcast the proceedings live on social media, pushing for transparency with initiatives such as ZackieOh Justice Watch and Lignadis Trial Watch. On a more practical level, they fundraise for victims of gender violence, migrants and asylum seekers, through concerts or parties. Thus, they cover legal fees, housing, daily expenses and volunteer to help them with documentation, education, and other needs.

The groups in question manifest a solid understanding of how the different oppressions are being layered in the local patriarchy. This is reflected both in their activity, outlined above, but also their texts. For instance, Witches Fight Back state, 'we feel represented by a grassroots intersectional and inclusive feminism. Intersectional, because we believe that oppression (class, race, religion, sex, work) is layered and interconnected, and inclusive, considering all bodies who are rejected by heteronormativity and want to oppose it.' (Witches Fight Back 2022). Tsoupres highlight that they propose a queer intersectional feminist philosophy, which doesn't value oppressions as primary and secondary but as interconnected and interdependent (Anarcho-Fem Omada Tsoupres 2022). As members of Kamia Anohi stress 'what's the point in a revolt, if it leaves behind some of us? We will all

---

dance together on the ruins of the ethnopatriarchy, toxic masculinity, fascism, racism, sexism' (Lykou 2020).

While Greek feminist groups might originate as a response to oppression, their strategies are proactive, not only defensive. They establish their own havens of resistance, small utopias of feminist care that seek to transform everyday life¹⁴. As the group Femin@tre say, 'what interests us is our lived daily life, not the anticipation of some revolutionary future or the bureaucratic process of political power' (Femin@tre 2018, 97–104).

To sum up, these groups' politics of care materialize in providing safety, and material and emotional support for people who suffer from oppression; moreover, they keep authorities in check for abuse of power and gather information to provide visibility to these problems. While they help people who are failed by the state, they don't intend to supplant it. Instead, their aim is to foster caring communities whose members flourish through mutual support.

Feminist resistance

The 'aesthetics of protest' refer to elements of the protest that make it stand out and align with its intended message. The term 'aesthetics' is used quite literally here, denoting the 'aesthesis' (sense, feeling) of the protest; it encompasses not only the visual aspect, but also the sounds, movements, and any slogan or hashtag that forms part of the protest both online and offline. These elements can be replicated and widely shared, transcending cultural and linguistic boundaries. In essence, the aesthetics of protest are all the communicative tools that the protesters employ to express themselves and communicate with others (Grammatikopoulou 2022).

The aesthetics of protest are salient in the context of the Greek social movements. In many anti-austerity and leftist rallies male protesters march almost in synchronized step, like a military parade, wear predominantly black clothes and at times exude a hyper-masculine attitude. During the Greek government-debt crisis women often found themselves in unwelcoming situations during street protests, among protesters who used sexist language

---

¹⁴ According to F. Tsibiridou 'In contrast to utopia, eutopia becomes realized in fragments, in a small scale and in the present. It brings feelings of temporary fulfillment and euphoria, not just future expectation' (Tsibiridou, 2013)

---

and behaviour, who thought that feminism was unnecessary at best and antagonistic to their cause at worst. Some male protesters replicated patriarchal norms that were on par with the state-sanctioned violence they were rallying against. For them, gender equality meant women emulating masculine behaviour; for example, they were expected to reproduce slogans with sexist and homophobic slurs intended to insult their opponents' 'male honour', by threatening the policemen or their mothers with sexual assault. This shows that even in this context of challenging authority, some men still assume that they can hurt someone's 'honor' by hurting the women in his family or by questioning his sexual orientation. In essence, male protesters often showed an inability to understand the systemic nature of discrimination against women and feminized bodies, occasionally downplayed their layered oppression and there were even instances of threats of violence, to women who manifested opposition to their slogans (Terminal 119 2011).

Contrary to their expectations, feminine and feminised bodies do not mimic this hypermasculine 'prototype' (Terminal 119 2011), but find their own voices. Feminist groups acknowledge that counter-violence is one of the things that they fight against, because as femininities, they are victims of this conflict between masculinities (Femin@tre 2018). During the December 2008 riots, groups like 'Girls in Revolt', 'Purple Hoodies' and 'Gays in Revolt' fought both against the repressive state and the sexist attitudes of fellow protesters, openly challenging the weaponization of masculinity. As articulated by 'Girls in Revolt' in their communique, 'Resistance strategies can turn into strategies of authority: Chaos will recreate a hierarchy in social relationships unless we fight with ourselves while fighting the world, some selves that we formed as part of this world' (Terminal 119 2011).

With these considerations in mind, it becomes evident why women and feminised bodies adopt distinct resistance strategies and aesthetics, challenging very the norms that marginalized them in the first place. Feminists in Greece employ highly visual and performative practices to articulate their experiences of oppression, and to create their own 'eutopias' of care within a patriarchal society. Creativity and counterpublics intersect in this realm of resistance. Fotini Tsibiridou, in her analysis of the Gezi protests, remarks, 'Art, literature, humor, music, cinema, theater, performance seem to become the media and technologies that can fully explain motivations and intentions carrying ambiguities, conflicts and contradictions experienced by people, while being alerted, sensible and respectful to the right of being different within the city in various ways'. She also observes

---

that these practices create small havens of coexistence on the basis of equality and care: 'As if cosmopolitics [...] could happen within small eutopias (from the Greek word ευτοπία), enclaves of solidarity and care practices, surrounded by outside antagonistic mainstream habits and hate practices' (Tsibiridou 2018, 79–101).

"Local and immigrant women, Let's live together", Athens

The slogans echoed in street protests and the social media feeds of these feminist groups are sometimes inspired by the international feminist movement, for example 'sister, I believe in you', which stems from the Spanish protests against the 'Manada' rape case ('hermana, yo si te creo'), and 'not one less', which originates from Mexican poem that became a hashtag and evolved into a massive feminist movement in Latin America ('ni una menos'). These slogans traverse space and time, underscoring the similar struggles that unite female and feminized bodies across the world. Such strategies and slogans are adapted to the context of the fight against the local patriarchies and colonial dominations (Tsibiridou and Grammatikopoulou). For example, slogans like 'If you need help, you can

---

come to me', that refer to the trafficking case in Ilioupoli mentioned earlier, are used for protests against gender violence; the plea for 'ΔΗΚΕΟΣΙΝΗ' (the Greek word for justice, misspelled), is invoked during protests against police violence, especially in expression of solidarity with the Roma community. The recurrent use of slogans and hashtags is a way of saying that we are not dealing with individual cases of violence, but with recurring oppression that has its roots deep within the system and the society.

The slogans used express both resistance to oppressive politics, but also care for the people who are suffering from these politics. The slogan 'we are full of stORGI', which translates both as care and RAGE, depending on whether you read the capitalized letters separately or not, epitomizes this manifestation of dissent, whereby anger is expressed as care for others. It would be interesting to see how this stORGI expresses the transformation of vulnerability into political power (Grammatikopoulou 2022). In this regard, the protests of Kamia Anochi [No Tolerance] illustrate an alternative way of acting politically in the public space, through the prism of care.

"We are full of stORGI", Kamia Anochi, Athens.

Kamia Anochi has been one of the most active feminist groups in regards to their frequent protests and solidarity initiatives, to defend the rights of women and femininities, LGBTQIA+, migrants and vulnerable groups. Their distinct aesthetic can be observed in their street stencils, flyers, slogans and performative protests. Their activity goes back to 2016, when various feminist organizations merged into a common assembly, leading to a very successful protest (Gaitanou 2017), which solidified the formation of the initiative.

Kamia Anochi, November 25, 2018, Gladstonos Street, Athens.

The slogan 'we are full of stORGI', was first used during the Feminist Protest for the Elimination of Gender Violence, in 2018, only a few months after the death of Zak Kostopoulos. During a private interview (2022) with Eirini Dafermou, who came up with the slogan, she recalled how she came up with the word as she saw the members of Kamia Anochi prepare their placards, spreading glitter around, full of love and full of outrage for what had happened. It struck her that there was a word in Greek that encapsulated both feelings, stORGI. This feeling took over completely later on, when they reached the place of

---

Zak's murder, and they laid on the ground, mourning, with their faces covered with Zak's photos.

In a subsequent Feminist Protest for the Elimination of Gender Violence (November 2019), members of Kamia Anochi laid on the ground, encircled by chalk outlines, like dead bodies in a crime scene. They covered their faces with placards memorializing femicide victims, with basic information like their names and identity of the murderer. On the Facebook post accompanying the images from the protest, they solicited the online community to recall more femicide cases and share them in the comments. As articulated in their post, their objective was to create a tribute to include all femicide victims, serving both as a denunciation, and a reminder that they would continue the fight against gender violence (Kamia Anochi 2019).

Kamia Anochi. November 2019.

The performative aspect of this protest resonates with the public on multiple levels, both online and offline. Firstly, it is a public mourning for the victims that disrupts the public space with a representation of the violence that usually takes place behind closed doors. Secondly, this performative protest stands as a transient memorial for those victims, who usually remain unknown, in contrast to the 'illustrious citizens' (primarily influential white men) commemorated in stone sculptures in the urban space; thus the protest decolonizes the notion of the monument. Third, the group sources information about femicides online, from the community that has suffered those losses. Yet, instead of adhering to traditional data visualization methods, they opt for a more human-centric approach: they embody the data, making it less impersonal for the victims portrayed and more visceral for the onlookers. They perform the data with their own bodies, thus making it visible and more impactful to the people that witness the performance. By gathering data from their community, that represent marginalised and silenced members of their community, and then collectively manifesting this information, they contest the established data systems, that either neglect these individuals or overrepresents them, in the context of surveillance and suppression. In essence, Kamia Anochi not only decolonize the data in question, but also create their own epistemologies.

In a subsequent protest (March 2020), participants banged their brooms on the ground, like modern-day Witches performing a ritual of resurrection, imploring the earth to return their loved ones. The broom, traditionally a symbol of domestic care associated with women, is transformed into a weapon and a magical tool, invoking references to witches and historical witch hunts. While their outfits, props and slogans had been designed before the protest, the expression of their fury, love and grief was spontaneous, as an embodiment of their politics of care.

“No More Femicides”, Kamia Anochi, Athens.

This element of embodiment has been gaining traction in the aesthetics of feminist protests in Greece, which often include performances, singing and dancing, and even collective mourning, as we saw above. In contrast to the hyper-masculine demonstrations of power and invincibility, outlined above, members of the group Kamia Anochi convey their vulnerabilities and their needs for care and self care, as is reflected on their social media posts (Kamia Anochi, 2021). They champion a 'feminism of care that doesn't reflect patriarchal methods internally' (Kamia Anochi, 2019). This involves open discussions about their challenges and their strategies for addressing any authoritarian tendencies that may emerge within their group. Summarizing their activity and aesthetics, Kamia Anochi say that they 'turn their rage into a voice and a fist, they paint it over walls and signs, they turn it into stOrgi and create their own feminist circle to hold inside all the oppressed subjects of this society' (Lykou 2020). Thus they turn their vulnerabilities into resistance.

Conclusion

The Greek economic crisis and the subsequent crises that ensued within the span of a decade (humanitarian, migrant and health crisis), have resulted in a decline in human rights and women's rights. In response, a multitude of solidarity groups emerged throughout the country. Within these groups, participants -primarily women and other feminized bodies- expressed their dissent through the provision of care. These small spaces of care became a fertile ground for new political fermentations, self organizing initiatives and new feminist groups. By looking into their activity on social media and the city streets, this text followed the day to day history of their collective struggles and the establishment of their support network, against the oppression they face. Feminist groups in Greece express themselves through solidarity for their communities and opposition against the system of the local patriarchy. While their political expressions intersect with other resistance movements countering poverty, fascism, and gendered oppression, their methods and approaches remain distinct.

The feminine and feminized individuals protesting on the streets communicate not just with words, but through embodied resistance. Their bodies are the ground zero for oppression: they are being oppressed just because of their bodies -because they are women, trans, gay, black, migrants. For this reason their bodies become the starting point for their resistance as well. They embrace the roles and activities traditionally ascribed to them by patriarchal norms, like singing, dancing, or mourning in public. However, their protests also seize spaces and modes of expression previously denied to them, like actively participating in public politics. So they begin with what they have and craft it into an alphabet for their language of dissent. Instead of adhering to established protest paradigms, they forge their own mode of political expression that relates to their own experiences of oppression.

So while they advocate for their rights and resist conservative forces that try to curtail them, these feminist groups are not engaging in 'lobbying' with the political power. They are directly challenging it. They don't ask for space on the streets, but claim it with their presence, carving out spaces locally, within their cities, and metaphorically, as paths of egalitarian coexistence. This is why their presence in the streets and within their communities feels distinctive, more caring, embodied, open and vibrant.

Kamia Anochi, Athens.

References

Anarchiki Sillogikotita m@nifesto. 2021. "Η Σιωπή Όταν Σπάει Κάνει Θόρυβο...." [When silence breaks it makes noise] *Indymedia*. <https://athens.indymedia.org/post/1610667/>.

Athanasiou, Athina. 2018. "Το 'Να Γίνεσαι Φεμινίστρια' Ως Κριτική Επιτελεστικότητα Του Πολιτικού [‘Becoming a Feminist’ as a Critical Performativity of the Political]." In *Εννοιολογήσεις Και Πρακτικές Του Φεμινισμού. Μεταπολίτευση Και "Μετά,"* edited by Dina Vaiou and Angelika Psarra, 19–32. Athēna: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.

"Bra-Stards." 2022. Blog. *Bra-Stards*.
<http://brastards.blogspot.com/2022/02/bra-stards.html>.

-
- Bryman, Alan. 2016. *Social Research Methods*. Fifth Edition. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Craddock, Emma. 2019. "Doing 'Enough' of the 'Right' Thing: The Gendered Dimension of the 'Ideal Activist' Identity and Its Negative Emotional Consequences." *Social Movement Studies* 18 (2): 137–153. doi:10.1080/14742837.2018.1555457.
- Dalakoglou, Dimitris, and Giōrgos B. Angelopoulos, eds. 2018. *Critical Times in Greece: Anthropological Engagements with the Crisis*. Routledge Studies in Anthropology 44. London New York, NY: Routledge.
- "Decolonize Hellas." 2023. *Decolonize Hellas / Na apo-apoikιοποιήσουμε την Hellas*. Accessed October 30. <https://decolonizehellas.org/>.
- D'Ignazio, Catherine, and Lauren F. Klein. 2020. *Data Feminism*. Strong Ideas Series. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Dimitrakaki, Angela. 2020. "Το οξύμωρο της υποχρεωτικής «συνεπιμέλειας» και μία εναλλακτική πρόταση [The oxymoron of the obligatory co-guardianship and an alternative proposition]," December 12. <https://propaganda.gr/postscripts/to-oximoro-tis-ipochreotikis-sinepimelias-ke-mia-enallaktiki-protasi/>.
- Femin@tre. 2018. "Προσεγγίσεις Και Σκέψεις Για Τους Φεμινισμούς Στην Ελλάδα Του Σήμερα Μετά Το Δεύτερο Κύμα [Approaches and Thoughts about the Feminisms in Today's Greece after the Second Wave]." In *Εννοιολογήσεις Και Πρακτικές Του Φεμινισμού. Μεταπολίτευση Και "Μετά,"* edited by Dīna Vaiou and Angelika Psarra, 97–104. Athēna: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.
- Fileborn, Bianca. 2023. "Digital Mapping as Feminist Method: Critical Reflections." *Qualitative Research* 23 (2): 343–361. doi:10.1177/14687941211028797.
- Gaitanou, Eirini. 2017. "»Fight like a Girl«: Social Movement and Feminism(s) amid the Crisis in Greece." *Feministische Studien* 35 (2): 243–258. doi:10.1515/fs-2017-0028.
- Grammatikopoulou, Christina. 2022. "Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης [Performative activism and feminist resistance aesthetics]." In

---

Φεμινιστικές θεωρίες, αισθητικές πρακτικές και παγκοσμιοποιημένες τεχνολογίες, 370.
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών
Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο.

"Greek Department of the European Observatory for Femicide | Ελληνικό Τμήμα
Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για τη Γυναικοκτονία." 2023. *Γυναικοκτονία | Ελληνικό
Τμήμα Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου (EOF) για τη Γυναικοκτονία*. Accessed October 30.
<https://femicide.gr/>.

Haraway, Donna. 1988. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the
Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14 (3): 575. doi:10.2307/3178066.

"Initiative for E. / Πρωτοβουλία Για Την Ε." 2021.
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100087682487038>.

Kamia Anochi. 2016. "Για Έναν Φεμινισμό Της Φροντίδας [Towards a Feminism of Care]." *Indymedia*. <https://athens.indymedia.org/post/1598669/>.

Kouki, Hara, and Andreas Chatzidakis. 2021. "Implicit Feminist Solidarity(les)? The Role of
Gender in the Social Movements of the Greek Crisis." *Gender, Work & Organization* 28 (3):
878–897. doi:10.1111/gwao.12540.

Louka, Maria. 2017. "Ο νέος φεμινισμός [New Feminism]." *TO ΒΗΜΑ*, May 2.
<https://www.tovima.gr/2017/05/02/vimagazino/o-neos-feminismos/>.

Louka, Maria. 2019. "Η Αθήνα Έχει Φεμινισμό. Τώρα Απέκτησε Κι Ένα Φεμινιστικό
Αυτόνομο Κέντρο Έρευνας [Athens Has a Feminism. Now It Has a Feminist Autonomous
Centre]," November 2.
<https://popaganda.gr/stories/i-athina-echi-feminismo-tora-apektise-ki-ena-feministiko-aftonomo-kentro-erevna/>.

Lykou, Chrysa. 2020. "Καμία Ανοχή: Κάθε λεπτό αγώνα για εμάς είναι ζωή!" *Provocateur*.
<https://www.provocateur.gr/femme/18282/kamia-anoxh-kathe-lepto-agwna-gia-emas-ein-ai-zwh/>.

-
- Μρampatzimopoulou, Panayiota. 2022. "Οι εκτρώσεις, το έμβρυο και η επιχειρούμενη «κοινωνική οπισθοδρόμηση» στην Ελλάδα." *Feministika*, no. 5 (Autumn).
<https://feministika.net/ektroseis-embryo-koinoniki-opisthodromisi/>.
- Papageorgiou, Yota, and Vasiliki Petousi. 2018. "Gender Resilience in Times of Economic Crisis: Findings from Greece." University of Salento. doi:10.1285/I20356609V1111P145.
- "SexHarass Map / Χάρτης Καταγραφής σεξιστικής/έμφυλης Βίας." 2023. Accessed October 30. <https://sexharassmap.espivblogs.net/>.
- Terminal 119. 2011. "Did December Have a Gender? Notes on 'Secondary' Aspects of the December '08 Insurrection." *Assymetria, Le Droit a Connerie*.
<https://deterritorium.wordpress.com/2011/10/09/the-gender-of-december-by-terminal-119/>.
- The Care Collective, Andreas Chatzidakis, Jamie Hakim, Jo Littler, Catherine Rottenberg, and Lynne Segal, eds. 2020. *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence*. London ; New York: Verso Books.
- "The Pirate Care Project | Pirate.Care." 2019. <https://pirate.care/pages/concept/>.
- Triantafyllopoulou, Eleni, Dimitris Poulis, and John Sayas. 2013. "Crisis and the Collapse of the Welfare State. The Different Facets of Solidarity." In . Berlin.
<http://www.rc21.org/conferences/berlin2013/RC21-Berlin-Papers-3/16-triantafyllopoulou-poulis-sayas.pdf>.
- Tsibiridou, Fotini. 2018a. "Creativity, Counterpublics and Çapulcu [Looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul)." *The Greek Review of Social Research* 149: 79–101.
doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.15815>.
- Tsibiridou, Fotini. 2018b. "An Ethnography of Space, Creative Dissent and Reflective Nostalgia in the City Centre of Global Istanbul." In *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography*, edited by Italo Pardo and Giuliana B. Prato, 405–426. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-64289-5_23.
- Tsibiridou, Fotini. 2022. "On Honor and Palimpsest Patriarchal Coloniality in Greece, the Western Balkans, and the Caucasus: Anthropological Comparative Accounts from a

---

Post-Ottoman Decolonial Perspective." *Genealogy* 6 (3): 73.
doi:10.3390/genealogy6030073.

Verney, Susannah, and Anna Bosco, eds. 2016. *Protest Elections and Challenger Parties: Italy and Greece in the Economic Crisis*. 1st ed. London: Routledge.

Vradis, Antonis, and Dimitris Dalakoglou, eds. 2011. *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present yet to Pass and a Future Still to Come*. Oakland ; Edinburgh: AK Press and Occupied London.

"Witches Fight Back – Φεμινιστική Και ΛΟΑΤΚΙΑ+ Συλλογικότητα Για Την Απελευθέρωση Φύλου, Σώματος & Σεξουαλικότητας [Witches Fight Back - Feminist and LGBTQIA+ Collective for Gender, Body and Sex Liberation]." 2022.
<https://witchesfightback.noblogs.org/>.

"Αναρχο-Φεμ Ομάδα Τσούπρες [Tsoupres Anarcho-Fem Group]." 2022.
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100082624080713>.

2.3

Γραμματικοπούλου, Χριστίνα (2022), 'Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης', στο: Ελπίδα Καραμπά, Ίρις Λυκουριώτη (επιμ.), Φεμινιστικές θεωρίες, Αισθητικές Πρακτικές και Παγκοσμιοποιημένες Τεχνολογίες, Βόλος: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο

Δημοσίευση σε τόμο με κρίση.

Περίληψη:

Η αυξανόμενη γυναικεία καταπίεση έχει οδηγήσει σε ενδυνάμωση του φεμινιστικού κινήματος σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, εκτός του ότι καταλαμβάνουν τον ίδιο ιδεολογικό χώρο -υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης και κατά του καπιταλισμού- μοιράζονται παρόμοια συνθήματα, σύμβολα και αισθητική. Αυτό είναι ένα συχνό φαινόμενο σε έναν υβριδικό πολιτικό χώρο που είναι ψηφιακός και φυσικός ταυτόχρονα, το συναντούμε άλλωστε τόσο στα κοινωνικά κινήματα όσο και στον ακροδεξιό χώρο. Είναι γεγονός ότι ένα ισχυρό μήνυμα και μια ξεχωριστή αισθητική μπορούν να βοηθήσουν ένα κίνημα να αποκτήσει ικότητα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και να ισχυροποιηθεί. Μέσα σε αυτό το πνεύμα, τα επιτελεστικά στοιχεία μπορούν να συμβάλουν στην διάδοση ενός κινήματος στους δρόμους και τις ψηφιακές πλατφόρμες.

Η παρούσα ανάλυση έχει ως κεντρικό θέμα την αισθητική των φεμινιστικών διαμαρτυριών των τελευταίων τεσσάρων χρόνων, εστιάζοντας στα κινήματα για ασφαλή έκτρωση, κατά της βίας και της γυναικοκτονίας, από την Λατινική Αμερική μέχρι την Ευρώπη, από το 2015 και έπειτα. Με βάση τη θεωρία της Judith Butler για την ευαλωτότητα (vulnerability) και την αντίσταση, αναλύεται πώς τα κινήματα αυτά έχουν διαδοθεί παγκοσμίως, χτίζοντας δίκτυα γυναικείας αντίστασης και αλληλεγγύης.

Μελετάται η επίδραση της ποπ κουλτούρας στις ψηφιακές ετικέτες, τα σύμβολα, τα συνθήματα και την αισθητική αυτών των διαδηλώσεων, καθώς και η διάδοση αυτής της αισθητικής στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον επιτελεστικό ακτιβισμό και τη σχέση του με την φεμινιστική καλλιτεχνική επιτέλεση. Η μελέτη παραδείγματος της επιτέλεσης “Ένας βιαστής στο δρόμο σου” (Un violador en tu camino) της ομάδας Las Tesis και της ιικής της διάδοσης ανά τον κόσμο, δείχνει πώς τα φαινόμενα αυτά διαδίδονται και ενδυναμώνουν το φεμινιστικό κίνημα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Μια αντίσταση που δομείται με ροζ γκλίτερ και μαύρα μαντήλια στα μάτια.

Λίγοι αγώνες είναι πιο σημαντικοί από εκείνους που θέτουν υπό αμφισβήτηση τους λεγόμενους κοινούς κανόνες, ρωτώντας ποιών οι ζωές δεν συμπεριλήφθηκαν ποτέ σε αυτούς τους κανόνες

Judith Butler

Εικ.1.: «Ο βιαστής είσαι εσύ», επιτέλεση στην πλατεία Συντάγματος, 22 Δεκεμβρίου 2019. Φωτογράφος: Γιώργος Μασχαλίδης. Η φωτογραφία είναι ευγενική παραχώρηση του καλλιτέχνη.

Εκατοντάδες γυναίκες με τα μάτια δεμένα με μαύρα μαντήλια, χορεύουν και τραγουδούν συγχρονισμένες σε έναν επαναλαμβανόμενο ρυθμό. Οι σίχοι είναι απλοί, και χωρίς περιστροφές, μιλούν για τη βιωμένη πραγματικότητα εκατομμυρίων γυναικών στον κόσμο: καταγγέλλουν τη συστημική βία, κατηγορούν το πολιτικό, δικαστικό σύστημα και την αστυνομία για τη συνενοχή τους στην συγκάλυψή της και φωνάζουν για την αθωότητα των θυμάτων. Και πάνω στα δύο λεπτά, εκεί που τελειώνει η επιτέλεση, να που ξαναρχίζει, σε κάποια άλλη πλατεία, σε κάποια άλλη πόλη, σε κάποια άλλη γλώσσα, με μικρές παραλλαγές που αντανακλούν την τοπική πραγματικότητα αλλά πάντα με την ίδια αγανάκτηση που βγαίνει από τα σπλάχνα χιλιάδων γυναικών: «Ο βιαστής είσαι εσύ!».

Πώς αρθρώνεται αυτή η φωνή; Και πώς έφτασε να αντηχεί στις πλατείες του κόσμου;

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσεγγίσουμε την *ικότητα* της επιτέλεσης «Ένας βιαστής στο δρόμο σου» των Las Tesis, μέσα από την ανάλυση της αισθητικής των φεμινιστικών διαμαρτυριών των τελευταίων τεσσάρων χρόνων, εστιάζοντας στα κινήματα για ασφαλή έκτρωση, κατά της έμφυλης βίας και των γυναικοκτονιών, από την Λατινική Αμερική μέχρι την Ευρώπη. Ακολουθώντας την παγκόσμια διάδοση των κινήματων αυτών στο φυσικό και ψηφιακό χώρο, θα δούμε πώς ενισχύονται τα δίκτυα γυναικείας αντίστασης και αλληλεγγύης, μέσα από αισθητικές επιλογές και επιτελεστικές πρακτικές.

Η *ακτιβιστική επιτέλεση* έχει ιδιαίτερα ισχυρή παράδοση στην ιστορία του φεμινισμού και της τέχνης, όμως οργανώνεται συνήθως ατομικά από τους καλλιτέχνες και έχει περιορισμένη πολιτική απήχηση. Γι' αυτό στο παρόν κείμενο θα δώσουμε έμφαση στον *επιτελεστικό ακτιβισμό*, καθώς μας ενδιαφέρουν οι δράσεις που οργανώνονται και πραγματοποιούνται συλλογικά, ως κομμάτι μιας ευρύτερης αντίστασης και πολιτικής παρέμβασης. Ωστόσο, θα αναφερθούμε τις δράσεις αυτές ως *επιτελέσεις*, καθώς μας ενδιαφέρει όχι μόνο το πολιτικό περιεχόμενο, αλλά και η αισθητική τους διάσταση, η οποία αντλεί τόσο από την τέχνη της περφόρμανς όσο και από τις σκηνικές τέχνες.

Το θεωρητικό σχήμα μέσα από το οποίο θα εξετάσουμε τις καθημερινές αυτές πράξεις αντίστασης είναι η θεωρία της Judith Butler για την ευαλωτότητα και την αντίσταση.

Ευαλωτότητα και αντίσταση

Στο δοκίμιο της Judith Butler “Vulnerability in Resistance”, η ευαλωτότητα και η αντίσταση παρουσιάζονται ως δύο αλληλένδετες έννοιες, που διαδέχονται η μία την άλλη στο πολιτικό γίγνεσθαι. Ως ευαλωτότητα νοείται η συνειδητή έκθεση στην εξουσία, μέσα από την ενσώματη αναπαράσταση¹⁵.

Η ευαλωτότητα βρίσκεται στην αρχή οποιαδήποτε αντίστασης: επισφαλείς συνθήκες ζωής, πολιτικές διώξεις, καταπίεση με βάση την απόχρωση του δέρματος, του φύλου, της καταγωγής, των σεξουαλικών προτιμήσεων ή της ταυτότητας φύλου. Στη συνέχεια έρχεται η αντίσταση, ως αντίδραση στην ευαλωτότητα. Μέσα από την αντίσταση, τα ευάλωτα σώματα¹⁶ αποκτούν ορατότητα και η ορατότητα οδηγεί σε πολιτική δύναμη.

Προκειμένου να δούμε πώς προκύπτει η πολιτική δύναμη από την αντίσταση, ανατρέχουμε στην ανάλυση της Hannah Arendt για την πολιτική δράση¹⁷. Η Arendt διαχωρίζει την ισχύ και την εξουσία από την *δύναμη*, μια έννοια που τόσο στην ελληνική της εκδοχή, όσο και στην λατινική (*potentia*) και γερμανική (*Macht*), είναι συνδεδεμένη με το πεδίο του *δυνατού*, αυτού που μπορεί να γίνει. Ως εκ τούτου, δεν είναι μια σταθερά, αλλά προκύπτει *δυναμικά* στο δημόσιο χώρο από την πολιτική δράση καθ’ όλη τη διάρκειά της, και εξαφανίζεται όταν η δράση διαλύεται ή τελειώνει. Συνεπώς, οποιαδήποτε μορφή οργανωμένης και μαζικής αντίστασης στο δημόσιο χώρο είναι μια πηγή πολιτικής δύναμης. Το μόνο που έχει το πολιτικό σύστημα να αντιτάξει σε αυτή την αναδυόμενη δύναμη είναι η ισχύς, η βία, στην οποία έχει πρόσβαση μόνο η εξουσία. Όμως, η δύναμη θα εξακολουθήσει να είναι παρούσα μέσα σε οποιαδήποτε μορφή πολιτικής οργάνωσης μειονοτικών ομάδων απέναντι σε ένα πιο ισχυρό σύστημα. Μέσα από αυτή την οπτική, η οργανωμένη φεμινιστική αντίδραση με επιτελεστικές δράσεις παράγει πολιτική δύναμη.

Εφόσον λοιπόν η ευαλωτότητα οδηγεί στην πολιτική δύναμη, τότε κατανοούμε γιατί η άρχουσα τάξη τη χρησιμοποιεί ως πρόφαση για να επιβεβαιώσει την πολιτική της κυριαρχία. Οι ακροδεξιόι διαδηλωτές της πορείας Ενωμένη Δεξιά στο Charlottesville, στις 11 Αυγούστου 2017 φώναζαν με πυρσούς στο χέρι «δεν θα μας αντικαταστήσετε»,

---

¹⁵ Butler, J. (2016). *Rethinking Vulnerability and Resistance*. Στο Butler, J., Gambetti, Z. & Sabsay, L., *Vulnerability in Resistance*. Durham and London: Duke University Press. σ.22.

¹⁶ Η Butler μιλάει για «σώματα» στην ανάλυσή της, κάτι που θα ακολουθηθεί και εδώ, ως ένα βαθμό, τόσο επειδή η ανάλυση στηρίζεται στη θεωρία της, όσο και επειδή συμπεριλαμβάνει όλα τα φύλα.

¹⁷ Arendt, H. (1958). *Power and the space of appearance*. Στο Arendt, H. *The Human Condition*. Chicago & London: The University of Chicago Press. σ.199-206

κάνοντας αναφορά στην θεωρία συνωμοσίας της Μεγάλης Αντικατάστασης, που φέρει τους λευκούς χριστιανούς να δέχονται οργανωμένη επίθεση από αλλόθρησκους και μετανάστες, που στοχεύουν να τους αντικαταστήσουν δημογραφικά¹⁸. Οι θεωρίες αυτές είναι κάθε άλλο παρά περιθωριακές· όταν το Μάρτιο του 2020 συγκεντρώθηκαν πρόσφυγες στον Έβρο για να περάσουν τα ελληνοτουρκικά σύνορα, ο ίδιος ο πρωθυπουργός της Ελλάδας τους χαρακτήρισε ως «ασύμμετρη απειλή», σαν να επρόκειτο για οργανωμένο στρατό που κινούνταν κατά της χώρας και όχι για ευάλωτους πληθυσμούς¹⁹. Για το Πολωνικό κόμμα Νόμος και Δικαιοσύνη οι ομοφυλόφιλοι αποτελούν «απειλή για το έθνος», ενώ οι γυναίκες που διαδηλώνουν για το δικαίωμα στην άμβλωση στοχεύουν στην «καταστροφή της Πολωνίας και το τέλος της ιστορίας του Πολωνικού έθνους»²⁰.

Από την άλλη, οι μειονοτικές ομάδες που βρίσκονται πράγματι σε ευάλωτη κατάσταση, συχνά απορρίπτουν την ιδέα της ευαλωτότητας, καθώς πιστεύουν ότι τους στερεί την εμπρόθετη δράση. Θεωρούν ότι η αναγνώριση της ευαλωτότητας δυσχεραίνει επιπλέον τη θέση τους, καθώς η ευημερία τους ανατίθεται στην «προστάτιδα» άρχουσα τάξη. Εξάλλου η αδυναμία παρουσιάζεται συχνά ως δείγμα ηθικής ένδειας στις καπιταλιστικές κοινωνίες, όπου οι περιθωριοποιημένες ομάδες συχνά κατηγορούνται για την ίδια τους την περιθωριοποίηση.

Οι αντιφάσεις αυτές εξομαλύνονται μέσα από το σχήμα της «ευαλωτότητας στην αντίσταση»: τα σώματα υφίστανται τη δράση των άλλων αλλά δρουν και τα ίδια· έχουν επίγνωση της κοινωνικής αφήγησης της οποίας αποτελούν μέρος (σχετικά με το φύλο ή την τάξη τους, για παράδειγμα), ενώ ταυτόχρονα μπορούν να την αντιταχθούν σε αυτήν. Άρα η ευαλωτότητα δεν αποκλείει την εμπρόθετη δράση.

Όμως, ενώ η αντίσταση δίνει δύναμη στα σώματα που αντιστέκονται, την ίδια στιγμή τα επαναφέρει σε μια ευάλωτη κατάσταση, καθώς τα εκθέτει σε κίνδυνο: σε περαιτέρω

---

¹⁸ Cosentino, G. (2020). From Pizzagate to the Great Replacement: The Globalization of Conspiracy Theories. Στο *Social Media and the Post-Truth World Order*. Palgrave Pivot, Cham. σ.58-86. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43005-4_3

¹⁹ Κ. Μητσotάκης: Το πρόβλημα δεν είναι προσφυγικό, συνιστά ασύμμετρη απειλή. (2020, 3 Μαρτίου). *Alfavita*. Ανάκτηση https://www.alfavita.gr/politiki/314083_k-mitsotakis-problima-den-einai-prosfygiko-synista-asymmetri-apeili

²⁰ Abortion protests aim “to destroy Poland and end the history of the Polish nation”, says Kaczyński. (2020, 27 Οκτωβρίου).

Notes from Poland. Ανάκτηση

<https://notesfrompoland.com/2020/10/27/abortion-protests-aim-to-destroy-poland-and-end-the-history-of-the-polish-nation-says-kaczynski/>, και Women Converge on Warsaw, Heightening Poland’s Largest Protests in Decades. (2020, 30 Οκτωβρίου). *New York Times*. Ανάκτηση <https://www.nytimes.com/2020/10/30/world/europe/poland-abortion-women-protests.html>

καταπίεση, βία, συλλήψεις και ενδεχομένως ακόμα και το θάνατο. Όπως τονίζει η Judith Butler,

είμαστε πρώτα ευάλωτοι και μετά ξεπερνάμε αυτή την ευαλωτότητα, τουλάχιστον προσωρινά, μέσω πράξεων αντίστασης²¹.

Με άλλα λόγια η ευαλωτότητα και η δύναμη μέσα από την αντίσταση είναι δύο καταστάσεις που εναλλάσσονται διαρκώς.

Ένα παράδειγμα αντίστασης μέσα από την επίδειξη της ευαλωτότητας είναι οι αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν στο Περού τον Οκτώβριο του 2020, μπροστά από το μέγαρο δικαιοσύνης της Ica με αφορμή την αθώωση ενός βιαστή, με το σκεπτικό ότι το θύμα του φορούσε κόκκινο εσώρουχο, πράγμα που για τους δικαστές ισοδυναμούσε με ένδειξη συναίνεσης. Οι διαμαρτυρούμενες έδειξαν τα κόκκινα εσώρουχά τους, καθιστώντας τις εαυτές τους ευάλωτες σε επίθεση. Όμως την ίδια στιγμή κερδίζουν δύναμη μέσα από τη συλλογική αντίσταση: αποκαλύπτουν τον παραλογισμό της συστημικής βίας, ενώ παράλληλα της δίνουν παγκόσμια δημοσιότητα, μέσα από τις ικές φωτογραφίες της δράσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης²².

Το ζήτημα της ευαλωτότητας και της αντίστασης προβάλλει και μέσα από τις επιτελεστικές διαμαρτυρίες της ομάδας Fuerza Artística de Choque Comunicativo (FACC)²³, μιας ακτιβιστικής συλλογικότητας καλλιτεχνών που οργανώνει επιτελεστικές δράσεις στο δημόσιο χώρο από το 2016. Οι επιτελέσεις τους συνεχίζουν το παράδειγμα αργεντινικών συλλογικοτήτων από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, όπως οι GAC (Grupo de Arte Callejero)²⁴ και H.I.J.O.S. (Hijos e Hijas por la Identidad y la Justicia contra el Olvido y el Silencio)²⁵, που επεδίωκαν να καταγγείλουν τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την κρατική βία κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, αποκαλύπτοντας την ταυτότητα των αυτουργών. Η FACC στηρίζεται στην ανώνυμη συμμετοχή των μελών και τη συλλογική διακήρυξη των αιτημάτων μέσα από τις παρεμβάσεις τους στο δημόσιο χώρο και

---

²¹ Butler 2016, ο.π., σ. 12.

²² Indignante: absuelven a presunto violador por ropa interior de víctima. (2020, 3 Νοεμβρίου), *El Tiempo*. Ανάκτηση <https://www.eltiempo.com/mundo/latinoamerica/peru-jueces-absuelven-a-presunto-violador-de-una-joven-de-20-anos-por-llevar-ropa-interior-roja-546849>

²³ Καλλιτεχνική Δύναμη Επικοινωνιακού Σοκ

²⁴ Ομάδα Τέχνης του Δρόμου

²⁵ Γιοί και Κόρες για την Ταυτότητα και τη Δικαιοσύνη, Ενάντια στη Λήθη και τη Σιωπή

αξιοποιεί το διαδίκτυο για να έχει πρόσβαση σε ένα κοινό πιο ευρύ από αυτό που ενδιαφέρεται για την πολιτική τέχνη²⁶.

Στην performance που πραγματοποιήθηκε στις 31 Μαΐου 2017 μπροστά από το κοινοβούλιο της Αργεντινής, κάτω από ένα πανό που έγραφε «Η γυναικοκτονία είναι γενοκτονία», 120 γυναίκες σχημάτισαν έναν σωρό με τα γυμνά και τα ακίνητα σώματά τους, φέρνοντας στο νου φωτογραφίες από το Ολοκαύτωμα. Την ίδια στιγμή, μια άλλη γυναίκα με τηλεβόα διάβαζε τρεις διαφορετικές «πράξεις»: πρώτη πράξη, μια λίστα με ονόματα γυναικών που έχουν πέσει θύματα έμφυλης βίας· δεύτερη πράξη, τρόποι που επιλέγουν οι γυναικοκτόνοι για να θανατώσουν τα θύματά τους και πόσο χρόνο χρειάζεται για να ολοκληρωθεί η ειδικής πράξη τους· τρίτη πράξη, οι γυναίκες σηκώνονται και ενώνουν τις φωνές τους σε μανιφέστο για τα δικαιώματά τους. Στο τέλος, φωνάζουν απελπισμένα και έπειτα, μέσα σε πλήρη σιγή, ντύνονται²⁷.

Οι ακτιβίστριες παίρνουν μια ευάλωτη στάση, γυμνές και ακίνητες σε έναν χώρο εχθρικό για τις γυναίκες, όμως παράλληλα πραγματοποιούν μια πράξη αντίστασης στη βία και αντλούν δύναμη από την πράξη αυτή. Τόσο μέσα από τη γυμνότητά τους όσο και μέσα από τις φωνές τους σημαίνουν την παρουσία τους και γνωστοποιούν τα αιτήματά τους. Η ίδια η γυμνότητα είναι αυτή που ευνοεί την ική αναπαραγωγή της είδησης στις εφημερίδες και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, άρα καθιστά τη φωνή τους πιο δυνατή, όπως θα δούμε παρακάτω. Με άλλα λόγια, η αντίσταση έρχεται ως αντίδραση στην ευαλωτότητα, αλλά παράλληλα δίνει δύναμη και περαιτέρω ευαλωτότητα.

Η υποδομή της αντίστασης

Ένα σημαντικό στοιχείο της δράσης της FACC είναι το ζητούμενο της ορατότητας, δηλαδή το πώς φέρνουν στο προσκήνιο πράγματα που συνήθως λαμβάνουν χώρα μακριά από το δημόσιο χώρο. Αυτό ισχύει για όλες τις διαμαρτυρίες που περιγράφονται εδώ: καθώς πραγματοποιούνται στους δρόμους της πόλης και αναπαράγονται στο διαδίκτυο,

---

²⁶ Proaño Gómez, L. (2017). Artivismo y potencia política. El colectivo Fuerza Artística de Choque Comunicativo: cuerpos, memoria y espacio urbano. *Telón de Fondo, revista de teoría y crítica teatral*, año XIII, número 26, diciembre de 2017. <http://revistascientificas.filo.uba.ar/index.php/telondefondo/article/view/3978>

²⁷ Un centenar de mujeres se desnuda para protestar contra la violencia de género en Argentina. (2017, 2 Ιουνίου), El Español. Ανάκτηση https://www.elespanol.com/social/20170602/220728181_0.html

---

καταλαμβάνουν τον αρεντιανό χώρο της εμφάνισης, ο οποίος είναι ο χώρος της πολιτικής δράσης, που υπάρχει όσο υπάρχει η διαμαρτυρία.

Είναι σκόπιμο να εξερευνήσουμε αυτό το χώρο σε βάθος. Στη βάση κάθε αντίστασης υπάρχουν οι κοινωνικές και υλικές συνθήκες που προκαλούν και επιτρέπουν την εκδήλωσή της. Όταν λοιπόν μιλάμε για αντίσταση, πρέπει να σκεφτούμε την υποδομή, την υλική επιφάνεια που επιτρέπει την κινητικότητα του σώματος, την προσβασιμότητα στον δημόσιο χώρο και ένα κοινό έδαφος που θα γίνει ο χώρος της εμφάνισης. Μερικές φορές η ίδια η υποδομή είναι η αφορμή για τη διαμαρτυρία, σύμφωνα με τα λόγια της Judith Butler,

Οι υλικές συνθήκες για το διάλογο και την συνάθροιση είναι εν μέρει ο λόγος για τον οποίο διαμαρτυρόμαστε και συναθροιζόμαστε²⁸.

Όμως, υπάρχουν πολλοί παράγοντες που μπορεί να περιορίσουν την πρόσβαση σε αυτή την υποδομή, όπως η αναπηρία, η κοινωνική ή οικονομική θέση και το φύλο -δηλαδή οι ίδιοι παράγοντες που συνδέονται με την ευαλωτότητα.

Η πρόσβαση στην υποδομή της αντίστασης είναι ο λόγος πίσω από τις φεμινιστικές διαμαρτυρίες «Η νύχτα είναι δική μας» (*La noche es nuestra / La nit es nostra*) που έχουν πραγματοποιηθεί επανειλημμένα στην Ισπανία τα τελευταία χρόνια, συνήθως τη νύχτα πριν από τη μεγάλη φεμινιστική πορεία της 8ης Μαρτίου και την 25η Νοεμβρίου (Ημέρα για την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών). Σκοπός της διαμαρτυρίας είναι να ανακτήσουν οι συμμετέχουσες μια «εχθρική υποδομή», το δημόσιο χώρο κατά τη διάρκεια της νύχτας, όταν οι περισσότερες γυναίκες φοβούνται να κυκλοφορήσουν μόνες τους για να μην πέσουν θύματα βίας. Μέσα από τη συλλογική δράση οι γυναίκες διεκδικούν το δικαίωμα να διασχίζουν ελεύθερα την πόλη τη νύχτα. Η συνάθροιση ρυθμίζει εκ νέου το χώρο, παράγοντας ή αναπαράγοντας το δημόσιο χαρακτήρα του²⁹.

Η νυχτερινή διαδήλωση το Νοέμβρη του 2019 στη Βαρκελώνη είχε μια ενδιαφέρουσα προσθήκη: μια επιτέλεση που αναπαριστά μια καθολική πομπή του Πάσχα, μόνο που οι

---

²⁸ Butler 2016, ο.π., σ.13

²⁹ Butler, J (2015). *Bodies in Alliance and the Politics of the Street*. Στο Butler, J. *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge: Harvard University Press.

---

*capirotas*³⁰ είναι σε ροζ χρώμα, ενώ το άγαλμα της Παναγίας που περιφέρεται στις πομπές της Μεγάλης Εβδομάδας αποδίδεται με τόσο αφαιρετικό τρόπο, ώστε να θυμίζει το αιδούο³¹. Το «ανυπότακτο μουνί» (el coño insumiso) όπως ονομάζουν το γλυπτό, βασίζεται σε έναν εικονογραφικό τύπο της Παναγίας μέσα σε αμυγδαλόσχημη δόξα (mandorla), ο οποίος προσομοιάζει το αιδούο. Τόσο η σάτιρα ενός θρησκευτικού εικονογραφικού τύπου, όσο και η οικειοποίηση ενός θρησκευτικού τελετουργικού -στο οποίο μέχρι πριν από δέκα χρόνια υπήρχαν περιορισμοί στη συμμετοχή των γυναικών-, συντελούν στην επιτυχία της δράσης -με κριτήριο την απήχυσή της στο δρόμο και τα μέσα επικοινωνίας.

Η ίδια η επιτέλεση αποτελεί αναπαραγωγή των Πομπών του Ιερού Επαναστατικού Μουνιού, οι οποίες, ξεκινώντας από την Ισπανία το 2014, αναπαρήχθησαν στην Βραζιλία και την Αργεντινή. Μέσα από την εναλλακτική οικειοποίηση των λαϊκών και θρησκευτικών συμβόλων, στην οποία θα επανέλθουμε παρακάτω, οι δράσεις αυτές μιλούν για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, ενώ καταδεικνύουν την πολιτική ισχύ της Καθολικής Εκκλησίας στις αποφάσεις που εναντιώνονται στα δικαιώματα των γυναικών³². Καθώς η Πομπή του Ιερού Επαναστατικού Μουνιού που πραγματοποιήθηκε στη Σεβίλλη τον Απρίλιο του 2019 κατέληξε σε νομικές και προσωπικές διώξεις για τις συμμετέχουσες, η επανάληψή τους στη Βαρκελώνη λίγους μήνες αργότερα είναι μια πράξη αλληλεγγύης και αντίστασης. Η αναμετάδοση της επιτέλεσης στα ψηφιακά μέσα ενέπνευσε την αναπαραγωγή της από πόλη σε πόλη, μέσα σε διαφορετικά συμφραζόμενα, ενώ η επανάληψη δημιουργεί ικότητα στα ψηφιακά μέσα. Μέσα από αυτό το παράδειγμα φαίνεται πώς ο *χώρος της εμφάνισης* για την πολιτική δράση εκτείνεται από το δρόμο στις ψηφιακές πλατφόρμες και αντίστροφα.

Όταν μιλάει η Arendt για το *χώρο της εμφάνισης*, δεν αναφέρεται σε έναν ουδέτερο και αμετάβλητο χώρο, αλλά στον χώρο που παράγεται μεταξύ των συναθροισμένων, ο οποίος δημιουργείται με την κοινή δράση και το λόγο, που μπορεί να βρίσκεται σχεδόν

---

³⁰ Κουκούλες που καλύπτουν όλο το πρόσωπο και αφήνουν ανοιχτές δύο τρύπες για τα μάτια. Τις φοράνε ορισμένες αδελφότητες που συμμετέχουν στις πομπές της Μεγάλης Εβδομάδας, όπως οι Ναζαρηνοί και Φαρισαίοι. Ιστορικά προέρχονται από την περίοδο της Ιεράς Εξέτασης, ενώ στη συνέχεια συνδέθηκαν με τους πολύ πιστούς καθολικούς.

³¹ Unas 10.000 personas claman contra la violencia machista en una manifestación en Barcelona. (2019, 11 Νοεμβρίου). *Europa Press*. Ανάκτηση <https://www.europapress.es/catalunya/noticia-miles-personas-marchan-barcelona-contra-violencia-machista-20191125191858.html>

³² Sabuco Cantó A., & Álvarez Borrero, A. (2020). The Holy Rebellious Pussy: New Feminist Demands and Religious Confrontations. Στο Shining, P. & Epple, N.M. *Exploring Sexuality and Spirituality, An Introduction to an Interdisciplinary Field*. Leiden/ Boston: Brill Rodopi. σ.211-244.

οπουδήποτε και οποτεδήποτε³³. Η Butler ενισχύει την ιδέα αυτή, τονίζοντας ότι το σώμα που αντιστέκεται δρα μέσα σε ένα «δίκτυο σχέσεων», μέσα στην υλική και κοινωνική υποδομή που επιτρέπει τη δράση³⁴. Άρα έχει μεγάλη σημασία όχι μόνο το υλικό υπόβαθρο, αλλά και η αλληλεπίδραση μεταξύ συμμετεχόντων. Συνεπώς, όταν μιλάμε για υποδομή, δεν αναφερόμαστε μόνο στους δρόμους της πόλης, αλλά και στα μέσα επικοινωνίας και στις ψηφιακές πλατφόρμες.

Το φεμινιστικό κίνημα -όπως και κάθε εμπειρία ή δραστηριότητα σήμερα- λαμβάνει χώρα μέσα σε έναν εκτεταμένο χώρο συνδεσιμότητας και μη συνδεσιμότητας, ένα σύνολο εμπειριών διαδικτυακών και εκτός σύνδεσης. Αυτό που συμβαίνει στο φυσικό χώρο επηρεάζει τον ψηφιακό και αντίστροφα. Ένα κίνημα που υπάρχει και στο διαδίκτυο μπορεί να προσπελαστεί ανά πάσα στιγμή και από οποιοδήποτε μέρος, άρα αλλάζει η χρονικότητα, η τοποθεσία και η απήχυσή του.

Αυτό δε σημαίνει ότι εκλείπει το σώμα από το χώρο της αντίστασης: το σώμα βρίσκεται στη βάση της όπως πάντα. Από τη μία οι χρήστες των ψηφιακών μέσων βρίσκονται σε κάποιο τόπο όπου υφίστανται περιορισμούς στην πρόσβαση των δεδομένων, την διαδικτυακή συμπεριφορά τους και την ελευθερία λόγου ανάλογα με τη νομοθεσία και τις εξουσιαστικές δομές που ορίζουν τη ζωή στο συγκεκριμένο τόπο -για παράδειγμα, οι γυναίκες πέφτουν συχνά θύματα διαδικτυακών επιθέσεων λόγω του φύλου τους, ενώ η ελευθερία του λόγου μπορεί να υφίσταται περιορισμούς από την κεντρική εξουσία. Από την άλλη, η υλική υποδομή της ψηφιακής τεχνολογίας (καλώδια, σέρβερ, ορυκτές ύλες), υφίσταται και αυτή τους ίδιους γεωπολιτικούς περιορισμούς -για παράδειγμα, έλεγχο και επιτήρηση από την πολιτική εξουσία που έχει πρόσβαση σε αυτήν.

Με άλλα λόγια, έχουμε και εδώ να κάνουμε με ζητήματα ευαλωτότητας του σώματος και πρόσβασης του σώματος στην υλική υποδομή. Τα ψηφιακά μέσα δεν αναπαράγουν απλώς τη διαμαρτυρία, αλλά αποτελούν και το υπόβαθρο όπου εκδηλώνεται και την καθορίζει.

Όμως, ενώ ο *χώρος της εμφάνισης* στο αστικό πεδίο είναι δημόσιος, στον ψηφιακό κόσμο έχουμε να κάνουμε με ιδιωτικές «περίφρακτες» πλατφόρμες, που καθορίζονται όχι μόνο από την πολιτική εξουσία, αλλά και από την ιδιωτική εταιρεία ψηφιακής τεχνολογίας στην οποία ανήκουν. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου λαμβάνει χώρα ένα μεγάλο μέρος

---

³³ Arendt 1958, σ.198.

³⁴ Butler 2016, ο.π., σ.16.

της κινηματικής δράσης, βασίζονται σε αλγόριθμους που ευνοούν ένα συγκεκριμένο είδος αλληλεπίδρασης, έντονα εικαστικής με αποσπασματικό λόγο. Έχουμε να κάνουμε με έναν σχετικά καινοφανή «αλγοριθμικό δεσποτισμό», ένα καθεστώς όπου κάποιες φωνές ακούγονται περισσότερο και άλλες περιθωριοποιούνται. Τους όρους θέτουν από τη μία οι «αρχιτέκτονες» του χώρου, συνήθως λευκοί άντρες, που μεταφέρουν τις δικές τους προκαταλήψεις στον αλγόριθμο, και από την άλλη οι εταιρικοί στόχοι, που δεν είναι η ενημέρωση, αλλά η άντληση προσωπικών δεδομένων και η κατανάλωση -τα δύο στοιχεία που παράγουν κέρδος για τα μεγάλα καπιταλιστικά μονοπώλια του ψηφιακού σύμπαντος.

Ως αποτέλεσμα, οι μειονοτικές φωνές αντιμετωπίζουν τις ίδιες προκαταλήψεις και περιορισμούς στον ψηφιακό χώρο που αντιμετωπίζουν και στο φυσικό χώρο. Έτσι, έχουν μόνο μια επιλογή για να διεκδικήσουν την ορατότητα στην ιδιωτική αυτή υποδομή: να προσαρμόσουν την επικοινωνιακή και αισθητική διάσταση του κινήματός τους στους όρους των ψηφιακών μέσων.

Στόχος είναι οι εικόνες και τα μηνύματα του κινήματος να μοιραστούν ευρέως και αυτό να γίνει ιικό. Δανεισμένος από τη βιολογία, ο όρος *ικότητα* (virality), όταν χρησιμοποιείται στο πεδίο των μέσων και της επικοινωνίας, αναφέρεται σε οποιαδήποτε ιδέα, εικόνα, βίντεο ή meme που διαδίδεται ανάμεσα σε χρήστες και δέχεται πολλά σχόλια και αντιδράσεις. Μια ική ανάρτηση (viral post) διαχέεται οριζοντίως, που σημαίνει όχι απλώς από την πηγή προς εκατομμύρια χρήστες, όπως θα γινόταν πχ. με το άρθρο μιας εφημερίδας, αλλά από πολλές πηγές προς πολυάριθμους χρήστες που το αναδημοσιεύουν εκατομμύρια φορές, γνωστοποιώντας το σε πολύ περισσότερους ανθρώπους. Συνεπώς είναι το κοινό που δημιουργεί την ικότητα, αλλά για να το κάνει, θα πρέπει το περιεχόμενο να είναι αρκετά εντυπωσιακό για να προξενήσει αυτή την αντίδραση. Το κινήγι για την ικότητα έχει επιφέρει πολλά προβλήματα στην επικοινωνία -όπως για παράδειγμα την κυριαρχία των ψεύτικων ειδήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης- αλλά εδώ θα δούμε πώς χρησιμοποιείται ως «αντάρτικη» στρατηγική επικοινωνίας.³⁵

Ως παράδειγμα, μπορούμε να δούμε το κίνημα *Ni Una Menos* (Ούτε μία λιγότερη) που έχει συσπειρώσει εκατομμύρια γυναίκες στους δρόμους και στις ψηφιακές πλατφόρμες στον ισπανόφωνο κόσμο. Το hashtag *#niunamemos*, προερχόταν από ένα ποίημα της Susana

---

³⁵ Grammatikopoulou, C. (2019). Viral Gender Performances. Στο Sollfrank, C. (ed.), *The Beautiful Warriors, Technofeminist Praxis in the 21st Century*. New York: Autonomedia. σ.89-109.

Chávez από το 1995, που κατήγγειλε τις γυναικοκτονίες στην πόλη Juarez του Μεξικού, με τη φράση «ούτε μία λιγότερη, ούτε μία ακόμα νεκρή»· δυστυχώς, δεκαέξι χρόνια αργότερα και η ίδια η ποιήτρια θα έπεφτε θύμα της ίδιας βίας. Από το 2014 και έπειτα, η φράση χρησιμοποιήθηκε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εκατομμύρια φορές, προκειμένου να καταγγεληθούν φαινόμενα έμφυλης βίας (αντίστοιχο με το *#metoo* στον αγγλόφωνο κόσμο)· από εκεί, η αντίσταση συνεχίστηκε στους δρόμους, με εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες οργανωμένες σε ομάδες που κάτω από το ίδιο σύνθημα μάχονταν για ζητήματα που αφορούσαν την έμφυλη βία, το ρόλο της κοινωνικής αναπαραγωγής, αλλά και τα αναπαραγωγικά δικαιώματα. Με άλλα λόγια, η ίδια φράση μεταπηδά από το χώρο της ποίησης στα ψηφιακά μέσα και από εκεί στις οργανωμένες φεμινιστικές διαμαρτυρίες στους δρόμους, που παράγουν πολιτική δράση.³⁶ Η ποιητική φράση που αναπαράγουν στις ψηφιακές πλατφόρμες και φωνάζουν στους δρόμους τα ευάλωτα σώματα, γίνεται πηγή πολιτικής δύναμης και αλλαγής.

Υπάρχουν πολλές πρακτικές που μπορούν να βοηθήσουν στην ικότητα, μέσα στα συμφραζόμενα της διαμαρτυρίας, όπως η καταγραφή της δράσης με οπτικοακουσικά μέσα, τα συνθήματα ή η αλλαγή των φωτογραφιών προφίλ στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης³⁷. Ως εκ τούτου, η διαδικτυακή παρουσία του κινήματος μπορεί ενίοτε να μοιάζει με μια επιτυχημένη καμπάνια μάρκετινγκ: εντυπωσιακές εικόνες, ομοιογενή μηνύματα, πιασάρικα σλόγκαν και συγκεκριμένα χρώματα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η αισθητική της διαμαρτυρίας αποκτά ιδιαίτερα σημαίνοντα ρόλο ως τακτική αντίστασης.

Η αισθητική της αντίστασης

Η αισθητική λοιπόν είναι μια δυναμική διαδικασία που βοηθάει τα αντιστεκόμενα σώματα να συσπειρωθούν και να επικοινωνήσουν τις ιδέες και τα αιτήματά τους αποτελεσματικότερα. Παράλληλα, ενώνει την φυσική με την ψηφιακή διάσταση του

---

³⁶ Mason-Deese, L. (2020). Not One Woman Less - From Hashtag to Strike. *Spheres #6, Politics of Reproduction*. March 12, 2020. Ανάκτηση <https://spheres-journal.org/contribution/not-one-woman-less-from-hashtag-to-strike/>

³⁷ Ως παράδειγμα μπορούμε να δούμε το hashtag *#metoo*, το οποίο χρησιμοποιήθηκε πάνω από 500.000 φορές στο Twitter και 4,7 εκατομμύρια φορές στο Facebook μέσα σε 24 ώρες (στις 15 Οκτωβρίου 2017), από γυναίκες που ήθελαν να μιλήσουν για την σεξουαλική βία που υπέστησαν, και στη συνέχεια διαδόθηκε σε άλλες γλώσσες και χώρες. Βλ. Grammatikopoulou 2019, ο.π.

κινήματος, σε ένα συνεχές που δύναται να μεγαλώσει την απήχηση του κινήματος, μέσα από την ικότητα.

Κάθε στοιχείο που χρησιμοποιείται σε μια διαμαρτυρία θα μπορούσε να θεωρηθεί μέρος της αισθητικής του: τα συνθήματα, τα σύμβολα, οι χειρονομίες, τα κυρίαρχα χρώματα, τα αντικείμενα, τα τελετουργικά ή τα χάσταγκ (hashtags) που συνδέονται με μια διαμαρτυρία μπορούν να αναπαραχθούν από διαφορετικές ομάδες σε διαφορετικά μέρη και να κοινοποιηθούν στους δρόμους και το διαδίκτυο, ξεπερνώντας τα πολιτισμικά και γλωσσικά σύνορα³⁸.

Κατά μία έννοια, όλα τα στοιχεία της αισθητικής ενός κινήματος θα μπορούσαν να ιδωθούν ως οριακά αντικείμενα³⁹. Τα οριακά αντικείμενα είναι πράγματα ή ιδέες που μπορεί να έχουν διαφορετικό νόημα για διαφορετικές ομάδες, αλλά παράλληλα μπορούν να αποτελέσουν σημεία επαφής ανάμεσά τους. Μπορούν να φέρουν σε επικοινωνία διαφορετικούς κόσμους, χωρίς απαραίτητα να υπάρχει απόλυτη ομοφωνία ή κατανόηση⁴⁰. Εκφράζουν την πολλαπλότητα και τη συνύπαρξη διαφορετικών αφηγήσεων και απόψεων, ακόμα και όταν υπάρχουν επιμέρους διαφωνίες. Έχει προταθεί ότι τα οριακά αντικείμενα μπορεί να δημιουργούν ή να συντηρούν ηγεμονίες μέσα σε κοινότητες, καθώς είναι σύνηθες η μειονοτική ομάδα να δέχεται την ερμηνεία της ηγεμονικής ομάδας σε ό,τι αφορά το αντικείμενο⁴¹. Ωστόσο, στην περίπτωσή μας είναι πιο σύνηθες το αντίθετο: δηλαδή η μειονοτική ομάδα να οικειοποιείται και να νοηματοδοτεί εκ νέου το οριακό αντικείμενο, ορίζοντας τα νέα συμφραζόμενα.

Ως παράδειγμα, μπορούμε να δούμε τις αναφορές στην σύγχρονη ποπ κουλτούρα⁴²: αναπαράγοντας εικόνες, χαρακτήρες και αφηγήσεις από την τηλεόραση και τον κινηματογράφο, οι διαδηλώτριες ενισχύουν την ορατότητά τους και επικοινωνούν τα

---

³⁸ McGarry, A., Erhart, I., Eslan-Ziya, H., Jenzen, O. & Korkut, U. (2020). *The Aesthetics of Global Protest, Visual Culture and Communication*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

³⁹ Dicenta, M. (2019). The Abortion Green Scarf as a Boundary Object: Beyond the Curse of the Left. *Somatosphere*, March 13, 2019. Ανάκτηση

<http://somatosphere.net/2019/the-abortion-green-scarf-as-a-boundary-object-beyond-the-curse-of-the-left.html/>

⁴⁰ Star, S., Griesemer, J. (1989). Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39. *Social Studies of Science*. 19 (3): 387-420.

⁴¹ Huvila, I. (2011) The politics of boundary objects: hegemonic interventions and the making of a document. *JASIST*, 2011, 62 (12), 2528-2539. <https://doi.org/10.1002/asi.21639>

⁴² Flores-Márquez, D. (2020). Estéticas activistas: cultura mediática y resonancia en las movilizaciones contemporáneas. *Dígitos. Revista de Comunicación Digital*, 6: 181-196. DOI: 10.7203/rd.v1i6.175

αιτήματά τους μέσα από αυτά τα «οριακά αντικείμενα», τα οποία στα μάτια των θεατών είναι ήδη συνυφασμένα με την ευαλωτότητα και την αντίσταση.

Η κόκκινη ρόμπα και το λευκό καπέλο αποτελούν για τις ακτιβίστριες που μάχονται για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα ό,τι αποτελούσε η μάσκα του Guy Fawkes για τους διαδηλωτές το 2011 (τους Αγανακτισμένους στην Ισπανία και την Ελλάδα, το Occupy Wall street και την Αραβική Άνοιξη). Το κουστούμι προέρχεται από το μυθιστόρημα της Margaret Atwood «Η ιστορία της θεραπαινίδας», το οποίο έγινε γνωστό από την τηλεοπτική του μεταφορά, και αναφέρεται σε μια δυστοπική κοινωνία όπου οι γυναίκες είναι σεξουαλικές σκλάβες υποχρεωμένες να κυοφορούν και να γεννούν. Ως τέτοιο, έχει χρησιμοποιηθεί σε φεμινιστικές διαμαρτυρίες για το δικαίωμα στην άμβλωση στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιρλανδία, την Κροατία και την Πολωνία⁴³. Η κόκκινη ρόμπα γίνεται ένα οριακό αντικείμενο που μιλάει για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, ακόμα και αν δεν πουν τίποτα οι διαμαρτυρόμενες. Από την άλλη, οι κοκκινοντυμένες μορφές δημιουργούν δυνατές εικόνες με μιμητικές ιδιότητες για τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης· γι' αυτό οι περαστικοί που τις βλέπουν το δρόμο τραβούν φωτογραφίες και τις μοιράζονται με τις επαφές τους. Έτσι, οι σκηνές της διαμαρτυρίας γίνονται ικές και πυροδοτούν περαιτέρω επιτελεστικές διαμαρτυρίες σε διαφορετικά σημεία του κόσμου. Είναι ο ίδιος μηχανισμός που είδαμε και στην Πομπή του Ιερού Επαναστατικού Μουνιού, όπου η οικειοποίηση ενός αναγνωρίσιμου συμβόλου της λαϊκής και θρησκευτικής παράδοσης είχε ως αποτέλεσμα την ική αναπαραγωγή των πομπών στα ψηφιακά μέσα και στους δρόμους. Οι διαμαρτυρόμενες «θεραπαινίδες» χρησιμοποιούν ένα στοιχείο που στην ποπ κουλτούρα είναι ταυτισμένο με την ευαλωτότητα -την κόκκινη ρόμπα- για να το μετατρέψουν σε σύμβολο αντίστασης.

Σε άλλες περιπτώσεις, το οριακό αντικείμενο αποτελεί το σημείο επαφής ανάμεσα σε διαφορετικά κινήματα στο χρόνο. Τα σώματα που μάχονταν για τη νομιμοποίηση των αμβλώσεων στην Αργεντινή χρησιμοποίησαν ένα πράσινο μαντήλι διακοσμημένο με την απεικόνιση ενός λευκού μαντηλιού ως σημείο αναφοράς στις πορείες αλλά και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Το σύμβολο αυτό ήταν άμεση αναφορά στα λευκά μαντήλια που φορούσαν στο κεφάλι οι Μητέρες της Plaza de Mayo, οι οποίες από τα τέλη της δεκαετίας

---

⁴³ Beaumont, P. & Holpuch, A. (2018). How The Handmaid's Tale dressed protests across the world. *The Guardian*, 3 Αυγούστου. Ανάκτηση <https://www.theguardian.com/world/2018/aug/03/how-the-handmaids-tale-dressed-protests-across-the-world>

του '70 και έπειτα συγκεντρωνόταν στην ομώνυμη πλατεία του Buenos Aires για να ζητήσουν την ασφαλή επιστροφή των παιδιών τους, που είχαν απαχθεί από το καθεστώς της δικτατορίας. Μέσα από την επανάληψη -με διαφοροποίηση- του αρχικού συμβόλου, καταφέρνουν να συνδεθούν με ένα προγενέστερο γυναικείο κίνημα και να του δώσουν συνέχεια⁴⁴.

Παρομοίως, οι ομπρέλες γίνονται το οριακό αντικείμενο που ενώνει τις Πολωνές διαδηλώτριες ενάντια στον νόμο κατά των αμβλώσεων το 2016 και τις σουφραζέτες της απεργίας της Ομπρέλας του 2018, οι οποίες είχαν διεκδικήσει επιτυχημένα το δικαίωμα στην ψήφο, χτυπώντας τις ομπρέλες τους στο πεζοδρόμιο έξω από το σπίτι του αρχηγού του κράτους Józef Piłsudski. Έτσι, μέσα από την επιλογή του διαχρονικού αυτού συμβόλου, γίνεται προφανές ότι οι «μαύρες διαμαρτυρίες» του 2016 δεν είναι μεμονωμένα περιστατικά, αλλά μέρος ενός συνεχιζόμενου φεμινιστικού αγώνα για την κατάκτηση ίσων δικαιωμάτων. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι επέλεξαν για τη δεύτερη «μαύρη διαμαρτυρία» την 25η Οκτωβρίου, επέτειο της απεργίας των γυναικών στην Ισλανδία το 1975, δημιουργώντας μια νοητή γραμμή που ενώνει τον πολωνικό φεμινισμό με το διεθνές φεμινιστικό κίνημα⁴⁵.

Άλλωστε, το χρώμα που επισφραγίζει την αισθητική της διαμαρτυρίας τους είναι το μαύρο, που συμβολίζει την απεργία σε μια πρώτη ανάγνωση, αλλά και το πένθος για την απώλεια, σε μια δεύτερη. Το χρώμα αυτό αποτυπώνεται στα ρούχα που φορούσαν τα αντιστεκόμενα σώματα, ενώ παράλληλα επιλέγεται ως φόντο για τις φωτογραφίες προφίλ των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, μαζί με το χάσταγκ #CzarnyProtest/ #blackprotest. Έτσι, παράλληλα με την επιτυχημένη πορεία της διαμαρτυρίας στους δρόμους -με περισσότερες από 120 χιλιάδες διαμαρτυρόμενα σώματα στην Πολωνία και πολυάριθμες αλληλέγγυες συγκεντρώσεις διεθνώς- η Μαύρη Διαμαρτυρία έγινε ιική στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα από τις φωτογραφίες, τα βίντεο, τα συνθήματα της διαδήλωσης αλλά και τις διαδικτυακές ενέργειες των συμμετεχόντων.

Η αισθητική του κινήματος κάποτε σχεδιάζεται από πριν, όπως το πράσινο μαντήλι που επιλέχθηκε πολύ συνειδητά για το συμβολισμό του, και κάποτε προκύπτει αυθόρμητα.

---

⁴⁴ Dicenta 2019, ο.π.

⁴⁵ Basia Sliwinska, B. (2018). Mobile Places and the 'Cyborg Body': Feminine Embodied Net-community of #CzarnyProtest/ #blackprotest'. Στο Bohr, M. & Sliwinska, B. *The Evolution of the Image: Political Action and the Digital Self*. New York: Routledge, 2018. <https://doi.org/10.4324/9781315442921>

Τον Αύγουστο του 2019 ξέσπασαν αντιδράσεις στο Μεξικό, μετά το βιασμό ενός ανήλικου κοριτσιού από τέσσερις αστυνομικούς, που δεν αντιμετώπισαν ποτέ νομικές συνέπειες για το έγκλημά τους⁴⁶. Σε μία χώρα όπου η έμφυλη βία καταλήγει σε δέκα γυναικοκτονίες ημερησίως, οι διαδηλώσεις κατά της αστυνομικής βίας και ατιμωρησίας πήραν μεγάλες διαστάσεις μετά το συμβάν. Όταν οι διαμαρτυρόμενες πέταξαν ροζ γκλίτερ στο κουστούμι του γραμματέα των αστυνομικών δυνάμεων και στο γραφείο του εισαγγελέα, η επανάσταση είχε αποκτήσει το σύμβολό της. Το ροζ γκλίτερ, από παιδικό παιχνίδι, γίνεται όπλο επίθεσης· από σύμβολο της ευαλωτότητας μετατρέπεται σε σύμβολο αντίστασης, αφήνοντας ορατά ίχνη στους δρόμους και στα πρόσωπα.

Μέσα από τα παραπάνω παραδείγματα γίνεται φανερή η σημασία της αισθητικής της διαμαρτυρίας για την επιτυχημένη πορεία της. Πρώτον, η αισθητική (χρώματα, αντικείμενα ή δράσεις), διαχωρίζει ό,τι αποτελεί τη διαμαρτυρία από αυτό που συμβαίνει στον περιβάλλοντα χώρο -φυσικό ή ψηφιακό- ως νοητό όριο. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τις ψηφιακές πλατφόρμες, όπου το οπτικό υλικό και τα συνθήματα της αντίστασης παρουσιάζονται ανακατεμένα με κάθε είδους αναρτήσεις· ως εκ τούτου, η αισθητική συντελεί στο να ξεχωρίσει η δράση, δηλαδή να οριοθετηθεί ο πολιτικός χώρος της αντίστασης, και να τραβήξει το ενδιαφέρον ενός ευρύτερου κοινού. Δεύτερον, η ομοιογένεια μεταξύ των συμμετεχουσών τις βοηθάει να δρουν όχι ως ένα ενιαίο ή ομοιογενές σώμα, αλλά ως ένα δίκτυο σχέσεων, όπως θα το χαρακτήριζε η Butler. Τρίτον, ενισχύουν το οπτικό αποτύπωμα της διαμαρτυρίας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, σαν να ήταν «εικόνες-χάσταγκ» για τις διαμαρτυρίες, βοηθώντας τις εικόνες που αφορούν την διαμαρτυρία να ξεχωρίσουν και να γίνουν ιικές. Τέταρτον, βοηθούν την αναπαραγωγή της διαμαρτυρίας στο δρόμο, σε άλλες πόλεις, από άτομα που θέλουν να υποστηρίξουν το κίνημα. Τέλος, ενισχύουν τον επιτελεστικό χαρακτήρα της διαμαρτυρίας.

Η επιτέλεση ως πρακτική αντίστασης

Παρόλο που πολλές μορφές τέχνης εκφράζουν πολιτικές αντίστασης, η επιτέλεση έχει ιδιαίτερα σημαίνοντα ρόλο μέσα σε αυτές. Ίσως επειδή την ώρα της επιτέλεσης οι

---

⁴⁶ Valencia, A. (2019). La revolución brillante en México al amparo de la posmodernidad, *Feminopraxis, Mujeres Accionando Feminismos*. Oct.2019. Ανάκτηση <https://feminopraxis.com/2019/10/01/la-revolucion-brillante-en-mexico-al-amparo-de-la-posmodernidad/>

---

performers βάζουν το σώμα τους μπροστά, ως μέσο εκδήλωσης της αντίστασης, καθιστώντας το ευάλωτο. Παράλληλα, ακόμα και όταν η επιτέλεση πραγματοποιείται από ένα άτομο μονάχα, και πάλι οι θεατές συμμετέχουν στην δράση με την παρουσία τους. Άρα η επιτέλεση είναι η κατεξοχήν πολιτική τέχνη γιατί δημιουργεί τον αρεντιανό χώρο της εμφάνισης, το πολιτικό πεδίο, ανάμεσα στα σώματα που συμμετέχουν ή παρακολουθούν. Όπως τονίζει η Judith Butler,

Ένα σώμα από μόνο του δεν μπορεί να εγκαθιδρύσει το χώρο της εμφάνισης, αλλά αυτή η δράση, αυτή η επιτελεστική άσκηση συμβαίνει μόνο «μεταξύ» των σωμάτων, σε ένα χώρο που αποτελεί το κενό μεταξύ του δικού μου σώματος και του σώματος κάποιου άλλου. Με αυτό τον τρόπο, το σώμα μου δεν δρα μόνο του, όταν δρα πολιτικά. Πραγματικά, η δράση προέκυψε από το «μεταξύ», μια χωρική μορφή για μια σχέση που την ίδια στιγμή ενώνει και διαφοροποιεί⁴⁷.

Μέσα από αυτό το πρίσμα, της επιτέλεσης ως τρόπου δημιουργίας του πολιτικού χώρου, μπορούμε να δούμε και το «Ένας Βιαστής στο Δρόμο σου», μια ανοιχτή, συλλογική επιτέλεση που οργάνωσε αρχικά η Χιλιανή ομάδα Las Tesis⁴⁸.

Η επιτέλεση αυτή αποκρυσταλλώνει τον επαναστατικό αναβρασμό της περιόδου στη χώρα αλλά και τη φεμινιστική αντίσταση των τελευταίων χρόνων στη Λατινική Αμερική -για παράδειγμα το κίνημα #niunamernos στο οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω. Από τον Οκτώβριο του 2019 χιλιάδες διαδηλώτριες και διαδηλωτές κατέβηκαν στους δρόμους στη Χιλή, αρχικά με αφορμή την αύξηση της τιμής στα μέσα μαζικής μεταφοράς, και στη συνέχεια ζητώντας τη δημοκρατικοποίηση του Συντάγματος της χώρας, κατάλοιπο της εποχής του Pinochet. Για τις διαδηλώτριες, το φύλο τους είχε ως συνέπεια να είναι πιο ευάλωτες από τους συνδιαδηλωτές τους, όπως μαρτυρούν οι πολλαπλές καταγγελίες για βασανιστήρια και σεξουαλικές επιθέσεις από τους αστυνομικούς⁴⁹. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι στίχοι της επιτέλεσης περιγράφουν την τρέχουσα πραγματικότητα, όμως

---

⁴⁷ Butler 2015, ο.π., σ.77.

⁴⁸ Serafini, P. (2020). A rapist in your path': Transnational feminist protest and why (and how) performance matters. *European Journal of Cultural Studies*. DOI: 10.1177/1367549420912748

⁴⁹ Tapia, J. (2019). Violaciones, tocamientos y abusos: las denuncias por violencia sexual contra policías y militares en las protestas de Chile, *El Diario*, 1 Νοεμβρίου. Ανάκτηση https://www.eldiario.es/internacional/violencia-agentes-desnudamientos-torturas-violaciones_1_1279837.html

---

πηγαίνουν πέρα από αυτή, εκφράζοντας προσωπικές και συλλογικές εμπειρίες, καθώς και φεμινιστικές θεωρίες για την συστημική βία:

Η πατριαρχία ο δικαστής
Από τη γέννηση κριτής
Και η δική μας τιμωρία
Είναι η αόρατή σου βία
Η πατριαρχία ο δικαστής
Από τη γέννηση κριτής
Και η δική μας τιμωρία
Είναι η φανερή σου βία
Είναι γυναικοκτονία
Του δολοφόνου η ασυλία
Είναι εξευτελισμός
Πολλαπλός βιασμός⁵⁰
Το φταίξιμο δεν είν' δικό μου,
Ό,τι και αν φορούσα, όπου κι αν βρισκόμουν
Ο βιαστής ήσουν εσύ
Ο βιαστής είσαι εσύ
Είναι οι μπάτσοι
Οι δικαστές
Είναι το κράτος
Οι βουλευτές
Το κράτος της καταστολής
Είναι ο μάτσο βιαστής
Ο βιαστής ήσουν εσύ
Ο βιαστής είσαι εσύ
Γλυκά κοιμήσου, αθώο κορίτσι
Και μη σε νοιάζει για το ληστή
Στα όνειρά σου, μπάτσος ιππότης,
σε προστατεύει από το βιαστή

---

⁵⁰ Παραπάνω παραθέτω τη μετάφραση, όπως παρουσιάστηκε στα ελληνικά, που ακολουθεί αρκετά κοντά το πρότυπο, εκτός από αυτά τα σημεία που επισημαίνω εδώ. Στο αυθεντικό κείμενο: «είναι αφανισμός / είναι ο βιασμός [...] είναι το κράτος / ο πρόεδρος [...] γιατί στα όνειρά σου γλυκός και χαμογελαστός ξαγρυπνά ο μπάτσος εραστής σου».

Ο βιαστής είσαι εσύ.

Η επιτέλεση στηρίζεται στο συγχρονισμένο χορό και τραγούδι της ομάδας, με απλές χορευτικές κινήσεις και αναπαραστατικές χειρονομίες -για παράδειγμα την αναπαράσταση μιας σύλληψης από την αστυνομία. Οι συμμετέχουσες φοράνε μαύρα μαντήλια στα μάτια, ως υπενθύμιση των τραυματισμών στα μάτια που υπέστησαν εκατοντάδες διαδηλωτές και διαδηλώτριες από την αστυνομία και πράσινα μαντήλια στον καρπό του χεριού ή στο λαιμό, ως σύμβολο αλληλεγγύης στις φεμινιστικές διαδηλώσεις της Αργεντινής υπέρ των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων. Η επιτέλεση είναι πολύ λιτή αλλά η δύναμή της στηρίζεται ακριβώς σε αυτή την απλότητα, που διευκολύνει την μετάφρασή της σε διαφορετικά συμφραζόμενα, την ερμηνεία από πολύ μεγάλες ομάδες και, τελικά, την ική της πορεία, αρχικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στη συνέχεια στις πλατείες του κόσμου.

Η δράση παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο Valparaíso της Χιλής, στις 20 Νοεμβρίου του 2019, στο πλαίσιο των διαδηλώσεων για τη δημοκρατικοποίηση του συντάγματος. Λίγες μέρες αργότερα παρουσιάστηκε στο Santiago, την ημέρα της Εξάλειψης της Βίας κατά των Γυναικών. Μέσα σε δύο εβδομάδες, στις 6 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, η επιτέλεση είχε πάρει επικές διαστάσεις, με περισσότερα από δέκα χιλιάδες σώματα να τραγουδούν και να χορεύουν συγχρονισμένα στο εθνικό στάδιο του Σαντιάγο.

Σε αυτό το σημείο, η επιτέλεση είχε γίνει ήδη ική στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, με φωτογραφίες και βίντεο από τη δράση να κυκλοφορούν ευρέως σε παγκόσμιο επίπεδο. Ως αποτέλεσμα, μέσα σε λίγες μόνο μέρες, είχαν ήδη οργανωθεί παρόμοιες επιτελέσεις σε όλο τον κόσμο, που με τη σειρά τους έγιναν ικές στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ενέπνευσαν ακόμα περισσότερες: στο Μεξικό, την Κολομβία, το Περού, τη Βραζιλία, την Ισπανία, τη Γαλλία, Γερμανία, την Ινδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, το Μπαγκλαντές, το Λίβανο, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, την Ελλάδα και την Τουρκία.

Από χώρα σε χώρα οι στίχοι, ο ρυθμός, η χορογραφία και στοιχεία της ενδυμασίας, όπως τα μαύρα μαντήλια στα μάτια, επαναλαμβανόταν, όμως με διαφοροποιήσεις που εγγραφόταν στους τοπικούς αγώνες των γυναικών για ίσα δικαιώματα. Στο Μεξικό χιλιάδες γυναίκες χρησιμοποίησαν την επιτέλεση ως μέσο για να καταγγείλουν την συνεχιζόμενη βία κατά των γυναικών και τις γυναικοκτονίες, διαφοροποιώντας ελαφρά τους στίχους, για να καταγγείλουν την εμπλοκή του κλήρου στην έμφυλη βία αλλά και να

μιλήσουν για την απελευθερωτική δύναμη της τέχνης του δρόμου⁵¹. Στην Ελλάδα έγιναν πολλαπλές αναπαραστάσεις, από τη Θεσσαλονίκη έως τα Χανιά, με μεγαλύτερη την επιτέλεση στην πλατεία Συντάγματος: μέσα σε μια φορτισμένη ατμόσφαιρα, μια γυναίκα καλούσε τα ονόματα των γυναικών που έπεσαν θύματα έμφυλης βίας τα τελευταία χρόνια, ενώ οι συμμετέχουσες φώναζαν «Παρούσα!» - μια πρακτική διαμαρτυρίας ιδιαίτερα δημοφιλής στα φεμινιστικά κινήματα της Λατινικής Αμερικής⁵². Στην Κολομβία, πολλές διαδηλώτριες κρατούσαν χαρτιά με τα ονόματα γυναικών που έχασαν τη ζωή τους από την έμφυλη βία, ενώ στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αναπαρήγαγαν τους στίχους της επιτέλεσης παράλληλα με τις προσωπικές τους εμπειρίες έμφυλης βίας⁵³. Στην Πολωνία η επιτέλεση πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια διαμαρτυριών κατά της απαγόρευσης της άμβλωσης· μάλιστα, προσάρμοσαν το ρυθμό και τους στίχους του τραγουδιού ώστε να θυμίζει ένα παραδοσιακό πολωνικό νανούρισμα, που λένε οι μητέρες στα παιδιά τους. Στην Ινδία, μια από τις πιο επικίνδυνες χώρες για τις γυναίκες διεθνώς, προστέθηκε άλλη μία στροφή ως αναφορά στην τοπική πραγματικότητα, όπου η κάστα παίζει σημαντικό ρόλο στο πώς αντιδρά η δικαιοσύνη στα ζητήματα βίας κατά των γυναικών:

στο όνομα της κάστας, στο όνομα της θρησκείας, εξαφανιζόμαστε, πέφτουμε
θύματα εκμετάλλευσης και κουβαλάμε το χειρότερο είδος βιασμού και βίας
στο σώμα μας⁵⁴.

Στην Τουρκία η επιτέλεση της Κωνσταντινούπολης αντιμετωπίστηκε με βίαιη καταστολή από τις αστυνομικές δυνάμεις, με πολλές συλλήψεις των συμμετεχουσών, καθώς θεωρήθηκε ότι το τραγούδι ήταν προσβλητικό προς τον πρόεδρο· τελικά η δράση ολοκληρώθηκε μέσα στο Τουρκικό κοινοβούλιο, από γυναίκες νομοθέτριες, που κρατούσαν φωτογραφίες θυμάτων γυναικοκτονιών και χτυπούσαν τα χέρια στα έδρανα⁵⁵.

---

⁵¹ "El violador eres tú", gritan miles de mujeres en México y alrededor del mundo, contra la violencia machista (2019, 11 Νοεμβρίου). Aristegui Noticias. Ανάκτηση <https://aristeginoticias.com/2911/mundo/el-violador-eres-tu-gritan-miles-de-mujeres-en-mexico-y-alrededor-del-mundo-contrala-violencia-machista-videos/>

⁵² Συγκέντρωση - Performance των Las Tesis στο Σύνταγμα «Ο βιαστής είσαι εσύ» (2019, 22 Δεκεμβρίου), Αθηναϊκό - Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων. Ανάκτηση

<https://www.amna.gr/home/videos/417530/Sugkentrosi---Performance-ton-Las-Tesis-sto-Suntagma-O-biastis-eisai-esu>

⁵³ Tapia Jáuregui, T. (2019). La performance es solo el principio. 070. 16 Δεκεμβρίου. Ανάκτηση

<https://cerosetenta.uniandes.edu.co/el-performance-es-lo-de-menos/>

⁵⁴ 'The rapist is you' arrives in an India shocked by the rape. (2019, 8 Δεκεμβρίου). Archyde. Ανάκτηση

<https://www.archyde.com/the-rapist-is-you-arrives-in-an-india-shocked-by-the-rape/>

⁵⁵ Turkey's women MPs perform viral Chilean anti-rape song in parliament in solidarity with detained activists. (2019, 15 Δεκεμβρίου). The New Arab. Ανάκτηση

<https://english.alaraby.co.uk/english/news/2019/12/15/turkeys-women-mps-perform-chilean-anti-rape-song-in-parliament>

Ένα λοιπόν από τα σημαντικά στοιχεία που συνέβαλαν στην ιική επιτυχία της επιτέλεσης, ήταν ότι από τη μία μιλούσε για ένα παγκόσμιο πρόβλημα, αυτό της συστημικής βίας, όμως από την άλλη προσαρμοζόταν στην τοπική πραγματικότητα, στον πολιτισμό και τα ιδιαίτερα προβλήματα των γυναικών σε κάθε περιοχή, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Σε ό,τι αφορά την υποδομή της συμμετοχής, αξίζει να τονιστεί η έμφαση στην προσβασιμότητα: ανάμεσα στις συμμετέχουσες ήταν και άτομα με κινητικές δυσκολίες σε αμαξίδιο, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι σίχοι αναπαράγονταν και στη νοηματική γλώσσα.

Παράλληλα, είναι ενδεικτικό της πολιτικής στάσης των συμμετεχουσών ότι οι επιτελέσεις στηρίζονται στην οργάνωση βάσης: σώματα που βλέπουν προηγούμενες αναπαραστάσεις στα κοινωνικά μέσα, παίρνουν την πρωτοβουλία για να οργανώσουν μια τοπική δράση, ανοίγουν την πρόσκληση σε συμμετοχή, οργανώνουν τη χορογραφία και αποφασίζουν για το χρόνο, τον τόπο και το πλαίσιο της τελικής επιτέλεσης, που παρουσιάζεται ως συλλογική προσπάθεια, όχι ως πνευματική ιδιοκτησία ενός δημιουργού. Γύρω από αυτές τις ομάδες που συγκεντρώνονται για να οργανώσουν την παράσταση, φυτρώνουν περισσότεροι σπόροι αντίστασης. Για παράδειγμα, το Φεβρουάριο του 2020, στη Χιλή γεννιέται ένα νέο πολιτικό κόμμα, το Κόμμα της Φεμινιστικής Εναλλακτικής Λύσης (Partido Alternativa Feminista).

Συμπεράσματα

Το φεμινιστικό κίνημα τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει μεγάλη ισχύ, τόσο ως αντίδραση σε μια άμεση απειλή κοινωνικής οπισθοδρόμησης, που φέρει η εξάπλωση ακροδεξιών θέσεων προς το χώρο του πολιτικού κέντρου, όσο και ως συνεχιζόμενος αγώνας για κατάκτηση ίσων δικαιωμάτων. Η δύναμη αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην επέκταση του φυσικού χώρου προς τον ψηφιακό, δημιουργώντας ένα χωρικό συνεχές, όπου οι διαμαρτυρίες που πραγματοποιούνται στα ψηφιακά μέσα τροφοδοτούν την αντίσταση στο δρόμο και αντίστροφα.

Η αισθητική κατέχει κεντρικό ρόλο στην δημιουργία νέων κινήματων και την πολιτική ισχυροποίηση των φεμινιστικών οργανώσεων: μέσα από τη χρήση αξιομνημόνευτων χάσταγκ, όπως το *#niunamenos*, ιδιαίτερων χρωμάτων και συμβόλων, μέσα από την

οικειοποίηση αντικειμένων της θρησκευτικής, λαϊκής και ποπ κουλτούρας και την οργάνωση επιτελέσεων, η αντίσταση γίνεται ιική στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Έτσι, μέσα από τα ψηφιακά μέσα, το τοπικό μεταφέρεται στο παγκόσμιο, ενώ το παγκόσμιο προσαρμόζεται στο τοπικό, ενισχύοντας περισσότερο τη φεμινιστική αντίσταση στο δρόμο. Μέσα από την αισθητική τα αντιστεκόμενα σώματα ξεπερνούν την ευαλωτότητά τους και αποκτούν πολιτική δύναμη.

Φυσικά οι τακτικές αυτές δεν ακολουθούνται μόνο από το φεμινιστικό κίνημα· είναι κοινές στα κινήματα για πολιτική αλλαγή αλλά και στα αντιδραστικά κινήματα της ακροδεξιάς. Όμως στην περίπτωση του φεμινισμού, η αισθητική αποκτά εξέχοντα ρόλο, για τους λόγους που αναλύθηκαν σε σχέση με τον επικοινωνιακό της ρόλο. Κατ' αρχήν, ενισχύοντας την εικόνα του φεμινιστικού κινήματος στο δρόμο και τα ψηφιακά μέσα, ενδυναμώνει την ορατότητα των γυναικών στο δημόσιο χώρο –οι οποίες συχνά αποκλείονται από αυτόν- και τις βοηθάει να συμμετέχουν στο κίνημα. Αυτό είναι κάτι που ισχύει για όλες τις μειονοτικές ομάδες που χρησιμοποιούν τα αισθητικά μέσα ως «αντάρτικες» τακτικές προώθησης στα ψηφιακά μέσα. Έπειτα, η συστημική καταπίεση που βιώνουν οι γυναίκες δεν είναι πάντοτε πρόδηλη -είτε επειδή συμβαίνει πίσω από κλειστές πόρτες, είτε επειδή θεωρείται ότι αρμόζει στο «φυσικό» ρόλο των γυναικών- επομένως, μέσα από την οπτικοποίηση των ζητημάτων, η αισθητική τα φέρνει στο προσκήνιο και βοηθάει να γίνουν αντιληπτά και να ανοίξει η συζήτηση γι' αυτά. Επιπλέον, μέσα από την οικειοποίηση θρησκευτικών συμβόλων ή άλλων εικόνων που συνδέονται με την πατριαρχική καταπίεση και την μετατροπή τους σε ανατρεπτικές εικόνες διαμαρτυρίας, οι φεμινίστριες καταφέρνουν να μεγαλώσουν την απήχηση των μηνυμάτων τους, δείχνοντας παράλληλα την αμφισβήτησή τους προς τις δυνάμεις που στηρίζουν την γυναικεία καταπίεση. Τέλος, η αισθητική αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέσο για παγκόσμια απήχηση φεμινιστικών μηνυμάτων που εκφέρονται σε διαφορετικές γλώσσες μέσα σε διαφορετικά συμφραζόμενα, επιτρέποντας παράλληλα την «μετάφρασή» τους σε διαφορετικές τοπικές πραγματικότητες. Συνεπώς, η αισθητική μαρτυράει μια πολιτική στάση· όπως είδαμε από το παράδειγμα της επιτέλεσης «Ένας βιαστής στο δρόμο σου», η συμμετοχή σε αυτήν έχει ιδιαίτερη σημασία ως πολιτική διαδικασία. Μέσα από την οργάνωση, τη συλλογική δράση και την «τελετουργία» της επιτέλεσης ενισχύεται το δίκτυο μεταξύ των αντιστεκόμενων σωμάτων και δημιουργούνται πολιτικές ζυμώσεις που ενισχύουν το κίνημα. Η επιτέλεση

δεν αναπαριστά απλώς μια πραγματικότητα, αλλά παράγει μια νέα πραγματικότητα, όπως απέδειξε η επιτυχία του φεμινιστικού κινήματος στην Αργεντινή.

Η ιστορία του κινήματος εξακολουθεί να γράφεται στους δρόμους και στις οθόνες μας, με μαύρο χρώμα και ροζ γκλίτερ.

Εικόνες

Ita, Περού, Οκτώβριος 2020

Πηγή: <https://www.eltiempo.com/mundo/latinoamerica/peru-jueces-absuelven-a-presunto-violador-de-una-joven-de-20-anos-por-llevar-ropa-interior-roja-546849>

FACC, Buenos Aires, Αργεντινή, Οκτώβριος 2020

Πηγή: https://www.lespanol.com/social/20170602/220728181_0.html

Βαρκελώνη, Ισπανία, Νοέμβριος 2019

Πηγή: <https://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20191125/471859395760/manifestacion-violencia-machista-barcelona.html>

Νι una menos, Buenos Aires, Αργεντινή, Ιούνιος 2019

Πηγή: https://elpais.com/sociedad/2019/06/03/actualidad/1559590094_787207.html

Ουάσινγκτον, ΗΠΑ, Ιούνιος 2017

Πηγή: <https://www.nytimes.com/2017/06/30/us/handmaids-protests-abortion.html>

Αργεντινή, Αύγουστος 2018

Πηγή: <https://time.com/5363764/argentina-abortion-vote-progress/>

Βαρσοβία, Πολωνία, Οκτώβριος 2016

Πηγή: <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/10/04/496526099/polish-women-hold-black-monday-strike-to-protest-proposed-abortion-ban>

Πόλη του Μεξικού, Μεξικό, Αύγουστος 2019

Πηγή:<https://www.theguardian.com/world/2019/aug/26/desperation-and-rage-mexican-women-take-to-streets-to-protest-unabated-sexual-violence-glitter-revolution>

Αθήνα, Ελλάδα, Δεκέμβριος 2019

Πηγή:<https://www.news247.gr/koinonia/o-viastis-eisai-esy-sygkentrosi-sto-syntagma.7553560.html>

Βιβλιογραφία:

- Arendt, H. (1958). Power and the space of appearance. In Arendt, H. *The Human Condition*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Butler, J (2015). Bodies in Alliance and the Politics of the Street. In Butler, J. *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge: Harvard University Press.
- Butler, J. (2016). Rethinking Vulnerability and Resistance. In Butler, J., Gambetti, Z. & Sabsay, L., *Vulnerability in Resistance*. Durham and London: Duke University Press.
- Cosentino, G. (2020). From Pizzagate to the Great Replacement: The Globalization of Conspiracy Theories. In *Social Media and the Post-Truth World Order*. Palgrave Pivot, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-43005-4_3
- Dicenta, M. (2019). The Abortion Green Scarf as a Boundary Object: Beyond the Curse of the Left. *Somatosphere*, March 13, 2019. Ανάκτηση <http://somatosphere.net/2019/the-abortion-green-scarf-as-a-boundary-object-beyond-the-curse-of-the-left.html/>
- Flores-Márquez, D. (2020). Estéticas activistas: cultura mediática y resonancia en las movilizaciones contemporáneas. *Dígitos. Revista de Comunicación Digital*, 6: 181-196. DOI: 10.7203/rd.v1i6.175
- Grammatikopoulou, C. (2019). Viral Gender Performances. In Sollfrank, C. (ed.), *The Beautiful Warriors, Technofeminist Praxis in the 21st Century* (pp.89-109). New York: Autonomedia.
- Huvila, I. (2011) The politics of boundary objects: hegemonic interventions and the making of a document. *JASIST*, 2011, 62 (12), 2528-2539. <https://doi.org/10.1002/asi.21639>
- Mason-Deese, L. (2020). Not One Woman Less - From Hashtag to Strike. *Spheres #6, Politics of Reproduction*. March 12, 2020. Ανάκτηση <https://spheres-journal.org/contribution/not-one-woman-less-from-hashtag-to-strike/>

McGarry, A., Erhart, I., Eslen-Ziya, H., Jenzen, O. & Korkut, U. (2020). *The Aesthetics of Global Protest, Visual Culture and Communication*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Proaño Gómez, L. (2017). Artivismo y potencia política. El colectivo Fuerza Artística de Choque Comunicativo: cuerpos, memoria y espacio urbano. En *Telón de Fondo, revista de teoría y crítica teatral*, año XIII, número 26, diciembre de 2017. Ανάκτηση <http://revistascientificas.filo.uba.ar/index.php/telondefondo/article/view/3978>

Sabuco Cantó A., & Álvarez Borrero, A. (2020). The Holy Rebellious Pussy: New Feminist Demands and Religious Confrontations. In Shining, P. & Epple, N.M. *Exploring Sexuality and Spirituality, An Introduction to an Interdisciplinary Field*. Leiden/ Boston: Brill Rodopi.

Serafini, P. (2020). A rapist in your path': Transnational feminist protest and why (and how) performance matters. *European Journal of Cultural Studies*. Vol. 23(2) 290–295. DOI: 10.1177/1367549420912748

Sliwiska, B. (2018). Mobile Places and the 'Cyborg Body': Feminine Embodied Net-community of #CzarnyProtest/ #blackprotest'. In Bohr, M. & Sliwiska, B. *The Evolution of the Image: Political Action and the Digital Self*. New York: Routledge, 2018.

Star, S., Griesemer, J. (1989). Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39. *Social Studies of Science*. 19 (3): 387–420.

Valencia, A. (2019). La revolución brillante en México al amparo de la posmodernidad, *Feminopraxis, Mujeres Accionando Feminismos*. Oct.2019. Ανάκτηση <https://feminopraxis.com/2019/10/01/la-revolucion-brillante-en-mexico-al-amparo-de-la-posmodernidad/>

Ειδησεογραφικές πηγές

Abortion protests aim “to destroy Poland and end the history of the Polish nation”, says Kaczyński. (2020, 27 Οκτωβρίου). *Notes from Poland*. Ανάκτηση

<https://notesfrompoland.com/2020/10/27/abortion-protests-aim-to-destroy-poland-and-end-the-history-of-the-polish-nation-says-kaczynski/>

"El violador eres tú", gritan miles de mujeres en México y alrededor del mundo, contra la violencia machista (2019, 11 Νοεμβρίου). *Aristegui Noticias*. Ανάκτηση

<https://aristeguinoicias.com/2911/mundo/el-violador-eres-tu-gritan-miles-de-mujeres-en-mexico-y-alrededor-del-mundo-contra-la-violencia-machista-videos/>

Indignante: absuelven a presunto violador por ropa interior de víctima. (2020, 3 Νοεμβρίου), *El Tiempo*. Ανάκτηση

<https://www.eltiempo.com/mundo/latinoamerica/peru-jueces-absuelven-a-presunto-violador-de-una-joven-de-20-anos-por-llevar-ropa-interior-roja-546849>

'The rapist is you' arrives in an India shocked by the rape. (2019, 8 Δεκεμβρίου). *Archyde*. Ανάκτηση

<https://www.archyde.com/the-rapist-is-you-arrives-in-an-india-shocked-by-the-rape/>

Turkey's women MPs perform viral Chilean anti-rape song in parliament in solidarity with detained activists. (2019, 15 Δεκεμβρίου). *The New Arab*. Ανάκτηση

<https://english.alaraby.co.uk/english/news/2019/12/15/turkeys-women-mps-perform-chilean-anti-rape-song-in-parliament>

Un centenar de mujeres se desnuda para protestar contra la violencia de género en Argentina. (2017, 2 Ιουνίου), *El Español*. Ανάκτηση

https://www.elespanol.com/social/20170602/220728181_0.html

Unas 10.000 personas claman contra la violencia machista en una manifestación en Barcelona. (2019, 11 Νοεμβρίου). *Europa Press*. Ανάκτηση

<https://www.europapress.es/catalunya/noticia-miles-personas-marchan-barcelona-contra-violencia-machista-20191125191858.html>

Women Converge on Warsaw, Heightening Poland's Largest Protests in Decades. (2020, 30 Οκτωβρίου). *New York Times*. Ανάκτηση

<https://www.nytimes.com/2020/10/30/world/europe/poland-abortion-women-protests.html>

↓

Κ. Μητσοτάκης: Το πρόβλημα δεν είναι προσφυγικό, συνιστά ασύμμετρη απειλή. (2020, 3 Μαρτίου). *Alfavita*. Ανάκτηση

https://www.alfavita.gr/politiki/314083_k-mitsotakis-problima-den-einai-prosfygiko-synista-asymmetri-apeili

Συγκέντρωση - Performance των Las Tesis στο Σύνταγμα «Ο βιαστής είσαι εσύ» (2019, 22 Δεκεμβρίου), *Αθηναϊκό - Μακεδονικό Πρακτορείο Ειδήσεων*. Ανάκτηση

<https://www.amna.gr/home/videos/417530/Sugkentrosi---Performance-ton-Las-Tesis-sto-Suntagma-O-biastis-eisai-esu>

Beaumont, P. & Holpuch, A. (2018). How The Handmaid's Tale dressed protests across the world. *The Guardian*, 3 Αυγούστου. Ανάκτηση

<https://www.theguardian.com/world/2018/aug/03/how-the-handmaids-tale-dressed-protests-across-the-world>

Tapia, J. (2019). Violaciones, tocamientos y abusos: las denuncias por violencia sexual contra policías y militares en las protestas de Chile, *El Diario*, 1 Νοεμβρίου. Ανάκτηση

https://www.eldiario.es/internacional/violencia-agentes-desnudamientos-torturas-violacion-es_1_1279837.html

Tapia Jáuregui, T. (2019). La performance es solo el principio. *070*. 16 Δεκεμβρίου.

Ανάκτηση <https://cerosetenta.uniandes.edu.co/el-performance-es-lo-de-menos/>

2.4

Grammatikopoulou, Christina (2024), 'Spells and Specula. Some Technofeminist Strategies to Decolonize the Body', στο: Karatzogianni, Athina, Ferra Ioanna, Ferra Fenia & Patelis, Korinna, Feminist Futures: From Witches to Maids to Robots and Beyond, Bringley: Emerald Publishing

Κείμενο που έχει γίνει δεκτό προς δημοσίευση σε συλλογικό τόμο.

Περίληψη:

Αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζει τον αποικισμό και τον επανααποικισμό του σώματος (των γυναικών, των Άλλων) μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας και εστιάζει σε τεχνοφεμινιστικές στρατηγικές αποαποικιοποίησης, που χρησιμοποιούν τα ίδια επιστημονικά και τεχνολογικά μέσα προκειμένου να χειραφετήσουν τα αποικισμένα υποκείμενα.

Καθώς προχωράμε σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους και γεωγραφικές ζώνες της περιφέρειας, θα δέσουμε την αφήγηση μέσω της χρήσης δύο οριακών αντικειμένων: της Μάγισσας, ως διωκόμενο ή/και επαναστατικό υποκείμενο και του μητροσκόπιου, ως σύμβολο υποταγής και/ ή χειραφέτησης.

Αρχικά το κείμενο εστιάζει στον ρόλο των γυναικών σε κοινωνίες υπό αποικιοκρατική κυριαρχία και θα δούμε πώς το κυνήγι μαγισσών αντικατοπτρίζει τη μειοψηφική τους θέση, τότε και τώρα, μέσα στο νεο-αποικιακό και τεχνο-αποικιακό παρόν.

Στη συνέχεια βλέπουμε πώς η επιστήμη και η ιατρική στηρίχθηκαν στην αποικιοποίηση σωμάτων που υφίσταντο πολλαπλές μορφές καταπίεσης, κυρίως των μαύρων γυναικών, πώς η αορατότητά τους συνδέεται με ανισότητες που εξακολουθούν να υφίστανται.

Οι φεμινίστριες έχουν οικειοποιηθεί την ταυτότητα της μάγισσας και το σύμβολο του μητροσκόπιου, ως σύμβολα αντίστασης. Με βάση αυτά τα στοιχεία, το άρθρο αναλύει ακτιβιστικές επιτελεστικές πρακτικές, που επιδιώκουν την αποαποικιοποίηση του σώματος, μέσω της χρήσης της ψηφιακής τεχνολογίας. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο

κίνημα GynePunk, που συνδυάζει DIY/DIT γυναικολογία, ιατρικές θεραπείες και κατασκευή σχετικών μηχανημάτων, με ανεξάρτητους ψηφιακούς χώρους και υποδομές.

Ένα από τα παραδείγματα που αναλύεται είναι η TransHackFeminist σύγκλιση του 2014 που έλαβε χώρα στο Calafou, μια οικοβιομηχανική αντικαπιταλιστική αποικία στα περίχωρα της Βαρκελώνης. Οι επιτελεστικές πρακτικές που πραγματοποιήθηκαν εκεί είχαν πολλές διαφορετικές πτυχές που επιβεβαιώνουν μια αποαποικιακή στάση, όπως η αναθεώρηση της ιστορίας της ιατρικής, εκπαιδευτικά εργαστήρια, συλλογική τεκμηρίωση πρακτικών και δημιουργία βάσεων δεδομένων. Τα κυριότερα σημεία ήταν η δημιουργία ενός φεμινιστικού διακομιστή και ενός εργαστηρίου GynePunk, όπου δημιούργησαν συσκευές για την ανάλυση του δείγματος μέσω του χακαρίσματος υπάρχουσών ψηφιακών συσκευών, συνθετικών ορμονών για HRT, σεξουαλικά παιχνίδια για διαφορετικούς τύπους σώματος, συμπεριλαμβανομένων ατόμων με αναπηρία, και την ανταλλαγή τεχνογνωσίας αυτοεξέτασης, για τεστ επιχρίσματος και ανίχνευση ΣΜΝ. Αυτές οι τεχνολογίες είχαν σκοπό να χειραφετήσουν άτομα που τείνουν να περιθωριοποιούνται στην κοινωνία, όπως οι εργαζόμενοι του σεξ και οι μετανάστες, παρέχοντάς τους γνώσεις που θα τους βοηθούσαν να πάρουν την υγεία τους και τις τεχνολογίες που χρειάζονται στα χέρια τους.

Αυτές οι επιτελεστικές πρακτικές δείχνουν πώς μπορούμε να εφαρμόσουμε φεμινιστικές αρχές στη δημιουργία ψηφιακής τεχνολογίας, δίνοντας έμφαση στη συμπερίληψη, τη συναίνεση, τη βιωσιμότητα, την οριζόντια οργάνωση, με την ενεργό συμμετοχή των ενδιαφερομένων. Τέλος, αναδεικνύουν την διαδικασία αποικιοποίησης του φύλου και της τεχνολογίας και τις στρατηγικές αποαποικιοποίησης, μέσα από την αναθεώρηση των επιταγών που συνδέονται με το φύλο και την τεχνοπολιτική εξουσία.

“Nature and technology are not different, nature was to the witches what technoscience is to us, the cyborg witches.”

Transhackfeminist Manifesto, 2013

In 2013 a small group of artists, activists and researchers gathered in Calafou, an ‘ecoindustrial anticapitalist colony’ located in an old industrial complex in the outskirts of Barcelona, to create the Pechblendia Lab. The initiative was a “TransHackFeminist space where free knowledge springs from raw experimentation (electronic repairs, experiments with turbines, bioelectrochemistry, sound...) and self education”. Thus they set out to explore issues that relate to their bodies, gender and sexuality through innovative technological solutions and collaborative knowledge building, through the organisation of GynePunk workshops, the setup of online and offline collaborative spaces, as well as activist performances. In their TransHackFeminist Manifesto they call themselves ‘the Cyborg Witches of Calafou’.

Calafou

This will be the starting point for our research into tech performative activism and the artistic practice of people that belong to this group or are loosely connected to it. In order to approach the topic, I will focus on three prominent elements in their first TransHackFeminist convergence in Calafou (2014): the Speculum, the Witch and the Cyborg. These three elements will become the boundary objects for our theoretical approach to the colonization and decolonization of the body through science and technology, a quest that inevitably starts begins with seminal texts of technofeminism and postcolonialism, but is largely oriented towards black feminism and gender theory, as well as queer theory. The theoretical discourse will be complemented by the presentation of artistic projects that belong in this research line. The projects presented are connected to Transhackfeminism, a movement that uses hacking as a means of resistance and generation of knowledge through transdisciplinary artistic, aesthetic or cultural practices (Transhackfeminism, n.d.). Through workshops, performances and DIY/DIWO/DIT⁵⁶ experimentations, the activists presented here produce knowledge and build communities of knowledge exchange, promote free culture, and explore the fluid territories that connect the human with the technological. Applying the Transhackfeminist approach to the current text, we will not differentiate between theory and practice, but rather view both as tools to build the discourse.

Through the theories and practices presented, first I will explore the process of colonisation of gender and technology and then talk about decolonization as a strategy to reconsider gender imperatives and technopolitical power.

Colonialist Dispossession and Representation, then and now

Until the early seventeenth century the dominant Western epistemology was a “one sex paradigm”, recognizing only the male body as anatomically perfect, while the female body was a variation of this anatomy that wasn’t even taken into consideration in regards to research -apart from pregnancy and childbirth. The early ages of colonialism coincide historically with the establishment of the paradigm of sexual difference, focusing on the ‘natural’ differences between men and women, which serve to justify women’s exclusion

---

⁵⁶ Do It Yourself / Do It With Others / Do It Together

---

from public life and politics (Preciado, 2021). For colonised women, this exclusion went even further.

During the European colonisation of Africa, two processes took place, the racialization of society (with an inferiorization of African people), and the inferiorization of women. The new social system was based on strict segregation between the colonisers and the colonised, between men and women. And while local men were left with some limited authority within the new social structure, women were stripped of their traditional roles and were placed under the double rule of the colonisers and the men, lacking even the basic recognition given to white women. To make matters worse, as women have been kept excluded from education, power, property and remunerated work for so long, to this day they still suffer from the consequences of this segregation. (Oyěwùmí, 1997) Part of the lingering colonialist mentality today is the representation of these women as an object of power structures, stripped of any agency, and in need of liberation by Western saviours (Navaz, 2008) who are in fact partly responsible for their current position.

Two issues become relevant here, dispossession and representation (or lack thereof).

In regards to dispossession, it is useful to see how digital technology has aggravated colonialist dependencies and how this has resulted in further inequalities for local populations and especially women.

Colonialism does not end with the independence of the colonialist states, but it survives in the financial rule over the former colonies, the military interventions of the West and the resulting migration and displacement, as well as the exploitation of resources and labour. The notion of technocolonialism describes how digital innovation entrenches inequalities within a global context (Madianou, 2019). In order to see how this happens, one only needs to follow the lifecycle of digital products: from African mines, where a large part of the minerals for our microchips are extracted, to Lithium brines in South America that power the batteries, to factories in South East Asia, where the devices are put together (Fuchs and Sandoval, 2014). Said devices are then transferred to Western countries for use, and, after becoming obsolete, they are being 'repatriated' to landfills in Africa and SouthEast Asia, where they contaminate the environment. This exploitation of resources and labour is dependent on financial and political control over the countries that back the materiality of

---

digital culture. The audacity of a tweet like “we will coup whoever we want” by Elon Musk is simply a reflection of this technocolonialist power.

One of the consequences of technocolonialist extractivism is the exacerbation of antagonisms within the societies that are being exploited. As impoverished communities strive for survival, some of their members resort to dispossessing the weakest people from their property, usually women of older age. Witch hunts, a relic from mediaeval and premodern Europe, revive within a postcolonial and technocolonial context, claiming thousands of victims worldwide each year (Federici, 2018). Witch hunts were a common method to ostracise but also to force women into compliance to power. They were particularly popular during the 17th century, at a time when colonization and the slave trade marked dominance on the bodies of women and the Other, taking control of their labour and reproductive capacities (Thorburn, 2017). According to Silvia Federici, “the global expansion of capitalism through colonisation and Christianization ensured that this persecution would be planted in the body of colonised societies, and, in time, would be carried out by the subjugated communities in their own name and against their own members.” (Federici, 2004). At the same time, the witch hunt is a practice of Othering: it shows us how people become excluded or displaced to the margins of society and become the Other. It is a process of dehumanisation, where the Other -the woman, the refugee, the migrant- is presented as a subject that is set to destroy communities and therefore can become annihilated without compassion. Within this discourse, ‘the Other’ is used in the sense of alterity, as the marginalised or dominated group, the subaltern native that is viewed as a different group than the dominant class of white men.

The other side of technocolonialism is the production of value through data extraction. There is an asymmetrical power relation between data producers (end-users) and data collectors and owners (corporate entities). As capitalism colonises previously non-commodified spaces, it leads to primitive accumulation or accumulation by dispossession (Thatcher, O’Sullivan, & Mahmoudi, D., 2016) Like new missionaries, the Big Tech spread their digital products in the countries of the Global South, products that were designed in a different context, without taking into account the needs of local societies and without letting them reap the benefits of digitalization. One example of this is the Facebook Free Basics project, hailed as an attempt to bridge the digital divide between ‘First world’ countries and developing nations. However, a closer look reveals that it doesn’t provide

---

access to the Internet, only to Facebook and a few selected apps. Therefore, it is not a step towards equality, but a giant leap towards the expansion of the monopoly of Facebook to these countries, returning the investment with the access to massive amounts of personal data, that are then sold to advertisers (Madianou, 2019). The expansion of the Big Tech in the developing world is another form of 'accumulation by dispossession', enabled by the colonial relations of dependency. Data are not simply a source of value for the technocolonizers, but at the same time they generate a narrative about the people in question. In this sense, data extractivism is another representation of the colonised, that is once more controlled by the colonisers.

And this brings us to our next issue, representation and lack of representation of the colonised Other.

The issue of representation was important during colonialist rule and it still is important now, because it produces the difference between the coloniser and the colonised; it establishes the cultural, economical, technological inferiority of the latter and thus it provides justification for the 'civilising mission' of the former. A useful tool to decodify this view would be Edward Said's *Orientalism* -even if the current text is not dealing strictly with West / East dichotomies, but rather coloniser / colonised in a broader sense. According to Edward Said, Orientalism signifies the cultural superiority of Europeans compared to the Orient, and therefore justifies their domination throughout history, from ancient Greece to the US military interventions in the Middle East. Said defines Orientalism as "a distribution of geopolitical awareness into aesthetic, scholarly, economic, sociological, historical, and philological texts" (Said, 1978) to which we will add data collection and analysis. In a way, the narrative created by data can be paralleled to representations of the Orient in literature and paintings.

This is where Linda Nochlin's approach to Said's theory becomes relevant. Nochlin's analysis of a 19th century painting by Jean-Léon Gérôme focuses on three absences in Orientalism: the absence of history, with the colonised Orient being reflected as an atemporal space unaffected by technological, cultural and economical development -when in fact they were in the midst of rapid sociopolitical changes; the absence of Westerners, who were in fact the spectators of the scene and the eyes that constituted the scene; and

---

lastly, the absence of subjectivity, with the scene presented as a true reflection of reality, when in fact it was the painter's fantasy (Nochlin, 1989).

Likewise, within the context of Technocolonialism and Data Capitalism, the Global South is viewed as underdeveloped and open for the advent of western finance and tech companies -of course the idea of development has to abide by western standards, to be considered as such. The terms of intervention are decided by Westerners, rather than considering local populations in the process. The third absence is even more significant: like Gerome's mirror-like perfection, with invisible brush strokes and imperceptible underlying biases, the digital technologies that are being implemented within the countries of the Global South and the data harvested are being presented as objective and impartial, when in fact they reflect the biased viewpoint of their Western creators. It is the 'God Trick', as Donna Haraway defines it "The only position from which objectivity could not possibly be practised and honoured is the standpoint of the master, the Man, the One God, whose Eye produces, appropriates, and orders all difference". I will return to this perceived 'absence' of the colonisers, in the context of the colonisation of the body through science.

Orientalism helped propagate colonialist ideals and perpetuate the power imbalance between the colonisers and the colonised; likewise, the digital technologies that are being implemented in countries of the developed world help maintain the same power structures -with Westerners taking the lead- and justify them through representations that imply the incapability of the locals to develop financially and technologically. Representation produces reality, by perpetuating Western domination and upholding inequalities. As Sarah Ahmed observes, "In a way, orientalism involves the transformation of 'farness' as a spatial marker of distance into a property of people and places." (Ahmed, 2006)

At the same time, orientalisation defines the coloniser, as much as the colonised. Chandra Talpade Mohanty notes, "It is not the centre that determines the periphery, but the periphery that, in its boundedness, determines the centre." (Mohanty, 1984). That is to say, the colonisers view themselves as the opposite of the colonised, and it is this difference that provides them with the moral right to dominate.

This division does not limit itself to governance and domination, but expands to other fields, such as scientific research.

The Colonisation of the Body through Science

Contemporary science was built on the idea of objectivity, that is secured by repeated and controlled experiments on people and the environment. Women were largely excluded by these processes for a number of reasons. First of all, the space of study, the environment and the laboratory, was outside the domestic space, so women could not access. Second, women were not deemed capable for sober and detached observation, while men were considered to be logical and unbiased, capable of 'seeing everything from nowhere', performing the aforementioned 'God Trick' (Haraway, 1988).

Thus comes another dispossession for women: their dispossession from their embodied knowledge, from the knowledge they gained through experience of their bodies and their traditional care role. The exclusion of women from scientific research and technology has left a great amount of knowledge outside the field of study and the data available. This blind spot, the situated knowledge of women and the Others, lingers till this day, with data systematically excluding these groups from the field of study and rendering them invisible, as I have mentioned previously in the context of colonialist representation. It especially affects women of colour, therefore it has become a significant battleground for black feminism, as we will see.

In short, the development of science signified another colonisation of the body. Once more, the body of the white man signalled the centre, the universal body, and the other people became the periphery, the deviation to the rule. Biological differences became naturalized and their representations became orientalized, as a justification for discrimination (Navaz, 2008). Even when there were no biological differences to speak of, scientists theorised the existing oppression into abstract generalisations: for example, white women were considered too frail and 'hysterical', while black 'savage' women were considered to be harsh and resistant to pain. As Laura Briggs notes, "The medicine and science of the 'savage' accomplished conceptually what was elusive in actuality—a tidy scheme that defined hierarchically arranged places in the social order for different 'races'." (Briggs, 2000)

The perceived frailty of white women was considered to place the white race in danger of extinction, thus generating the need for the development of obstetrics and gynaecology. (Briggs, 2000), while on the other hand the perceived endurance of black women made them 'suitable' for medical experiments for the advancement of obstetrics and

---

gynaecology. The bodies of African American women became colonised once more. J. Marion Sims, a 19th century physician who had been named as the 'father' of gynaecology, bought enslaved black women to perform his experimental surgeries on. He was adamant that they felt no pain, even claiming that they were the ones who asked for more surgeries. One of these women, Anarcha Westcott, suffered 29 surgeries without anaesthetic, as Sims tried to perfect his technique on operating fistulae, which he then used on his white patients -under anaesthesia, this time. The inequality between men and women, between white people and the Others, still lingers until today, rendering the bodies in the periphery invisible; as their experience of pain is considered insignificant, they become more prone to suffer from medical bias and negligence. This is why, in the process of decolonizing the body, technofeminists revisit these histories of oppression and try to amend them through performative practices, as we shall see later on. Thus the speculum becomes the symbol of colonialist and decolonialist practices on the body.

On the other hand, the same process of naturalisation that bred exclusion, became also the basis for building awareness among marginalised people, who adopted the 'orientalist' view for themselves. For example, in postcolonial India, people were uncomfortable with the stereotype of the 'exotic' or 'spiritual' East; at the same time this cliché became embedded in their nationalist project, as an element that set them apart as a group and rendered their culture appealing to the eyes of the Westerners (Hunter, 2021). Likewise, during the 1970s feminists became preoccupied with creating feminine spaces, adapted to 'women's nature', rather than trying to fit into male dominated spaces -thus reproducing the discourse of 'nature' that was so popular with dominant groups as a justification for their dominance. Liliana Suárez Navaz sums this paradox by noting that, "Women and colonised subjects shared this Otherness and caging within these dominant categories of representation. The naturalisation of these differences, as mentioned previously, is not only the basis of exclusion and / or subordination, but also resulted in the basis of awareness and social agency. Women and colonised people will maintain with this 'difference' a strange love / hate relationship that is still present today in other struggles" (Navaz, 2008). So the eyes of the 'coloniser' affect the way the 'colonised' view and present themselves, even within their liberating struggles. This means that one needs to dig deeper and see how the movements for social equality can become decolonized as well.

Decolonizing Feminism

This chapter combines a black feminist with a technofeminist approach, rejecting the naturalization of difference. This means the acknowledgement that the oppression of women does not exist in a vacuum, but is affected by social context, as well as the understanding that gender relations affect technology and are affected by it, and that technology is influenced by the conditions of its origination (Sollfrank, 2019).

This is largely connected to two ideas that have been mentioned above: first of all, as science was built on existing biases on biological sex, acceptance of 'nature' would have been like an affirmation of a separation that was canonized by a specific group of people (white men) with the exclusion of everyone else (women and Others), who simply became the object of observation, with no input of their knowledge and experience. The critical approach to the history of science and medicine is not a rejection of the scientific method; on the contrary, it aims to enhance it through an awareness of the subjectivity of

---

observation, of who observes and who is observed, and how and why this observation takes place. Being aware of the observation vantage point helps us address more effectively the problems arising from scientific bias, for example, incomplete or distorted data. In Donna Haraway's words "All Western cultural narratives about objectivity are allegories of the ideologies governing the relations of what we call mind and body, distance and responsibility. Feminist objectivity is about limited location and situated knowledge, not about transcendence and splitting of subject and object. It allows us to become answerable for what we learn how to see" (Haraway, 1988).

Second, as feminism was initially based on the binary representation of biological sex, which included only white cis women -leaving black women (and all other women) unrepresented and invisible- accepting the division as it is would mean that we simply add black women to an existing project, like an afterthought (Hampton, 2021). Therefore, if we conformed to the ideas about gender as they were largely maintained until the early 1980s, black women would not have been able to generate their own representation (or destroy pre existing ones), but they would have fallen under an outsider's perspective, which would have ultimately constituted a colonialist viewpoint.

From what has already been mentioned, it becomes evident that as the decolonization of feminism comes into focus, one needs to consider the Western civilization's role in the subjugation of the Other. This would include the exclusion mechanisms that perpetuate inequalities -such as the illegality of migrants and the existence of second class citizens that become exploited by techno- and neo-colonialism, as well as the reorganisation of the labour market in a way where former colonies produce value for western companies but receive very little in exchange. In addition to acknowledging contemporary colonialist practices, decolonizing feminism means to let the people who have been marginalized take charge of their own representations, their own community building projects and identities.

Black feminism brings into question the lack of representation -the invisibility- of the colonized Other. For this representation to emerge, these minoritarian voices become included in the production of knowledge: "Black feminism respects people's lived experiences and asserts people's right to speak for themselves and their needs in the abolition of their oppression" (Hampton, 2021). The scope is much broader, in terms of politics. Lelia Maria Hampton defines Black feminism as "the study and praxis of all

---

oppression everywhere. That is, the end of misogyny, misogynoir, cissexism, heterosexism, queerphobia/homophobia, ableism, Islamophobia, anti-Semitism, classism, capitalism, ageism and so on [...].” As such, Black feminism is based on the concept of intersectionality, a term coined by Kimberle Crenshaw with the aim of addressing intersecting instances of oppression (Crenshaw, 1989).

As the idea of intersectionality has been largely misrepresented in the current political discourse, it is significant here to see how it can fit into a vision of collectivity and solidarity. On one hand, there are alt-right demagogues who equate intersectionality with a reversal of hierarchy, where the white cis man is at the bottom and diversity stands at the top. On the other hand identity politics usually refer to having people of different identities represented within the existing sociopolitical reality as it is -which equals to what I have mentioned above as adding the Other to an existing project, like an afterthought.

Contrary to both misrepresentations, a decolonized feminism suggests reconsidering every aspect of the current sociopolitical reality and rebuilding it on egalitarian terms, with an active involvement of the impacted people in the decision making process. Suarez Navaz specifies that identities are not endless fragmentation into smaller and smaller singularities. Nor does it mean to get diluted into a universal project where all singularities become homogenised. She suggests a deepening of our singularities, being attentive to histories of exclusion, poverty and devaluation of women and their communities; she suggests a course of action that reflects the sociopolitical multiplicity while resorting to the strengths that come from within the communities: “Decolonization implies working in hybrid, multiclass, transnational alliances, to promote a transformative feminist movement that can counter with organization, solidarity, and strength the dramatic incidence of neoliberal capitalism in the lives of southern women.” (Navaz, 2008).

As any transformative project that ‘destroys the old and builds anew’, decolonizing feminism may also sound utopian in nature. This is why I will bring examples of technofeminist performative practices, in order to demonstrate how this theory can turn into practice within specific projects -as a small scale proof of concept.

Enter the Cyborg

It is hard to resist the impulse to mention Donna Haraway's Cyborg Manifesto here, a standard reference to most technofeminist texts, as its ideas add to the discourse on the decolonization of the body and feminism.

Regarding the decolonization of the body, the cyborg acts as a discursive tool to explore the fluid boundaries between the human and the technological, among genders and racialized stereotypes. As she notes, Cyborgs blur the borders between standard distinctions applied to organisms and machines: "In so far as we know ourselves in both formal discourse (for example, biology) and in daily practice (for example, the homework economy in the integrated circuit), we find ourselves to be cyborgs, hybrids, mosaics, chimaeras. Biological organisms have become biotic systems, communications devices like others. There is no fundamental, ontological separation in our formal knowledge of machine and organism, of technical and organic." (Haraway, 1985). This relates to our current experience of the world, as a blend of digital and physical spaces, where the physical and digital is a continuum (Grammatikopoulou, 2019).

Regarding the decolonization of feminism, Haraway's criticism is directed towards 'white feminism' and the colonialist view on gender. She describes how white people created a narrative of history from their own perspective, and suggests that the deconstruction of this orientaling view destabilises the existing identities -resonating with the aforementioned idea that the periphery defines the centre (Mohanty, 1984). She denies the assumption that there is an 'essential unity' between women, stressing how gender is constructed by scientific discourses and social practices. This suggests a rejection of biological determinism and the naturalization of gender that was prevalent in second wave feminism: "White women, including socialist feminists, discovered (that is, were forced kicking and screaming to notice) the non-innocence of the category 'woman'. That consciousness changes the geography of all previous categories; it denatures them. Cyborg feminists have to argue that 'we' do not want any more natural matrix of unity and that no construction is whole." (Haraway, 1985).

Instead, Haraway introduces a more nuanced approach, that reveals how gender is co-constructed alongside race and class: "Gender, race or class consciousness is an achievement forced on us by the terrible historical experience of the contradictory social

---

realities of patriarchy, colonialism and capitalism.” She tries to overcome these distinctions, by envisioning a Cyborg gender, as a way to encompass the different experiences at a local and global level “Gender might not be global identity after all, even if it has profound historical breadth and depth. Cyborg gender is a local possibility taking a global vengeance.” (Haraway, 1985). Furthermore, as she observes the neo-colonialist roots of the expansion of technology, she hopes that the workers who create chips in the factories of the Far East, the ‘unnatural cyborg women’ as she calls them, will eventually build oppositional strategies.

So it is understandable that the GynePunk collective adopts the imagery of the cyborg, as an organic-technological medium that will help them go beyond the multiple oppressions that women may face. As Elise D. Thorburn notes, “The cyborg is then a way of thinking solidarity—and composition—in transnational, intersectional terms, within and through conditions of twenty-first century techno-capitalism. For GynePunk the term ‘cyborg’ has been invoked because of their embodied-technological interminglings, but this invocation reminds us that their project is collective, one of liberation for women regardless of citizenship, site of labour, gender, or class”, seeing through the activist potential of the cyborg (Thorburn, 2016).

Thorburn invents the term ‘cyborg social reproduction’ to refer to the organization of feminist working class resistance with the aid of technologies. A cyborg social reproduction could be considered as a decolonizing strategy, for women whose bodies, labour and reproductive capacities were placed under the control of patriarchal and political power (Federici, 2004). Expanding the fantasy of the cyborg into the Digital Age, technofeminists explore the liberating potential of technology and knowledge, once it is decolonialised and taken into the hands of the people that need it.

Hacker Witches

So this takes us to the second ‘chapter’ in the history of the speculum. From a symbol of the domination of the female body, the speculum becomes a tool that helps women take knowledge and health into their own hands, a tool for the decolonization of the body.

The Women’s Health Movement was the part of the feminist movement in the United States that tried to help women gain autonomy in healthcare and reproductive issues.

From 1969 and into the 1970s, feminist activists organized workshops focused on these topics, where on one hand they were being taught techniques for gynecological self examination, while on the other hand they would exchange knowledge that stemmed from the experience of their own bodies. (Mahr, 2021). The dissemination of knowledge was enabled by the availability of the cheap plastic speculum, on one hand, and the creation of networks on the other hand.

In short, there is the buildup of women's networks (the WHM) and accessibility to technology (the specula). Networks and technology will become central in the decolonizing techniques of the feminist activists that will be explored later on.

Around the same time feminists appropriate the identity of the witch, as a persona that resists the system, expands her knowledge through experimentation and finds new freedom by forming solidarity groups / networks with her peers. By appropriating the 'slur' of the witch, feminists reevaluate history through their own perspective, while they also identify with rebellious women in other points in time. In the Internet Era, witches are people that use technology to shape their own realities (Hunter, 2021). Another word for that: hackers.

Hackers aim to understand how things work and to generate custom built solutions, adapted to their own needs or the needs of a particular group, rather than abiding by the rules that the state or corporate power has imposed on them. As the capitalist system alienates people from basic life skills, like growing their own food, creating their own clothes, or writing the code that they need, a hacker mentality is needed to challenge this system, through initiatives set to empower people to build their own tools within the physical or digital space and the support of free knowledge. "To hack is to challenge the world by default. It is to create a different world, an independent approach, a sustainable and critical approach that defies sexism and discrimination". (Barrera, 2019) So hacking is both a method of generating necessary tools but also a form of critique towards a system that fosters dependence and lack of privacy.

Historically, feminists have sought to reclaim the body through experimentation and propagation of knowledge, as we saw in the example of the WHM. The feminist struggle to reject the control over their bodies is now transferred in a technological context; hacker witches learn how things work and build solutions, instead of looking at technology as a

---

black box; this is a decolonialist mindset, where the people take control and create the tools that they need. Paula Pin, instigator of the Pechblenda lab, states that “We understand our body also as a technology to be hacked, from the established ideas of gender and sex, to exploring the capacity to start researching ourselves, to find our own ideas and technologies, to help us be free, autonomous and independent from the system.” (Bierend, 2015).

Hacking is the witchcraft of our times. Hacker witches view witchcraft as “the effective transformation and manipulation of the world based on the spells of art, politics, philosophy, technique, science and sexuality”. (Kinki, Rodado & Rosa, 2017). It is time to see how their their research and practice is targeted towards the decolonization of female, queer and bodies with a disability.

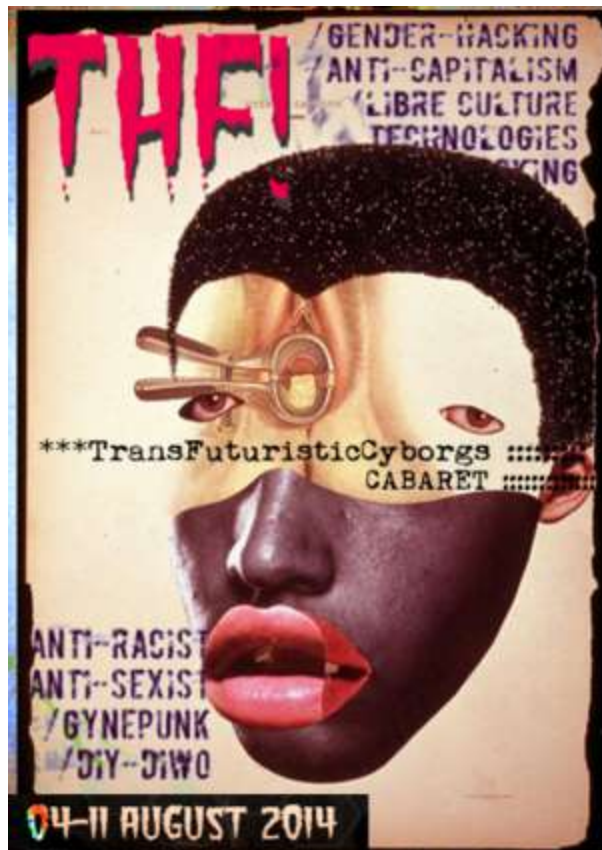
Transhackfeminist Artistic Practices

Calafou is an ecoindustrial postcapitalist colony near Barcelona, that has been collectivised since 2011. Through the space, the activities hosted there become inscribed within the history of Catalan industrialization and the workers' colonies around Catalunya, as well as the recent attempts to create self managed autonomous spaces for social and political freedom. So it is a fertile ground for the experimentation with “free and liberating technologies for social dissent” (A Transhackfeminist Convergence Report, n.d.), through hacking practices that focus on the body, gynaecology, gender, parenting, academia, but also computer systems, digital infrastructure and communication networks. There are several initiatives linked to Calafou that are interesting for our discourse of body decolonization through experimental technologies and performative practices: the Pechblenda Lab, created by Paula Pin as part of the open source biology Network Hackteria, the GynePunk collective, that started with Klau Kinki's research in self examination, the THF! Convergence of 2014, as well as several other artists connected to this transhackfeminist ‘ecosystem’ around Barcelona.

GynePunk is a collective of transhackfeminists that focus on hacking technologies and knowledge around reproductive health and sexual liberation. They organise workshops where participants are encouraged to learn about their bodies through self examination and knowledge sharing. (Heidorn, 2017). They aim at making diagnosis labs and techniques widely accessible “down the rocks or elevators if is necessary” (GynePUNK, n.d.). Their acts

---

express resistance against dehumanising and disempowering medical practices, but at the same time envision a different way of thinking about science and technology.

THF! Poster

A good point of departure to tackle their multifaceted work is their THF! (Transhackfeminist) Convergence of 2014. In this meeting, people from different backgrounds and all genders gathered to build knowledge and create accessible gynecological and sex positive solutions, that would especially benefit marginalised groups, such as sex workers and migrants.

The decolonizing nature of the event is manifest in their proclaimed intersectional analysis framework, which recognizes overlapping systems of oppression and actively seeks to challenge it, but also their premise that everybody is an expert in relation to the technologies that they use. In other words, not only are they being inclusive regarding the recipients of the technological solutions envisioned during the convergence, but they also envision, organise, and create the technologies with the active involvement of the people

---

who need them. These people are encouraged to speak for themselves, bring their knowledge, learn from others but also teach others.

Reviewing History

In regards to the approach to history, as expressed during the THF! Convergence and henceforth, not only do the GynePunk activists revise historical knowledge through research, but they also establish a new paradigm through the way that they document their own activities. A significant step for the decolonization of the body was the revision of the history of gynaecology, to denounce the exertion of power over the female body, from the 19th century until today and how it expresses recurring notions over white people and colonised people. The GynePunk collective honours the memory of Anarcha Westcott, mentioned previously, by giving her name to the research project AnarchaGland, also a gland of the female body (known as Skene's Gland), as well as their server, called the AnarchaServer. Thus they redeem these historical figures that were abused in the hands of the slave owners, and subsequently marginalized in history, considered as insignificant objects. At the same time they connect this story to current practices, like vaginoplasty cosmetics, excessive and exclusive data processing by the medical establishment and paternalistic attitudes towards patients. The activists tell history from the point of view of the oppressed, with a narration that took the form of dedicated websites, open resources on their server, but also the performance 'AnarchaGLAM/Bodyspell' by Klau Kinki (Claudia Ossandón Jamett), where she visited the violent history of Anarcha.

The second significant point that manifests their decolonialist stance towards history is the documentation of the events. In their words, "Gynepunk's objective is to make emerge DIY-DIT accessible diagnosis labs and techniques in extreme experimentation, gynepunk is based in scientific methodology and discipline and in the knowledge that comes through the experience of each body, ancestral bodywisdom, that's why documentation, memory in any form is essential!" (GynePUNK, n.d.). The participants in the event were encouraged to document the events from their own perspective. They were given epads to write their notes collectively, accepting that "memory and archiving is empowering and essential for the transformation of social movements" (A TransHackFeminist (THF!) Convergence Report, n.d.). This is a decolonized construction of knowledge, where people are encouraged to

---

represent themselves in the documentation and the generated narrative, rather than being represented by someone who has been assigned with that privilege.

Klau Kinki, Anarchagland Performance

GynePunk, DIY/DIWO/DIT Gynecology

The GynePunk collective sought to decolonize the body by reclaiming control over their reproductive and sexual health (Thorburn, 2016). First they began by studying the history of gynaecology, within its racist, colonialist, patriarchal and capitalist connotations. Then they sought to dismantle it, by honoring the slaves that suffered in the hands of the early practitioners. Eventually, they aspire to take the matters into their own hands, by creating the technologies and knowledge needed.

Within the THF! Convergence, the collective created a toolkit that analyses body fluids and tests to detect cervical cancer and fungal infections. For the specimen collection, they created speculums with a 3D printer; for the specimen analysis they repurposed a hard drive into a centrifuge and a webcam into a microscope. So the kit, combined with knowledge already openly available on their server and created during their workshops, can help people who have little or no access to the healthcare system, like undocumented migrants and sex workers, self-diagnose some basic medical issues.

GynePunk

For the GynePunk collective it is equally important to share medical knowledge and to generate their own tools and technologies, even if this might limit the reach of their activism, as Dora Mahr observes (Mahr, 2021). In contrast to the Women's Health Movement, that focused on spreading a specific kind of knowledge, that of self examination, and for this reason relied on ready to use tools, the GynePunk collective follows a more comprehensive approach; this has the potential to decolonize the subject on multiple levels, but at the same time is more difficult to access without a certain degree of technical knowledge.

Independent Infrastructures

Despite the limitations, the emphasis on independent infrastructures is an essential part of the GynePunk world making project. The feminist server installed during the THF! 2014 Convergence, the *Anarchaserver*, hosted the wiki of the documentation for the convergence -enabling a collective writing of history, as was highlighted above- and a feminist blogging platform. The idea of independent digital infrastructures has been explored repeatedly by

---

hackfem and autonomous self organisation initiatives, such as Samedies Femmes et Logiciels Libres in Brussels, dating back to 2006, Biroasca in Brazil, Systerserver by Genderchangers in Amsterdam, Rosa Server by Varia in Rotterdam, Kefir in Mexico, Vendetas in Sao Paulo and Cl4ndestinas in Brazil (You can check some of their services in this section - Anarchaserver, n.d.).

What these initiatives all have in common is that they do not only provide technological solutions, but also propose a rethinking of digital technology. On one hand, they serve a pragmatic need to access and manage data independently, without the fear of censorship, online gender violence, government surveillance and corporate exploitation -as is the case with commercial servers. On the other hand, they provide the opportunity to experiment with the development of digital technology based on feminist principles.

But what would that look like? The Feminist Server Manifesto, written in the aftermath of the Feminist Server Summit in Graz in 2020 with the contribution of members of the GynePunk collective, explores this topic, especially in the context of relationality and dependency. According to the Manifesto, a Feminist Server, “Is run for and by a community that cares enough for her in order to make her exist / Is autonomous in the sense that she decides for her own dependencies / Radically questions the conditions for serving and service; experiments with changing client-server relations where she can” (A Feminist Server Manifesto 0.01, n.d.). This means that the people who design and build the tools are the people who will use them. In other words, they create decolonizing strategies for digital technology. At the same time, through these strategies they build a critique of technology within the capitalist world.

Queer phenomenology

The THF! Convergence of 2014 included a session titled ‘Crips are hot and they fuck’. The queer and crip movement (movimientos transmaricabollero y tullido) both reject the heteronormative ableist standards that are prevalent in the current capitalist-patriarchal system, which denies women and disabled people the ability to make sexual decisions, viewing them as passive and docile. Through these movements people “learn how to deconstruct oppressions and create new spaces of freedom” (Heredia, n.d.).

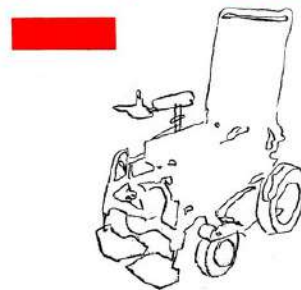

Connected to this idea is Elena Urko's performative activism. Urko is a founder of the Post-Op group, a 'postporn' group working on "dissident pornographic practices" (Urko, n.d.). Urko's work on the sexuality of people with a disability started with a series of workshops called 'Yes we fuck' that consolidated in a documentary under the same title. Based on the research and the input of the participants, she continued with Pornortopedia, a series of designs for sexual prosthetics for people with a disability, that would help them expand their potential for giving and receiving sexual pleasure, as well as get more autonomy.

PROTESEX, PROTESIS SEXUALES, PROTESIS SEXUALES PARA DIVERSIDAD FUNCIONAL, PROTESIS SEXUALES CRIPPLE, SEX-MACHINE, SEX-TOY, CRIPPLE-SEX-TOY, PORNORTOPEDIA, PORNORTOPEDIA.

PORNORTOPEDIA

Post-Op, Pornortopedia

In order to perceive the revolutionary character of these practices, it is useful to bring here Sara Ahmed's *Queer Phenomenology*. Beginning with the issue of perception and experience, Ahmed revisits the scene where Husserl meditates on the existence of his writing table, to ask what kind of labour goes on in the background for this act to take place, who cleans the table and who takes care of the household while Husserl creates his phenomenological theory. Building on Fanon's phenomenology of the black body, Ahmed observes that the world is more 'involved' in some bodies than in others, taking those dominant bodies as the contours of ordinary experience. For bodies that differ, that are not white or able bodied, the spaces do not extend their shape and the objects do not extend their reach. These bodies are obstructed in how they experience the world. As Ahmed

---

concludes, “the ground into which we sink our feet is not neutral: it gives ground to some more than others”, and this causes a disorientation, a queering of the order of things (Ahmed, 2006). Ahmed’s phenomenology provides a queer perspective on all the histories of colonization, patriarchy and racism that condition our experience of the world, as it is conditioned by our bodies (Götz, 2021).

Post-op’s work on prosthetics for bodies with a disability could be viewed as a queering of things. First of all, by exploring the sexual lives of people with a disability, they protest the invisibilization of these people and they show that sexual attraction can have a wider scope. People with disabilities are often obstructed in their everyday lives, and when they are seen, it’s always as non sexual beings. Overall, it builds a world that is open to the sexual needs of bodies with a disability, where objects are really an extension of their reach, adapted to their individual bodies and helping them experience pleasure and be in control of their sexuality -a decolonizing act.

Gender Hacking

The THF! Convergence also brought into focus the idea of gender hacking. Gender hacking is also a part of the greater attempt to challenge the existing biopolitical power regime by going past normative constructions. On a practical level, it is a step towards the emancipation of transitioning bodies from the ‘gatekeepers’ of the medical establishment, that medicalize it and allow it only after certain criteria are being diagnosed. Paul Preciado observes that the trans body is a colony in the current medical and scientific establishment, that needs to be subjugated to power, so as to maintain the established division between genders. He wonders, “What if genital difference or gender expression were not the criteria for the acceptance of a human body in social and political collective?” (Preciado, 2021). The practice of gender hacking tries to envision such an alternative reality.

‘Open Source Estrogen’ by Mary Maggic (Mary Tsang) explores the current biopolitics around the production and administration of hormones. As Tsang notes, when hormones were first identified, they were ascribed to pre existing ideas about gender, reinforcing the beliefs of how bodies should appear and behave. The synthetic production of these hormones as well as their presence in microplastic and substances that contaminate the

---

environment, have opened the possibilities of queering the heteronormative paradigm -either intentionally or as a consequence of environmental pollution. Tsang begins her research with a radical question: “What if it was possible to make estrogen in the kitchen?” and proceeds, through a series of workshops and performances, to develop tools and protocols to hack the hormones in our bodies, through DIY/DIT technologies based on everyday materials, transforming the humble domestic space of the kitchen -a place that used to signify women’s exclusion from public activity- into a place of scientific experimentation, while circumventing governments and institutions. Tsang notes that, “From detection to extraction to synthesis, the recipes of Open Source Estrogen function as social resistance, as consciousness-raising, as DIY hormone therapy, as gender hacking”.

Mary Maggic, Open Source Estrogen

The practice of gender hacking questions the regime of sex, gender and sexual difference. As Paul Preciado notes, gender is not an empirical reality, but a “historic system of knowledge and representation constructed in accordance with a racial taxonomy during a period of European mercantile and colonial expansion” (Preciado, 2021). Therefore, decolonizing the body would also mean challenging this categorization between sexes and the subsequent attributes that have been assigned to each gender.

Conclusion

With the idea of gender hacking, as is presented in artistic practice and Paul Preciado's thought we come full circle to the beginning of the discourse, about gender dichotomy and how it facilitates the colonialist imposition of power to political subalterns, showing how "the desired 'normal body' is the effect of violent devices of representation, control and cultural production" (Preciado, 2021). A plethora of activist movements -feminist, anti-racist, intersex, trans and crip queer- empower the subaltern with technologies and tools, to counter processes of dispossession, to provide visibility to their experiences and to provide a world suited to their bodies. Through their mobilisation not only do they "broaden the democratic horizon to recognize all living bodies as political subjects" (Preciado, 2021), but they also provide a critical perspective to histories the colonialist past and the technocolonialist present. The activists and researchers presented here use artistic means to articulate a discourse about the power structures behind social divides and exclusions, while also trying to envision alternative ways of building knowledge and technology. They open paths of 'creative resistance' (Hunter, 2021) to deviate from the assigned routes of technological determinism and to bring technology and science to the hands of the people that need it.

Bibliography

A TransHackFeminist (THF!) Convergence Report | Calafou. (n.d.). Retrieved 1 June 2022, from <https://archive.calafou.org/en/content/transhackfeminist-thf-convergence-report.html>

A Feminist Server Manifesto 0.01, Retrieved 1 June 2022, from https://areyoubeingserved.constantvzw.org/Summit_afterlife.xhtml

Ahmed, S. (2006). *Queer phenomenology: orientations, objects, others.* Duke University Press.

Barrera, L. V. B., (2019). Brujería Hacker. *Luchadoras.*
<https://luchadoras.mx/brujeria-hacker/>

Bierend, D. (2015, August 21). Meet the GynePunks Pushing the Boundaries of DIY Gynecology. *Vice.* <https://www.vice.com/en/article/qkvyjw/meet-the-gynepunks-pushing-the-boundaries-of-diy-gynecology>

Black, Shameem. (2020). Decolonising yoga. In *Routledge Handbook of Yoga and Meditation Studies*. Routledge.

Briggs, Laura. (2000). The Race of Hysteria: 'Overcivilization' and the 'Savage' Woman in Late Nineteenth-Century Obstetrics and Gynecology. *American Quarterly*, 52(2), 246–73.
<http://www.jstor.org/stable/30041838>

Crenshaw, Kimberle. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167.
<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>

Federici, S. (2004). *Caliban and the witch: women, the body and primitive accumulation*. Autonomedia.

Federici, S. (2018). *Witches, witch-hunting, and women*. PM Press.

Fuchs, C.; Sandoval M. (2014). *Digital labour and Karl Marx*. Routledge.
<https://westminsterresearch.westminster.ac.uk/item/8yq8y/digital-labour-and-karl-marx>

Grammatikopoulou, C. (2019). Viral Performances of Gender, in: Sollfrank, Cornelia (ed.): *The Beautiful Warriors. Technofeminist Praxis in the Twenty-First Century*, New York: Autonomedia, p. 89-109.

Götz, M., Hind, S., Lämmerhirt, D., Neumann, H., Och, A.-P., Randerath, S., & Seitz, T. (2021). *In the spirit of addition: taking a 'Practice+' approach to studying media*.
<https://doi.org/10.25819/ubsi/9948>

GynePUNK - Hackteria Wiki. (n.d.). Retrieved 1 June 2022, from
<https://hackteria.org/wiki/GynePUNK>

Hampton, L. M. (2021). *Black Feminist Musings on Algorithmic Oppression*.
<https://doi.org/10.48550/ARXIV.2101.09869>

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575. <https://doi.org/10.2307/3178066>

-
- Haraway, Donna. (1985). A manifesto for Cyborgs: Science, technology, and socialist feminism in the 1980s. *Socialist Review*, 80, 65–108.
- Heidorn, N. (2017), *Decolonising Gynaecology: A Workshop by GynePunk* — Nora Heidorn. (n.d.). Retrieved 1 June 2022, from <https://noraheidorn.com/Decolonising-Gynaecology-A-Workshop-by-GynePunk>
- Heredia Jaén, A. (n.d.). *Los tullidxs están buenos, son transmaricabolleros y follan/ Crips are hot, queer and they fuck*. Anarchaserver. https://alexandria.anarchaserver.org/index.php/Los_tullidxs_est%C3%A1n_buenos,_son_transmaricabolleros_y_follan/_Crips_are_hot,_queer_and_they_fuck
- Hunter, WhiteFeather. (2021). The Witch in the Lab Coat: Deviant Pathways in Science. *Limina, A Journal of Historical and Cultural Studies*, 26(2), 14–29. <https://www.limina.arts.uwa.edu.au/volumes/volume-26.2-2021>
- Kinki, K., Rodado, A., & Rosa, Q. (2017). *Devenir Planta-Bruja-Máquina/Becoming Plant-Witch-Machine*. De Toda Leña Fuego Ediciones y Dr. Ama Turbia.
- Madianou, M. (2019). Technocolonialism: Digital Innovation and Data Practices in the Humanitarian Response to Refugee Crises. *Social Media + Society*, 5(3), 205630511986314. <https://doi.org/10.1177/2056305119863146>
- Mahr, D. (2021). *The knowledge of experience Exploring epistemic diversity in digital health, participatory medicine, and environmental research*. <https://doi.org/10.1007/978-981-16-3702-5>
- Mohanty, C. T. (1984). Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses. *Boundary 2*, 12(3), 333. <https://doi.org/10.2307/302821>
- Navaz, L. S. (2008). Colonialismo, gobernabilidad y feminismos poscoloniales. *Descolonizando el feminismo: teorías y prácticas desde los márgenes, 2008, ISBN 978-84-376-2469-3, págs. 24-67, 24–67*. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2926630>

Nochlin, L. (1989). *The politics of vision: essays on nineteenth-century art and society* (1st ed). Harper & Row.

Oyěwùmí, O. (1997). *The invention of women: making an African sense of Western gender discourses*. University of Minnesota Press.

Preciado, P. B. (2021). *Can the monster speak? a report to an academy of psychoanalysts* (F. Wynne, Trans.). Fitzcarraldo Editions.

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books

Sollfrank, C. (2020). *The beautiful warriors: technofeminist praxis in the twenty-first century*. https://monoskop.org/images/d/de/Sollfrank_Cornelia_The_Beautiful_Warriors_Technofeminist_Praxis_in_the_21st_Century_2019.pdf

Thatcher, J., O'Sullivan, D., & Mahmoudi, D. (2016). Data colonialism through accumulation by dispossession: New metaphors for daily data. *Environment and Planning D: Society and Space*, 34(6), 990–1006. <https://doi.org/10.1177/0263775816633195>

Thorburn, E. D. (2017). Cyborg witches: class composition and social reproduction in the GynePunk collective. *Feminist Media Studies*, 17(2), 153–167. <https://doi.org/10.1080/14680777.2016.1218353>

Transhackfeminism. (n.d.). Pirate Care Syllabus. Retrieved 1 June 2022, from <https://syllabus.pirate.care/topic/transhackfeminism/>

Tsang, M. (2017). *Open Source Estrogen. From biomolecules to biopolitics... Hormones with institutional biopower!* [MIT]. <https://dam-prod.media.mit.edu/x/2017/06/12/maggic-ms-17.pdf>

Urko, E. (2019, February 13). BIO. *Elena / Urko / Post Op*. <https://elenaurkopostop.com/bio/>

You can check some of their services in this section - Anarchaserver. (n.d.). Anarchaserver. Retrieved 1 June 2022, from https://alexandria.anarchaserver.org/index.php/You_can_check_some_of_their_services_in_this_section

---

2.5

Grammatikopoulou, Christina (2022), “Envisioning a Feminist Artificial Intelligence”, in: Freddy Paul Grunert (ed.), *HumaniTies and Artificial Intelligence*, European Union: Noema

Δημοσίευση σε τόμο με κρίση

Περίληψη:

Αυτό το κεφάλαιο οραματίζεται μια φεμινιστική τεχνητή νοημοσύνη, ως δύναμη αντίστασης στην αλγοριθμική την καταπίεση. Μετά από μια ματιά σε αμφιλεγόμενες εφαρμογές της τεχνητής νοημοσύνης, που αντηχούν σεξιστικές, ρατσιστικές και αποικιοκρατικές θεωρήσεις, βλέπουμε δείχνει πώς μια φεμινιστική προσέγγιση στα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να σκιαγραφήσει εναλλακτικές λύσεις μέσω πειραματικών καλλιτεχνικών έργων. Τα έργα αυτά στηρίζονται σε φεμινιστικές αρχές και δείχνουν έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης στην Τεχνητή Νοημοσύνη και στην επιστήμη των δεδομένων.

Το κείμενο στηρίζεται θεωρητικά σε αναλύσεις σχετικά με την τοποθετημένη γνώση, τον μαύρο φεμινισμό ως δύναμη ενάντια στην αλγοριθμική καταπίεση, τον αλγοριθμικό αποικισμό και τον φεμινισμό των δεδομένων.

First comes optimism, then comes realism, then the strive for change. It is a scenario we've seen play out several times in regard to new technology during the past decades -with the Internet, social media and lately with Artificial Intelligence. "It will bring equality, diminish poverty, promote education and democracy!" is the first enthusiastic response, followed by a realization that new technologies are quickly adapted to serve the status quo, and a subsequent struggle for securing social rights under the new reality. As the critical voices on Artificial Intelligence systems start to grow, our reflexes at anticipating the impact of technology on society have become quicker and hopefully we have become better equipped at harvesting its force towards a more positive outcome for minoritarian groups.

This chapter will focus on envisioning a Feminist AI, as a counterforce against algorithmic bias and oppression. After a look into controversial applications of AI, that reverberate sexist, racist and colonialist views, we will see how a feminist approach to AI systems can outline alternatives through experimental artistic projects.

Following an intersectional feminist approach seemed like the right path to tackle the issue of bias and fair design, as it helps us understand the multiple layers of oppression embedded into the algorithms, relating to gender, race, social class and sexual orientation. In other words, intersectional feminism as a standpoint in design and computer science, helps us deal with a complex set of social issues faced by minoritarian groups in society, not just gender based discrimination⁵⁷. On the other hand, the theories and projects examined here, are inscribed into a greater discourse regarding technofeminism, from Donna Haraway's 1985 Cyborg Manifesto, to 1990s Cyberfeminism, the legacy of Old Boys Network, as well as more recent feminist manifestos, online feminist activism and feminist attempts to redefine dominant HCI, design thinking and computer science.

Implicit bias or oppression?

Decades of representation of Artificial Intelligence in popular culture have cemented the stereotype that it refers to complex computing systems, humanoid in appearance but more intelligent than human beings and capable of making rational decisions. As a consequence,

---

⁵⁷ Baker, Sarah Elsie, 2018. Post-work Futures and Full Automation: Towards a Feminist Design Methodology. *Open Cultural Studies* 2018; 2: 540-552.

---

we still tend to think of AI systems as automated, untouched by human hand and subsequently immune to human bias, thus reflecting an “objective” view of the world, even though they are in fact simple tools that make specific decisions based on data. This is yet another misconception -same as any conception about scientific and technological objectivity that ignores the systems of power underneath it. In Donna Haraway’s words, “all Western cultural narratives about objectivity are allegories of the ideologies governing the relations of what we call mind and body, distance and responsibility.”⁵⁸ The persisting stereotype about technological objectivity is a very harmful one; not only does it perpetuate discrimination, but it also discourages any questions asked against it.

Joy Buolamwini, Algorithmic Justice League

One could find examples of such bias in almost all AI systems. In the field of computer vision, Joy Buolamwini was researching face recognition systems, when she found out that her face could not be read by the algorithm, which had no trouble recognizing a white mask or the sketch of a smiley face. This “blindness” towards women of colour was due to the fact that the algorithm had been trained mostly with datasets with pictures of white men. In the field of Natural Language Processing, Microsoft’s *Tay*, a bot launched in the Twitter sphere in 2016 as an experiment in conversational understanding, was trained

---

⁵⁸ Haraway, Donna, 1988. “Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective”. *Feminist Studies, Inc*, pp.575-599.

---

within less than 24 hours into using antisemitic, sexist and racist language by other Twitter users. In 2018, Amazon had to cancel an AI recruiting engine, when it became clear that the algorithm rejected all female candidates. Sentiment analysis tools have been found to label Asian people as asleep and Black men as angry. Voice assistants most commonly have a female voice and use flirtatious language as a reply to abusive remarks. Search algorithms propagate the stereotypes of teenage girls as sex objects and black teenage boys as menacing -as seen in the respective search results of girls in sexy clothes and black boys holding guns, in contrast to white teenage boys, who are presented as the “default” image of teenagehood. The disparity is even present in online marketing tools, with Google Ads saving their highest paying job advertisements for male users only.

These examples are far from isolated. When we look into AI apps, the same issue arises: systems that have been designed, built and implemented in a top down approach, from a position of power. These systems further marginalize minoritarian groups, reproducing stereotypes and invisibility wherever this is already the case, while making them more visible in cases of preventive policing and surveillance. Rather than treating people fairly, algorithms perpetuate existing prejudice, as well as systems of oppression faced by particular social groups. This is hardcoded into the technology, because algorithms “predict” answers based on the data being fed into them, ingrained with social inequities, demographic divisions and discrimination.

D’Ignazio and Klein talk about the “privilege hazard”⁵⁹, the inability of people who have a good education, earnings and social background to recognize instances of oppression, due to lack of lived experience of this situation. Even when the aforementioned problems arise, the solutions proposed are usually in the form of a technical fix, trying to “correct” the databases to wield better results rather than taking into account the voices of the social groups that are impacted by the bias. However, the problems do not just lay in the database. The whole system of AI, from the data used, to the people creating it and, most importantly, the economic and political powers that define its features, would need to change in order to make a difference.

When looking into the great picture of AI development, then the main issue seems more complex than simple “bias”. It has been suggested that we are dealing with yet another

---

⁵⁹ D’Ignazio, Catherine, and Lauren F. Klein. *Data Feminism*. MIT Press, 2020.

---

colonialist view of the world, where big tech monopolies take over communication, infrastructure and political power, by controlling the “raw materials” of the digital age, the data resulting from human activity that they consider free for the taking. While accumulating wealth, they present themselves as “white saviours” that try to do good in underprivileged countries and communities⁶⁰ with their innovative technologies, when in fact they are making decisions for these communities’ future without their involvement.

As Hampton notes, talking about “implicit bias” when referring to these instances of algorithmic injustice is inaccurate, because “bias removes responsibility and makes it seem that the result is unintentional or not in bad faith, rather than an intentional byproduct of oppressive institutions”, while downplaying the intention of the people and companies creating these tools, which generate further oppression to already underprivileged social groups⁶¹. For Hampton it is a clear case of oppression, which cannot be solved with quick fixes, like changing the datasets or hiring more workers from the social group affected. Adding diversity to the datasets does not change the fact that datasets are often generated without the explicit consent of the people who provide the data or by workers in precarious conditions. On the other hand, using a socially diverse workforce might seem like a noble idea, but it would be unrealistic to imagine a big tech company making substantial changes to a project just because a couple of workers have highlighted its discriminatory features. The underprivileged people are already the ones who are left with the responsibility of discovering and highlighting algorithmic injustice, so it would be unfair to leave them with the task of correcting it as well.

In short, big tech companies would never tackle the injustice that generates business opportunities and promotes business growth, or as Audre Lorde would phrase it, “the master’s tools will never dismantle the master’s house”⁶². We cannot escape algorithmic oppression without abolishing systemic oppression, as the two are indivisible⁶³. Instead, we need to face the complex historical, political and economic issues that generate and perpetuate algorithmic oppression.

---

⁶⁰ Birhane, Abeba. 2020. Algorithmic Colonization of Africa. Scripted, 17:2, August 2020.

⁶¹ Hampton, Lelia Marie, 2021. Black Feminist Musings on Algorithmic Oppression. In Conference on Fairness, Accountability, and Transparency 10, 2021, Virtual Event, Canada. ACM, New York, NY, USA.

⁶² Lorde, Audre. 1984. “The Master’s Tools Will Never Dismantle the Master’s House.” 1984. *Sister Outsider: Essays and Speeches*. Ed. Berkeley, CA: Crossing Press. 110- 114. 2007.

⁶³ Hampton, Lelia Marie, 2021. *op. cit.*

Situated knowledge and lived experience

This does not mean that we need to delay the prospect of a fair AI for an uncertain time in the future when we have managed to create a fairer society. Artificial Intelligence can be one of the battlegrounds as well as one of the communicative and practical tools towards equality. For this matter, it is critical to envision and introduce a feminist standpoint in the development of AI and machine learning.

But what would a feminist AI look like? In order to envision it, we can look into previous attempts to create feminist digital technology, from the 1990s Cyberfeminism until today. Feminist servers, feminist hacking, gynepunk, technoactivism, online safe spaces and cybersecurity manuals have served to show how we can rethink about digital technology based on feminist principles, with an intent to educate and empower interested parties. As science and technology are created from a specific location -social, ideological and disciplinary- a feminist approach would first ask who creates what, for whose benefit and at whose expense⁶⁴. To adopt a feminist standpoint is to accept that all knowledge attempts are socially situated and select from those the ones that would be a more fitting starting point of knowledge⁶⁵.

Donna Haraway has advocated for evaluating the context in the creation of knowledge. This would mean considering not only the knowledge that benefits those in power, but all kinds of knowledge created by different social groups. In Haraway's words, "Feminist objectivity is about limited location and situated knowledge, not about transcendence and splitting of subject and object. It allows us to become answerable for what we learn how to see"⁶⁶.

Haraway's situatedness shifts the perspective from a singular approach to technology, society and history to a multiplicity of visions and approaches. This would mean looking into alternative epistemologies that relate to the people involved in each project. Tech designers and computer scientists should reject the elitist idea that the people who are supposed to benefit from these technologies do not understand what is best for them, and involve them in the research, design and development process. Within the context of AI

---

⁶⁴ Hampton, Lelia Marie, 2021. op. cit.

⁶⁵ Bardzell, Shaowen. 2010. Feminist HCI: Taking Stock and Outlining an Agenda for Design. CHI 2010, April 10–15, 2010, Atlanta, Georgia, USA.

⁶⁶ Haraway, Donna, 1988. op.cit.

Technology, situatedness, for example, could encourage a different process in the creation of datasets, shifting between Big Data and “small” data, taking account of how data relates to the systems of power and to how it may benefit or harm different social groups.

Haraway's idea of situated knowledge is further expanded by Hamilton into the idea of the lived experience of oppressed people, that results in knowledge production and a challenging of "the white supremacist capitalist cisheteropatriarchal hegemony". Black Feminism, as defined by Hampton, values people's lived experiences and focuses on the abolition of algorithmic oppression -rejecting the dominant lens altogether, regardless of whether it relates to race, gender or economic systems of oppression⁶⁷.

We are in fact dealing with a feminist, postcolonialist and anticapitalist perspective against algorithmic oppression. For one, to be involved in the process of AI development is to learn how to create your own technology tailored to your needs, in contrast to capitalism that encourages passive consumption by people who don't know how to grow their own food or to create the tools that they need. It also supports production at a smaller scale, possibly more sustainable as you would only waste the resources needed. At the same time, by empowering people to be involved in the development of the technologies that they need, they become self-sufficient and less prone to exploitation of their labour, data and resources by the colonialist powers of the digital age, the big tech companies and the countries that leverage their technological advances to expand their political influence. Through the process of education and development, AI Technologies become demystified and decolonized.

Lately, this has been a driving force behind feminist approaches to computer science and design. The goal is to create technologies with the end user in mind, that enrich the lives of social groups with different experiences and needs. For example, we talk about feminist HCI design and feminist design thinking, which not only counteracts the underrepresentation of women and minoritarian groups in design, but it also seeks to incorporate the idea of equity into the design of the algorithm⁶⁸. The idea is to try to implement feminist methodologies in order to question every aspect of the design process, from initial concept to the final product. There are multiple questions that are being tackled

---

⁶⁷ Hampton, Lelia Marie, 2021. op. cit.

⁶⁸ Shipman, Matt. 2020. Can 'Feminist Design' save hiring algorithms from bias?, Futurity, February 10th, 2020. <<https://www.futurity.org/feminist-design-hiring-algorithms-bias-2276022/>>

---

within the process of feminist design, such as the ethics of care, social reproduction and counteracting the effects of inequality, but also the issues of consent and technological emancipation.

Feminist AI for social change

Utopian though it may seem, the feminist approach is already being implemented in activist and artistic projects, showing how to think and implement AI solutions differently.

Far from the humanoid sci-fi visions, most of the artificial intelligence that we experience on a daily basis is neither strictly “artificial” nor “intelligence”. For example, chatbots may have evolved to understand human language and respond accordingly, but if we take a closer look at their architecture and function, they don’t seem so innovative. In fact, they are not different from “ELIZA”, the conversational agent launched in 1964, or the 1970s text-based games that employ conversational “trees”, where each reply you select takes you to the next “branch” of text, within a non-linear narrative.

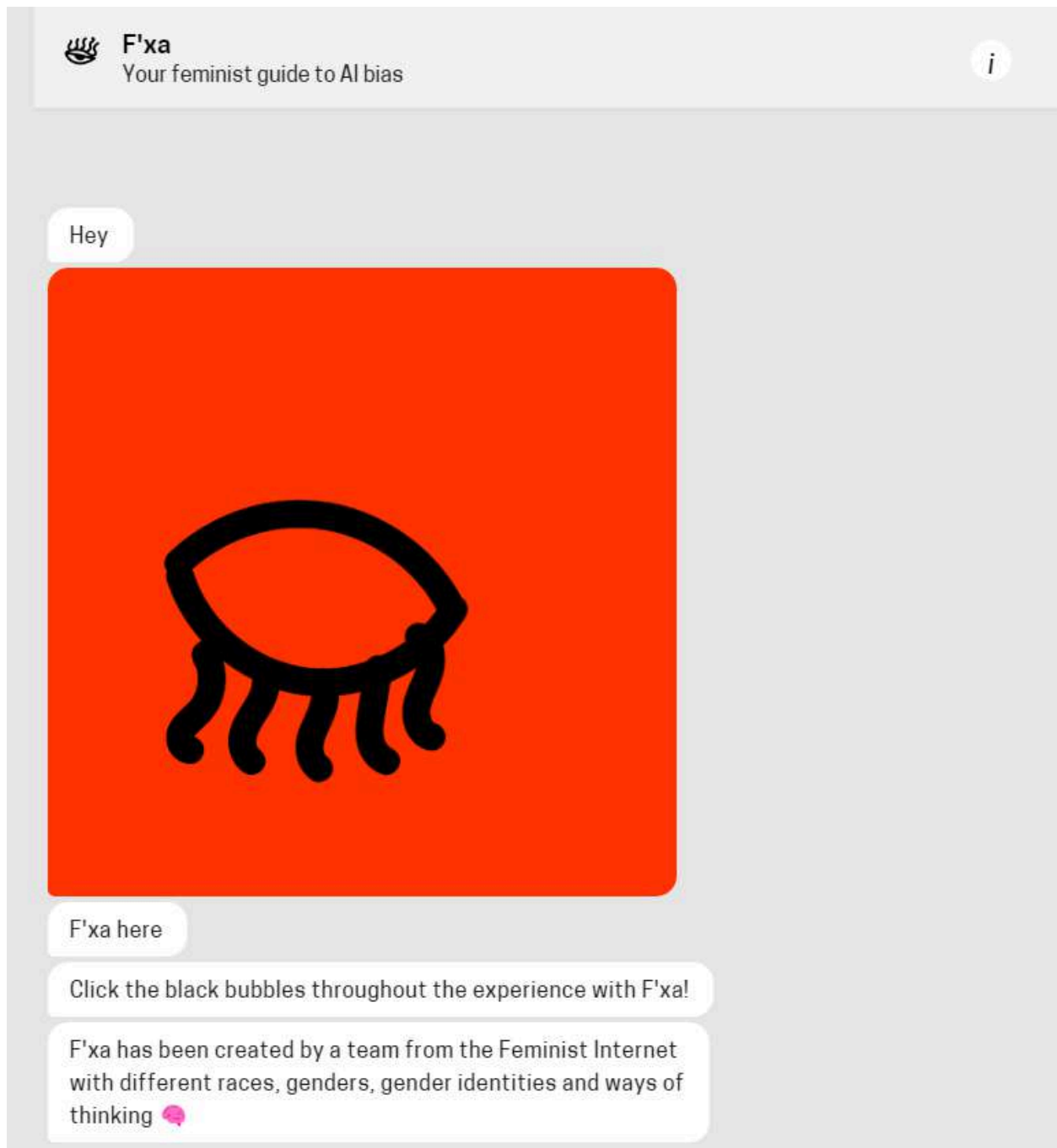

Betânia chatbot

Betânia was a chatbot launched in Facebook messenger, in order to help feminists organize against a planned amendment to the Brazilian constitution, that would criminalize abortion. In addition to its informative character, *Betânia* aided users in sending over 34,000 mails to MPs, effectively contributing to the downvoting of the bill. Another such bot with an activist aim is *acoso.online*, which provides practical information and advice to victims of revenge porn, such as the relevant legislation in each country and the steps to

---

take. *F'xa*, a bot created by the *Feminist Internet*, is feminist both in design and content, presenting feminist ideas and principles in a fresh way, with memes and emojis.

F'xa bot

However, if we take a closer look into these chatbots, we can hardly talk about “intelligent” systems, as they are all based on rule-based scripts, without machine learning, that is,

---

without the option to learn from the users and adapt to different questions and scenarios. According to Sophie Toupin and Stephane Couture, this is a deliberate choice⁶⁹. There is an imminent danger for these activist tools to be “hijacked” by antifeminist groups and be taught to reproduce the opposite ideas than the ones they were designed for. The lessons learned from Microsoft’s *Tay* Twitter bot have not gone unnoticed by feminist designers, who prefer to use predetermined choices, built into the bot through a process of feminist design, even if this means that these chatbots offer little more than a “trendy” way of presenting a text, which could just as easily have been incorporated in a regular website.

Artificial Intelligence is often presented as a “black box”, that is fed with data and provides predictions. As a consequence, it becomes hard to pinpoint the source of any problems that may occur, when we do not understand how the system works. This is why a number of artistic projects that deal with AI focus on the process, trying to show all steps involved, from the creation of datasets to predictions, while they also educate users on how to reproduce these technologies.

Caroline Sindere’s *Feminist Data Set* is an ongoing artistic project that interrogates every step of the AI process, from data collection and labelling, to the creation of a machine learning model, algorithmic training, implementation and the launch of a prototype⁷⁰. The research framework for each step is intersectional feminist, seeking to wipe out any element of bias and exploitation. For example, the data used is aggregated in a consensual manner, by the community for the community. A “decolonized” data set means that minoritarian groups are being involved and consulted within the process of data harvesting, acknowledging that they can understand what is best for them -in contrast to the infantilizing approach used by big tech companies who design technologies for them without them. Moreover, people own their data within the project and are paid a fair amount for their contribution. Needless to say, his process takes a considerable amount of time and money, in stark contrast to the usual data sets, that are either generated involuntarily, by registering users’ behaviour and preferences without explicit consent, or by precarious labourers that are paid a minimum wage for data labelling, in gig platforms like Amazon’s Mechanical Turk. This is why the propagation of the idea of ethical AI would be a slow process, substituting

---

⁶⁹ Toupin, Sophie & Couture, Stephane, 2020: Feminist chatbots as part of the feminist toolbox, *Feminist Media Studies*, DOI: 10.1080/14680777.2020.1783802

⁷⁰ Sindere, Caroline, 2020. *Feminist Data Set*, Open Source Tool Kit.

<<https://carolinesindere.com/wp-content/uploads/2020/05/Feminist-Data-Set-Final-Draft-2020-0526.pdf>>

Big Data with “small” data, automation with deliberate consideration, and exploitation with consent.

Caroline Sindere, Feminist Data Set Workshop

Conclusion

It may not seem competitive market-wise, but a Feminist AI has its place within a technological future where people are increasingly concerned about securing their rights through legislation and seek ethical alternatives to exploitative technologies. Even with the aforementioned limitations, showcasing an intersectional feminist way of creating Artificial Intelligence, one that implicates communities in the process and respects individuals, introduces a different way of thinking, where AI is not viewed as some kind of black box or a blind judge, but a human creation that can be tailored to people’s needs and rights.

To envision a Feminist AI is to question the ways in which technology can reproduce systemic oppression and then try to rebuild it with feminist principles, like consent, empowerment, knowledge building, sustainability, emancipation and free flow of information. Overall, a Feminist AI, expresses resistance to the colonialist and capitalist

---

imposition of technology, going against the mindless exploitation of resources and people, while at the same time it provides minoritarian groups with the agency to learn and create their own technologies.

REFERENCES:

- Baker, Sarah Elsie, 2018. Post-work Futures and Full Automation: Towards a Feminist Design Methodology. *Open Cultural Studies* 2018; 2: 540-552.
- Bardzell, Shaowen. 2010. Feminist HCI: Taking Stock and Outlining an Agenda for Design. CHI 2010, April 10–15, 2010, Atlanta, Georgia, USA.
- Birhane, Abeba. 2020. Algorithmic Colonization of Africa. *Scripted*, 17:2, August 2020.
- D'Ignazio, Catherine, and Lauren F. Klein. *Data Feminism*. MIT Press, 2020.
- Hampton, Lelia Marie, 2021. Black Feminist Musings on Algorithmic Oppression. In *Conference on Fairness, Accountability, and Transparency 10, 2021, Virtual Event, Canada*. ACM, New York, NY, USA.
- Haraway, Donna, 1988. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective". *Feminist Studies, Inc*, pp.575-599.
- Lorde, Audre. 1984. "The Master's Tools Will Never Dismantle the Master's House." 1984. *Sister Outsider: Essays and Speeches*. Ed. Berkeley, CA: Crossing Press. 110- 114. 2007.
- Shipman, Matt. 2020. Can 'Feminist Design' save hiring algorithms from bias?, *Futurity*, February 10th, 2020.
<<https://www.futurity.org/feminist-design-hiring-algorithms-bias-2276022/>>
- Sinders, Caroline, 2020. *Feminist Data Set, Open Source Tool Kit*.
<<https://carolinesinders.com/wp-content/uploads/2020/05/Feminist-Data-Set-Final-Draft-2020-0526.pdf>>
- Toupin, Sophie & Couture, Stephane, 2020: Feminist chatbots as part of the feminist toolbox, *Feminist Media Studies*, DOI: 10.1080/14680777.2020.1783802

3.

Επίλογος

3.1

Γενική ανασκόπηση

Η παρούσα μεταδιδακτορική έρευνα πραγματεύεται την αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης στον φυσικό και ψηφιακό χώρο, διερευνώντας εναλλακτικές στρατηγικές που εκφράζουν την πολιτική αντίδραση, και ανατρεπτικές χρήσεις της τεχνολογίας που υποστηρίζουν την ισότητα των φύλων.

Η έρευνα ξεκινά με τον χώρο της αντίστασης: καθώς οι ψηφιακοί και αστικοί χώροι συγχωνεύονται σε ένα συνεχές όπου τα σώματα συνυπάρχουν με αλγόριθμους, ψηφιακά δεδομένα και μέσα, η έκφραση της αλληλεγγύης και της αντίστασης διαμεσολαβείται από την τεχνολογία. Τα συνθήματα μετατρέπονται σε hashtags και αντίστροφα, οι ακτιβιστικές performance στους δρόμους γίνονται viral στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τα καλλιτεχνικά έργα πειραματίζονται με πιο ηθικές προσεγγίσεις στην τεχνολογική ανάπτυξη.

Το βιβλίο φέρνει στο επίκεντρο φεμινιστικές ομάδες καλλιτεχνών που χακάρουν τη γνώση και την τεχνολογία για να δημιουργήσουν τα εργαλεία αντίστασής τους - ενάντια σε ένα τεχνοαποικιακό σύστημα που αναπαράγει τις ανισότητες. Από τους διακομιστές, τη συλλογή δεδομένων, τις πλατφόρμες μέσων κοινωνικής δικτύωσης και την Τεχνητή Νοημοσύνη, οι φεμινίστριες ακτιβίστριες αποκαλύπτουν τη συστημική φύση της καταπίεσης που αναπαράγεται στην ψηφιακή τεχνολογία και εξερευνούν εναλλακτικές προσεγγίσεις που βασίζονται σε φεμινιστικές αρχές.

Αυτές οι πρακτικές των καλλιτεχνών επηρεάζουν και επηρεάζονται από τον φεμινιστικό ακτιβισμό στο διαδίκτυο και στους δρόμους. Η έρευνα φέρνει στο επίκεντρο τοπικά παραδείγματα φεμινιστικής αντίστασης από την Ελλάδα και τον Παγκόσμιο Νότο, για να δείξει πώς ανταποκρίνονται στις τοπικές εκδηλώσεις της πατριαρχίας και εκφράζουν τη διαφωνία μέσω της φροντίδας. Ταυτόχρονα, το βιβλίο διερευνά την αισθητική αυτών των στρατηγικών για να δείξει πώς οι τοπικές φεμινιστικές ομάδες συνδέονται με τους

παγκόσμιους φεμινισμούς, μέσω οπτικών και παραστατικών πρακτικών, και πώς η αισθητική γίνεται ζωτικό μέρος της επικοινωνίας τους, για να προσεγγίσουν όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους στο Διαδίκτυο και στους δρόμους της πόλης.

Τα ζητήματα αυτά διερευνώνται μέσω της θεωρίας της ευαλωτότητας ως ώθησης που καταλήγει στην πολιτική εξουσία, και της φροντίδας ως στρατηγικής αντίστασης. Όσον αφορά τη γεωγραφία, τα παραδείγματα που δίνονται αφορούν τοπικούς φεμινισμούς, εστιάζοντας σε μέρη όπου η φεμινιστική αντίσταση συνδέεται με κοινωνικούς αγώνες. Το βιβλίο διερευνά πώς οι τοπικές αντιστάσεις ενσωματώνονται στο διεθνές φεμινιστικό κίνημα και πώς συνδέονται οι τοπικές φεμινιστικές ομάδες μεταξύ τους, μέσω κοινής αισθητικής και στρατηγικών που ενσωματώνουν στον αντιπατριαρχικό αγώνα και την επικοινωνιακή τους προσέγγιση.

Εξερευνώντας την αισθητική της φεμινιστικής διαμαρτυρίας στον φυσικό και ψηφιακό κόσμο, το βιβλίο καθιερώνει τον τρόπο με τον οποίο το φύλο και η τεχνολογία παράγουν το ένα το άλλο και επαναδιαπραγματεύονται μέσα στο τεχνοκαπιταλιστικό παρόν. Επιπλέον, αποκαλύπτει τη συστημική φύση των ανισοτήτων στο πλαίσιο της μετααποικιοκρατίας και υπογραμμίζει τις προσπάθειες να ξαναφανταστούμε και να ξαναχτίσουμε το τεχνολογικό μέλλον με φεμινιστικές αρχές, με στόχο την υπέρβαση κάθε ανισότητας που βασίζεται σε φύλο, ταυτότητα φύλου, καταγωγή και σεξουαλικό προσανατολισμό.

4.

Παραδοτέο υλικό της μεταδιδακτορικής έρευνας

4.1

Δημοσιεύσεις

Δημοσιεύσεις σε τόμους με κρίση (2):

Grammatikopoulou, Christina (2022), "Envisioning a Feminist Artificial Intelligence", in: Freddy Paul Grunert (ed.), *Humanities and Artificial Intelligence*, European Union: Noema

Γραμματικοπούλου, Χριστίνα (2022), 'Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης', στο: Ελπίδα Καραμπά, Ίρις Λυκουριώτη (επιμ.), *Φεμινιστικές Θεωρίες, Αισθητικές Πρακτικές και Παγκοσμιοποιημένες Τεχνολογίες*, Βόλος: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο

Άρθρα που έχουν γίνει δεκτά προς δημοσίευση και αναμένεται να δημοσιευτούν άμεσα (2):

Tsibiridou, Fotini & Grammatikopoulou, Christina (2023), *Defacing Patriarchy at the Framework of a Greek Feminist Collectivity: The Artivism of stORGI [care/RAGE] by Oestrogones*, στο: Haidar, Julieta & Valencia Gonzalez, Jose Luis, *Semiotics of Resistance and Decoloniality*, Mexico: ENAH/INAH and ANALECTICA

Grammatikopoulou, Christina (2023), 'Spells and Specula. Some Technofeminist Strategies to Decolonize the Body', στο: Karatzogianni, Athina, Ferra Ioanna, Ferra Fenia & Patelis, Korinna, *Feminist Futures: From Witches to Maids to Robots and Beyond*, Bringley: Emerald Publishing

Για το περιεχόμενο αυτών των δημοσιεύσεων, βλ. αναλυτικά στην ενότητα 2 του παρόντος τόμου.

4.2

Ανακοινώσεις σε συνέδρια

Συνέδρια και ημερίδες (5):

Grammatikopoulou, Christina (2023), 'If you need help, come to me': Feminist networks of Care in Greece', Conference Historical Materialism, Panteion University, Athens

Περιγραφή: Βλ. Ενότητα 2.2 του παρόντος τόμου.

Γραμματικοπούλου, Χριστίνα (2023), Φεμινιστικά δίκτυα φροντίδας στην Ελλάδα, Το Πικαπ Κάτω, Συνομιλίες, Φεβρουάριος, Θεσσαλονίκη

Περιγραφή: Παρουσίαση των φεμινιστικών ομάδων που δρουν στην Ελλάδα σήμερα, στον ψηφιακό και αστικό χώρο, με έμφαση στον προσανατολισμό τους προς το ζήτημα της φροντίδας αλλά και της επιτελεσματικότητας ως επικοινωνιακού στοιχείου.

Γραμματικοπούλου, Χριστίνα (2022), 'Σοφία Λασκαρίδου: Η υποδοχή του έργου της και η δημιουργία του μύθου της', 2ο προσυνέδριο Συνδέσμου Ελληνίδων Επιστημόνων, «2024, 100 χρόνια από την ίδρυση του ΣΕΕ», Σεπτέμβριος 2022.

Περιγραφή: Η Σοφία Λασκαρίδου έμεινε γνωστή ως "η πρώτη γυναίκα που φοίτησε στην Σχολή Καλών Τεχνών". Αν και το καλλιτεχνικό της έργο ξεχάστηκε σχεδόν στα χρόνια που μεσολάβησαν από το θάνατό της μέχρι την δημοσίευση της διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας μου γι' αυτήν, η προσωπικότητά της και η ζωή της αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για λογοτεχνικά έργα, θεατρικά έργα και τηλεοπτικές σειρές. Στην παρουσίαση αυτή έγινε ανάλυση της υποδοχής του καλλιτεχνικού της έργου στην εποχή της και στη συνέχεια αναλύθηκε πώς δημιουργήθηκε ο μύθος της ζωγράφου, από την εποχή της μέχρι σήμερα.

Γραμματικοπούλου, Χριστίνα (2021), 'Φεμινιστικές στρατηγικές αποαποικιοποίησης του σώματος: Ξόρκια, μητροσκόπια και διακομιστές', Symposium Decolonizing Hellas: Imperial Pasts, Contested Presents, Emancipated Futures, 1821-2021, PLYFA Industrial Park, Athens, November 2021

Περιγραφή: Μέσα από τη δράση μιας ομάδας αρτιβιστριών στη Βαρκελώνη, με ονομασία Gynepunk, βλέπουμε πώς επιχειρούν να αποαποικιοποιήσουν το γυναικείο σώμα με τη βοήθεια της τεχνολογίας. Μέσα από στρατηγικές "ΤρανσΧακΦεμινιστικές", δηλαδή που συνδυάζουν το φεμινισμό με το hacking και την διερεύνηση ζητημάτων έμφυλης ταυτότητας, διερευνούν το ζήτημα της αποικιοποίησης του γυναικείου σώματος από την επιστήμη και την τεχνολογία, αποκαλύπτοντας πώς χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν γυναίκες σε κατάσταση δουλείας ως πειραματόζωα για επιστημονική έρευνα, και προσπαθούν να βοηθήσουν τις γυναίκες -ιδιαίτερα όσες υφίστανται πολλαπλές μορφές καταπίεσης- να χειραφετηθούν, παρέχοντάς τους τις γνώσεις και τα τεχνολογικά εργαλεία.

Grammatikopoulou, Christina (2020), 'Black blindfolds, pink glitter: Performative activism and the aesthetic of feminist protest' Conference Antifascisms. How to act up?, Institute of Philosophy and Sociology of the Polish Academy of Sciences, Warsaw, October 2020

Περιγραφή: Ο ακτιβισμός σήμερα λαμβάνει χώρο σε ένα διευρυμένο πεδίο, που εκτείνεται από τον αστικό ιστό μέχρι τις ψηφιακές πλατφόρμες. Ό,τι συμβαίνει στον ψηφιακό χώρο αλληλεπιδρά με αυτό που συμβαίνει στο δρόμο και αντίστροφα· ένα κίνημα που γίνεται viral στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποκτά δύναμη και στο δρόμο και αντίστροφα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η αισθητική διάσταση της διαμαρτυρίας προσανατολίζεται προς το virality, δηλαδή το πώς η διαδήλωση θα δημιουργήσει ενδιαφέρουσες εικόνες που θα κινήσουν το ενδιαφέρον των χρηστών των social media, ώστε να τις μοιραστούν μαζικά. Στην παρουσίαση αυτή γίνεται λόγος για τον διευρυμένο δημόσιο χώρο (on+offline) και τις πολιτικές και καλλιτεχνικές δράσεις που εκδηλώνονται σε αυτόν, ακολουθώντας μια επιμελημένη αισθητική.

Σεμινάρια και εκδηλώσεις (6):

"Φεμινιστικές θεωρίες, αισθητικές πρακτικές και παγκοσμιοποιημένες τεχνολογίες":
E-book για την αισθητική και τις τεχνολογίες των φεμινιστικών κοινωνιών', 9ο σεμινάριο του
Γ' Κύκλου Διαδικτυακών Εκπαιδευτικών Σεμιναρίων Εθνογραφείν, 15 Μαΐου 2023

Περιγραφή: Ίρις Λυκουριώτη (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμ. Αρχιτεκτονικής του Παν/μίου Θεσσαλίας), Ελπίδα Καραμπά (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμ. Πολιτισμού, Δημιουργικών Μέσων και Βιομηχανιών του Παν/μίου Θεσσαλίας), Χριστίνα Γραμματικοπούλου.

Παρουσίαση της φεμινιστικής ανθολογίας που πραγματεύεται το φεμινισμό, τις αισθητικές πρακτικές διευρυμένου πεδίου και την παγκοσμιοποιημένη τεχνολογία. Η δική μου συμμετοχή ήταν ως συγγραφέας ενός από τα κεφάλαια (βλ. ενότητα 2.3) και ως κριτική αναγνώστρια.

'Πάνος Σκλαβενίτης #thehead / On Becoming An Animal', Συζήτηση με τις Φωτεινή Τσιμπιρίδου, Χριστίνα Γραμματικοπούλου και Μαρία-Θάλεια Καρρά, 14 Μαΐου 2023, Πολυχώρος Πολιτισμού Ισλαχανέ, Θεσσαλονίκη

Περιγραφή: Συζήτηση μετά την περφόρμανς του Πάνου Σκλαβενίτη, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της Μπιενάλε Θεσσαλονίκης, με τον καλλιτέχνη, τους συμμετέχοντες και το κοινό.

Grammatikopoulou, Christina, 'Towards a Feminist AI', Joint Research Centre for Advanced Studies and Exploratory Research - European Commission, Annual Workshop 2022 Anticipation and challenges in research, Presentation of book "HumaniTies and Artificial Intelligence", JRC Center Ispra (Italy). November 18, 2022.

Περιγραφή: Συμμετοχή στην παρουσίαση του βιβλίου "HumaniTies and Artificial Intelligence", με τους προβληματισμούς που εισάγει το άρθρο μου για τον φεμινισμό και την Τεχνητή Νοημοσύνη, και τις προσπάθειες δημιουργίας μιας τεχνητής νοημοσύνης που δεν αναπαράγει τις κοινωνικές διακρίσεις, αλλά είναι βασισμένη σε τακτικές αποαποικιοποίησης της τεχνολογίας (βλ. ενότητα 2.5).

"Αποκαθλώνοντας τις Πατριαρχίες στα Μεσογειακά σύνορα. Το απο-αποικιακό διακύβευμα στους Μιζραχί και Βάσκιους Φεμινισμούς", Διαδικτυακό σεμινάριο. 13 Δεκεμβρίου 2021.

Περιγραφή: Οργάνωση / Συντονισμός: Φωτεινή Τσιμπιρίδου (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Παρουσιάσεις: Maggie Bullen (Πανεπιστήμιο της Χώρας των Βάσκων), Smadar Lavie (Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, Ντέιβις). Συζητήτριες: Χριστίνα Γραμματικοπούλου (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), Σίσσυ Θεοδοσίου (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Συζήτηση για τους μειονοτικούς φεμινισμούς στα μεσογειακά σύνορα και τις γύρω περιοχές (τα Βαλκάνια, τον Καύκασο, την ιβηρική χερσόνησο, την Ανατολία ή τη Βόρεια Αφρική), που επιχειρεί σύνδεση με το συγκριτικό περιβάλλον των κριτικών αποδομήσεων των πατριαρχιών, οι οποίες αποκαθλώνονται μέσω των απο-αποικιακών φεμινιστικών αγώνων και δυνατοτήτων. Δίνοντας έμφαση στο απο-αποικιακό στοιχείο των βασικών, κουρδικών, μιζραχί και μαύρων τυνησιακών ή άλλων πληθυσμιακών φεμινισμών, τοποθετούνται στο επίκεντρο της συζήτησης οι διαθεματικοί κοινωνικοί αγώνες γύρω από το φύλο, την εθνότητα, τη μειονότητα, την τάξη και τη φυλή. Επιπλέον, δίνεται έμφαση στις πρακτικές αυτών των φεμινισμών υπέρ της κοινωνικής ισότητας και χειραφέτησης, στις δημιουργικές επιστροφές τους στις τοπικές γνώσεις και κοσμολογίες, στο ενσώματο habitus που έχουν διαμορφώσει ως κοινωνικοί δρώντες μέσα στους κυρίαρχους και παγκόσμιους φεμινιστικούς λόγους, στην υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και στις απαντήσεις που δίνουν απέναντι στις προκλήσεις που θέτει η τέχνη και η ψηφιακή τεχνολογία.

Χριστίνα Γραμματικοπούλου, 'Οι διαδικτυακές εκδόσεις ως εργαλείο ακαδημαϊκής έρευνας: Η περίπτωση του περιοδικού Interartive', 2ο Σεμινάριο για Υποψήφιους Διδάκτορες, Εργαστήριο Μελέτης του Πολιτισμού των Συνόρων και του Κοινωνικού Φύλου, ΒΣΑΣ, 26 Φεβρουαρίου 2021.

Περιγραφή: Το 2008, μια ομάδα πέντε υποψηφίων διδασκόντων του τμήματος Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου της Βαρκελώνης, ίδρυσε το Interartive, ένα

περιοδικό σύγχρονης τέχνης. Στόχος ήταν να δημιουργηθούν γέφυρες ανάμεσα στη θεωρία της τέχνης και στη σύγχρονη καλλιτεχνική πρακτική. Μέσα στη δεκαετία που μεσολάβησε, το περιοδικό εξελίχθηκε σε μια διεθνή πλατφόρμα για τη σύγχρονη τέχνη, με εκατοντάδες συνεργασίες με καλλιτέχνες παγκοσμίως, ειδικά αφιερώματα, οργάνωση εκθέσεων σε γκαλερί και στον ψηφιακό χώρο. Ως μέλος της ομάδας, παρουσίασα το πρότζεκτ και ανέλυσα πώς αποτέλεσε ένα από τα βασικά εργαλεία της διδακτορικής μου έρευνας και πώς οι ψηφιακές εκδόσεις επηρεάζουν την ακαδημαϊκή έρευνα γενικότερα.

Έκ-κεντρικά μέλλοντα μιας φεμινιστικής τεχνοαισθητικής'. Στρογγυλή τράπεζα για την έκδοση του βιβλίου του Κέντρου Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στο Δημόσιο Χώρο, 29 Ιουνίου 2021.

Περιγραφή: Μια συζήτηση για τον ρόλο πρωτοβουλιών όπως το Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών, τις προοπτικές αλλά και τις δυσκολίες στο σταυροδρόμι της ακαδημίας, της τέχνης, της πολιτιστικής παραγωγής και του ακτιβισμού. Στη συζήτηση συμμετείχα ως μία από τις δύο κριτικές αναγνώστριες του τόμου, μαζί με τις Ντίνα Βαΐου (Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΜΠ), Ιωάννα Λαλιώτου (Αντιπρύτανης Διεθνών και Δημοσίων Σχέσεων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας), Έλενα Τζελέπη (φιλόσοφος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Γιώργο Τζιρτζιλάκη (καλλιτεχνικός σύμβουλος του Ιδρύματος για τη σύγχρονη τέχνη ΔΕΣΤΕ) και Φωτεινή Τσιμπιρίδου (Κοινωνική Ανθρωπολόγος, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Διευθύντρια του Εργαστηρίου Μελέτης του Πολιτισμού, των Συνόρων και του Κοινωνικού Φύλου).

4.3

Διδασκαλία

Αυτοδύναμη Διδασκαλία (3):

‘Ψηφιακές Τεχνολογίες στον Πολιτισμό’, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Ψηφιακών Μέσων και Επικοινωνίας, Ακαδημαϊκό έτος 2020-2021

Περιγραφή: Μέσα στο μάθημα εξετάζονται πολλαπλές πτυχές της επίδρασης της τεχνολογίας στην τέχνη και τον πολιτισμό. Δίνεται έμφαση στο πώς η τεχνολογία αλλάζει τον τρόπο που βλέπουμε τον κόσμο, από την επινόηση της φωτογραφίας μέχρι τα ψηφιακά μέσα. Μέσα στο πλαίσιο της ιστορικής αναδρομής, αναλύεται η εξέλιξη του Video Art, του ντοκιμαντέρ και του animation, μέχρι το φαινόμενο του YouTube. Στη συνέχεια αναλύονται σύγχρονες τεχνολογίες, όπως πετυχημένα παραδείγματα εφαρμογών επαυξημένης πραγματικότητας στην τέχνη, και ζητήματα που αφορούν την αισθητική των νέων μέσων. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση και στη μουσειολογία, σε σχέση με τη σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία.

‘Ψηφιακή Πολιτική’, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Ψηφιακών Μέσων και Επικοινωνίας, Ακαδημαϊκό έτος 2020-2021

Περιγραφή: Το μάθημα αυτό εξετάζει την επίδραση της ψηφιακής τεχνολογίας στην πολιτική και τον τρόπο με τον οποίο έχει αλλάξει τη δημοκρατία και το πεδίο δράσης του ενεργού πολίτη. Γίνεται λόγος για την ψηφιακή πολιτική και τον τρόπο με τον οποίο η δημοκρατική διακυβέρνηση και η πολιτική δράση οργανώνονται ψηφιακά. Σε επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης των πολιτών, οι φοιτητές μαθαίνουν για τα ψηφιακά κοινά και τα ζητήματα που προκύπτουν σχετικά με την οικονομική και πολιτική τους διάσταση. Διερευνάται το ζήτημα της ηλεκτρονικής ψήφου, τόσο στις εκλογές (εθνικές/ τοπικές/ ευρωεκλογές) αλλά και σε ψηφοφορίες για επιμέρους ζητήματα. Από την άλλη, θίγονται ζητήματα που προκύπτουν από την

εφαρμογή της ψηφιακής τεχνολογίας σε ζητήματα πολιτικής διακυβέρνησης που έχουν τόσο θετικό όσο και αρνητικό πρόσημο: για παράδειγμα, το πώς μπορεί να οργανώνονται ομάδες για τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, και πώς μπορεί από την άλλη τα ίδια μέσα να οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση σε ακραίες πολιτικές ομάδες. Τέλος, αναλύονται ζητήματα σχετικά με την προστασία της ιδιωτικότητας του πολίτη, με τη σωστή διαχείριση των προσωπικών δεδομένων και τις εφαρμογές της τεχνολογίας της πληροφορίας στη δημόσια υγεία, την εκπαίδευση και την κυβερνοασφάλεια.

‘Κοινωνία της Πληροφορίας’, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Ψηφιακών Μέσων και Επικοινωνίας, Ακαδημαϊκό έτος 2020-2021

Περιγραφή: Στο μάθημα αυτό γίνεται λόγος για τα πολυδιάστατα φαινόμενα που αφορούν την Κοινωνία της Πληροφορίας (ΚτΠ). Ξεκινώντας με θεωρητικές προσεγγίσεις προχωράμε στην ανάλυση φαινομένων που συνδέονται με αυτήν. Εξετάζεται το ματεριαλιστικό υπόβαθρο της ΚτΠ, τόσο στις «πρώτες ύλες» και τα μέσα παραγωγής, όσο και την εργασία που τη στηρίζει. Επίσης, γίνεται λόγος για το πώς δομείται η «συλλογική ευφυΐα», και το πώς σχετίζεται με την εκπαίδευση που στηρίζεται σε εικονικά περιβάλλοντα και ψηφιακά μέσα. Από την άλλη, η γνώση παράγεται και με μηχανικά μέσα: εξελίξεις που άπτονται της Τεχνητής Νοημοσύνης, όπως το Machine Learning, το Natural Language Processing, τα Νευρωνικά Δίκτυα, έχουν πληθώρα εφαρμογών στην καθημερινή μας ζωή και φέρνουν επανάσταση στην οικονομία και τη βιομηχανία. Όλες αυτές οι καινοτομίες, σε συνδυασμό με τα δεδομένα που προκύπτουν μαζικά από κάθε οικονομική, επικοινωνιακή, πολιτιστική και πολιτική δραστηριότητα (Big Data) παρέχουν γνώση σε βάθος που μπορεί να οδηγήσει σε μια αποτελεσματικότερη διαχείριση στον τομέα της διοίκησης και της καθημερινότητας. Τέλος, γίνεται λόγος για τις έξυπνες πόλεις και τις βιώσιμες λύσεις για την προστασία του περιβάλλοντος.

Επικουρικό έργο

‘Ανθρωπολογία της Τέχνης’, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Τέχνη και Δημόσια Σφαίρα». Συντονισμός

μαθήματος Φωτεινή Τσιμπιρίδου, επικουρικό έργο Χριστίνα Γραμματικοπούλου και Γεωργία Ρήνα.

Περιγραφή: Η διεπιστημονική προσέγγιση στα πεδία της ανθρωπολογίας και της τέχνης έχει δημιουργήσει έναν γόνιμο διάλογο όπου προκύπτουν ενδιαφέροντα ερωτήματα για την καλλιτεχνική παραγωγή και τη σύνδεσή της με το κοινωνικό γίνεσθαι. Στόχος του παρόντος μαθήματος είναι η εξοικείωση των φοιτητών/φοιτητριών με το αντικείμενο της «Ανθρωπολογίας της Τέχνης». Αρχικά ορίστηκε το πεδίο έρευνας, μελετώντας τη σχέση μεταξύ της επιστήμης της ανθρωπολογίας με την τέχνη. Στο μάθημα παρουσίασαν το έργο τους καλλιτέχνες, ανθρωπολόγοι, σκηνοθέτες ντοκιμαντέρ, αρχιτέκτονες, θεωρητική του πολιτισμού και της τέχνης.

Μέσα στο πλαίσιο του μαθήματος πραγματοποιήσα δύο εισηγήσεις:

“Εισαγωγή στην Ανθρωπολογία της Τέχνης: Η καλλιτεχνική ματιά”

Ο κανόνας της Ιστορίας της Τέχνης είναι μια γραμμική αφήγηση των επιτευγμάτων μεγάλων καλλιτεχνών από την Δυτική Ευρώπη και Βόρεια Αμερική (μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο). Μετά το 19ο αιώνα στα θέματα και την αισθητική τους εισέρχεται ο πολιτισμικά Άλλος, αρχικά ως υποδεέστερος και στη συνέχεια ως αγνός και γνήσιος -σε κάθε περίπτωση βέβαια μέσα από μια στερεοτυπική αντιμετώπιση. Σταδιακά όμως, η Παγκόσμια Τέχνη έρχεται στο προσκήνιο, με εκθέσεις σε γνωστά μουσεία, Biennale σε μητροπόλεις του παγκόσμιου Νότου και νομαδικές μετακινήσεις καλλιτεχνών, επιμελητών εκθέσεων και εμπειρογνομόνων. Παράλληλα, οι κυρίαρχες καλλιτεχνικές τάσεις σήμερα στηρίζονται σε συμμετοχικές διαδικασίες και ανθρωπολογικές πρακτικές.

“Αισθητική της φεμινιστικής διαμαρτυρίας”

Η παρούσα ανάλυση έχει ως κεντρικό θέμα την αισθητική των φεμινιστικών διαμαρτυριών των τελευταίων τεσσάρων χρόνων, εστιάζοντας στα κινήματα για ασφαλή έκτρωση, κατά της βίας και της γυναικοκτονίας, από την Λατινική Αμερική μέχρι την Ευρώπη. Με βάση τη θεωρία της Judith Butler για την ευαλωτότητα (vulnerability) και την αντίσταση, βλέπουμε πώς τα κινήματα αυτά έχουν διαδοθεί παγκοσμίως, χτίζοντας δίκτυα γυναικείας αντίστασης και αλληλεγγύης.

Εισηγήσεις (4):

‘Posthuman Feminism’, Μεταπτυχιακό μάθημα Anthropology in a World of Crisis, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, επικουρικό έργο στην εισήγηση της Φωτεινής Τσιμπιρίδου για τον Μετα-ανθρωπισμό. 12 Απριλίου 2023.

Περιγραφή: Παρουσίαση του μετα-ανθρωπισμού ως κριτική στην ανθρωπιστική ιδέα ότι ο άνθρωπος (νοούμενος ως ο λευκός άντρας) είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων. Ανάλυση του μετα-ανθρωπιστικού φεμινισμού, σε συνάρτηση με την μετααποικιακή σκέψη, τον τρανσφεμινισμό, τον τεχνοφεμινισμό και την αισθητική θεωρία.

‘Viral Gender Performances: The making of a text and aftermath’, Gender and Technology Trouble, Hochschule Luzern HSLU, Lucerne, Ελβετία, 25 Απριλίου 2023.

Περιγραφή: Στο πλαίσιο σειράς μαθημάτων για το Φύλο και την Τεχνολογία στο Πανεπιστήμιο της Λουκέρνης, στη Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών, παρουσίασα το κείμενό μου Viral Gender Performances, εξηγώντας πώς η έρευνα με οδήγησε στο συγκεκριμένο θέμα και πώς μετουσιώσαμε τη θεωρία σε καλλιτεχνική πρακτική μετά τη δημοσίευση του κειμένου στον τόμο Die schönen Kriegerinnen. Technofeministische Praxis im 21. Jahrhundert.

“Μνήμη και ψηφιακότητα”, μεταπτυχιακό μάθημα “Μνήμη”, για το διαπανεπιστημιακό πρόγραμμα “Τέχνη στη Δημόσια Σφαίρα”, διδάσκουσα: Λία Γυιοκα. 8 Νοεμβρίου 2022.

Περιγραφή: Η μνήμη είναι ιστορικά και πολιτιστικά καθορισμένη. Δεν είναι μία και μοναδική πρακτική που παραμένει σταθερή μέσα στο χρόνο και το χώρο, αλλά σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους και πολιτισμούς στο χρόνο, που την πραγματεύονται με διαφορετικά μέσα. Η τεχνολογικές καινοτομίες της εκάστοτε εποχής (από το αλφάβητο μέχρι την τυπογραφία και τις ψηφιακές βάσεις δεδομένων) επιδρούν στον τρόπο πού θυμόμαστε. Στο μάθημα αυτό εξετάσαμε τους τρόπους με τους οποίους η μνήμη συναντάται με την ψηφιακή τεχνολογία και είδαμε έργα τέχνης που ασχολούνται με το ζήτημα αυτό.

«Φεμινισμός και ψηφιακός πολιτισμός» για το προπτυχιακό μάθημα του ΒΣΑΣ «Πολιτικές του φύλου και εξουσία. Δύση. Ισλαμικός κόσμος και παγκόσμιος νότος, Διδάσκων: Δ. Καταϊφτοής. 12 Μαΐου 2021.

Περιγραφή: Στο πλαίσιο της εισήγησης προσπάθησα να απαντήσω στο ερώτημα για ποιό λόγο οι γυναίκες δεν έχουν ίσο ρόλο στην δημιουργία των ψηφιακών τεχνολογιών, με βάση ιστορικά και σύγχρονα παραδείγματα, και στη συνέχεια ανέλυσα τα φεμινιστικά κινήματα που στηρίχθηκαν στις ψηφιακές τεχνολογίες, από τον Κυβερνοφεμινισμό της δεκαετίας του 1990 μέχρι τις μέρες μας.

4.4

Καλλιτεχνική Πρακτική

Το 2018 δημιουργήσαμε το Purple Noise (Magdalena Götz, Christina Grammatikopoulou, Janine Sack, Cornelia Sollfrank, Sophie Wohlgemuth, Charlotte Bonjour, Andrea Kelemen, Marlene Halser, Johanna Thompson) ως μια φεμινιστική ερευνητική ομάδα που εστιάζει στα ψηφιακά μέσα και προσπαθεί να αποδώσει με εικαστικά μέσα θεωρητικές αναζητήσεις. Για παράδειγμα, η πρώτη μας Performance ήταν εμπνευσμένη από το βιβλίο *Staying with the trouble, Making Kin in the Chthulucene* της Donna Haraway. Οι δράσεις μας από το 2020 και έπειτα είναι οι εξής:

#shareyourair, καλλιτεχνική εγκατάσταση, έκθεση Empowerment, Kunstmuseum Wolfsburg, 10 Σεπτεμβρίου 2022 - 8 Ιανουαρίου 2023

Περιγραφή: Το πρότζεκτ καλεί τους επισκέπτες να πειραματιστούν με την αναπνοή και να κατανοήσουν καλύτερα τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές πολυπλοκότητες, δίνοντας έμφαση στην πολιτική διάσταση της αναπνοής, δηλαδή του πώς η πολιτική καταπίεση και οι περιβαλλοντική καταστροφή εντείνει την καταπίεση σε μειονοτικές ομάδες, που “δεν μπορούν να αναπνεύσουν”.

#breathingchoir, καλλιτεχνική performance, έκθεση Empowerment, Kunstmuseum Wolfsburg, 10 Σεπτεμβρίου 2022

Περιγραφή: Ως κομμάτι της καλλιτεχνικής εγκατάστασης, γράψαμε ένα μουσικό έργο, επινοώντας τα σύμβολα για την παρτιτούρα. Η εκτέλεση του έργου αυτού γινόταν αποκλειστικά με αναπνοές, προσπαθώντας να δώσουμε έμφαση στο πώς η αναπνοή συνδέεται με το προσωπικό συναίσθημα, αλλά γίνεται και μέσο επικοινωνίας και έκφρασης.

#technofeministcare, reading performance, Kunstlerhaus Bethanien, Νοέμβριος 2021

Περιγραφή: Στο πλαίσιο μιας εκδήλωσης για την Piazza Virtuale, ενός διαδραστικού έργου που είχε παρουσιαστεί στην ένατη Documenta το 1992, προσκλήθηκε το Purple Noise, ως ομάδα που ασχολείται με την ψηφιακή επικοινωνία. Κατά την performance διαβάσαμε το manifesto του technofeminist care, σε διαφορετικό ρυθμό, με συγχρονισμό στις παύσεις.

#technofeministcare, Μάιος 2020-σήμερα, ψηφιακή δράση.

Περιγραφή: Καμπάνια στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπου πρόσωπα φτιαγμένα από τεχνητή νοημοσύνη, που φοράνε τη μάσκα του Purple Noise, μπλέκονται με πραγματικά πρόσωπα που φορούν τη μάσκα του Purple Noise. Παράλληλα, δημοσιεύσαμε ένα μανιφέστο για το νόημα της φροντίδας και της κοινωνικής αναπαραγωγής μέσα στα συμφραζόμενα της πανδημίας και του περιορισμού στο σπίτι. Το κοινό μπορούσε να συμμετέχει στέλνοντας τη δική του φωτογραφία με τη μάσκα ή και να προσθέσει τις δικές του σκέψεις στο μανιφέστο.

#shareyourair

31

S | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

A | ○ ○ ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ ○ ○ |

T | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

B | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

36

S | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

A | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

T | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

B | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

41 cresc. accel.

S | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

A | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

T | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

B | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ | ○ ○ ○ ○ |

#breathingchoir

#technofeministcare

5.

Βιογραφικό σημείωμα

Η Χριστίνα Γραμματικοπούλου έχει διδακτορικό στην Ιστορία της Τέχνης, με έμφαση στις ψηφιακές τεχνολογίες και την επιτέλεση, από το Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης. Η μεταδιδακτορική της έρευνα στρέφεται στο πεδίο της Ανθρωπολογίας και των Σπουδών Φύλου: πραγματεύεται την αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης, υπό την επίβλεψη της καθηγήτριας Φωτεινής Τσιμπιρίδου, στο Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Έχει διδάξει μαθήματα ψηφιακού πολιτισμού στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, και μαθήματα ανθρωπολογίας, μετααποικιακών σπουδών και σπουδών φύλου στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Είναι μέλος της τεχνοφεμινιστικής ομάδας #purplenoise. Προσωπική σελίδα: <https://artword.org/>

6.

Συνολική Βιβλιογραφία

-
- Ahmed, Sara. 2006. *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press.
- Allen, Paige. 2023. "Posthumanism & Posthuman Theory | Definitions, Examples & Analysis." *Perlego Knowledge Base*. Accessed May 13.
<https://www.perlego.com/knowledge/study-guides/what-is-posthumanism/>.
- Anarchiki Sillogikotita mAnifesto. 2021. "Η Σιωπή Όταν Σπάει Κάνει Θόρυβο...." *Indymedia*.
<https://athens.indymedia.org/post/1610667/>.
- Arendt, Hannah. 1998. *The Human Condition*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Athanasiou, Athena. 2017. *Agonistic Mourning: Political Dissidence and the Women in Black*. Incitements. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Athanasiou, Athina. 2018. "Το 'Να Γίνεσαι Φεμινίστρια' Ως Κριτική Επιτελεστικότητα Του Πολιτικού [‘Becoming a Feminist’ as a Critical Performativity of the Political]." In *Εννοιολογήσεις Και Πρακτικές Του Φεμινισμού. Μεταπολίτευση Και "Μετά,"* edited by Dina Vaiou and Angelika Psarra, 19–32. Athēna: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.
- Baraitser, Lisa. 2012. "Maternal Publics: Time, Relationality and the Public Sphere." In *Re(Con)Figuring Psychoanalysis*, edited by Aydan Gülerce, 221–240. London: Palgrave Macmillan UK. doi:10.1057/9780230373303_13.
- Beaumont, Peter, and Amanda Holpuch. 2018. "How The Handmaid’s Tale Dressed Protests across the World." *The Guardian*, August 3, sec. World news.
<https://www.theguardian.com/world/2018/aug/03/how-the-handmaids-tale-dressed-protests-across-the-world>.
- Bierend, Doug. 2015. "Meet the GynePunks Pushing the Boundaries of DIY Gynecology." *Vice*.
<https://www.vice.com/en/article/qkvjw/meet-the-gynepunks-pushing-the-boundaries-of-diy-gynecology>.
- Braidotti, Rosi. 2013. *The Posthuman*. Cambridge, UK ; Malden, MA, USA: Polity Press.

-
- Braidotti, Rosi. 2017. "Four Theses on Posthuman Feminism." In *Anthropocene Feminism*, edited by Richard A. Grusin. 21st Century Studies. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Braidotti, Rosi. 2019. *Posthuman Knowledge*. Medford, MA: Polity.
- Braidotti, Rosie. 1996. "Cyberfeminism with a Difference." *New Formations* 29: 9–25.
- Breitin, Andreas, Katharina Koch, and Uta Ruhcamp, eds. 2022. *Empowerment. Art and Feminisms*. Wolfsburg: Sigert GmbH.
- Bryman, Alan. 2016. *Social Research Methods*. Fifth Edition. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Bullen, Margaret. 2003. *Basque Gender Studies*. Basque Textbooks Series. Reno: Center for Basque Studies, University of Nevada.
- Butler, Judith. 2006. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge Classics. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 2015. *Notes toward a Performative Theory of Assembly*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Butler, Judith, Zeynep Gambetti, and Leticia Sabsay, eds. 2016. *Vulnerability in Resistance*. Durham: Duke University Press.
- Caglayan, Handan. 2021. *Γυναίκες Στο Κουρδικό Κίνημα*. Αθήνα: RedMarks.
- Centre, The Ethics. 2018. "What Is Post-Humanism? - Ethics Explainer By The Ethics Centre." *THE ETHICS CENTRE*. <https://ethics.org.au/ethics-explainer-post-humanism/>.
- Chenou, Jean-Marie, and Carolina Cepeda-Másmela. 2019. "#NiUnaMenos: Data Activism From the Global South." *Television & New Media* 20 (4): 396–411. doi:10.1177/1527476419828995.
- Cosentino, Gabriele. 2020. "From Pizzagate to the Great Replacement: The Globalization of Conspiracy Theories." In *Social Media and the Post-Truth World Order*, by Gabriele Cosentino, 59–86. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-43005-4_3.

-
- Craddock, Emma. 2019. "Doing 'Enough' of the 'Right' Thing: The Gendered Dimension of the 'Ideal Activist' Identity and Its Negative Emotional Consequences." *Social Movement Studies* 18 (2): 137–153. doi:10.1080/14742837.2018.1555457.
- Dalakoglou, Dimitris, and Giōrgos B. Angelopoulos, eds. 2018. *Critical Times in Greece: Anthropological Engagements with the Crisis*. Routledge Studies in Anthropology 44. London New York, NY: Routledge.
- Dervin, Fred. 2012. "Cultural Identity, Representation and Othering." In *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*, edited by Jane Jackson. Routledge Handbook of Applied Linguistics. Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge.
- Dicenta, Mara. 2019. "The Green Tide as a Boundary Object: Feminism Beyond the Curse of the Left." *Somatosphere*.
<http://somatosphere.net/2019/the-abortion-green-scarf-as-a-boundary-object-beyond-the-curse-of-the-left.html/>.
- D'Ignazio, Catherine, and Lauren F. Klein. 2020. *Data Feminism*. Strong Ideas Series. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Dimitrakaki, Angela. 2020. "Το οξύμωρο της υποχρεωτικής «συνεπιμέλειας» και μία εναλλακτική πρόταση [The oxymoron of the obligatory co-guardianship and an alternative proposition]," December 12.
<https://propaganda.gr/postscripts/to-oximoro-tis-ipochreotikis-sinepimelias-ke-mia-enallaktiki-protasi/>.
- Femin@tre. 2018. "Προσεγγίσεις Και Σκέψεις Για Τους Φεμινισμούς Στην Ελλάδα Του Σήμερα Μετά Το Δεύτερο Κύμα [Approaches and Thoughts about the Feminisms in Today's Greece after the Second Wave]." In *Εννοιολογήσεις Και Πρακτικές Του Φεμινισμού. Μεταπολίτευση Και "Μετά,"* edited by Dina Vaiou and Angelika Psarra, 97–104. Athēna: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.
- Fileborn, Bianca. 2023. "Digital Mapping as Feminist Method: Critical Reflections." *Qualitative Research* 23 (2): 343–361. doi:10.1177/14687941211028797.
- Flores-Márquez, Dorismilda. 2020. "Estéticas Activistas: Cultura Mediática y Resonancia En Las Movilizaciones Contemporáneas." *Revista Dígitos* 1 (6): 181. doi:10.7203/rd.v1i6.175.

-
- Gaitanou, Eirini. 2017. "»Fight like a Girl«: Social Movement and Feminism(s) amid the Crisis in Greece." *Feministische Studien* 35 (2): 243–258. doi:10.1515/fs-2017-0028.
- Götz, Magdalena. 2021. "Feminist Dissent: Taking Sid/Tes in Making 'Purple Noise.'" In *Edition Kulturwissenschaft*, edited by Elke Bippus, Anne Ganzert, and Isabell Otto, 1st ed., 211:65–78. Bielefeld, Germany: transcript Verlag. doi:10.14361/9783839449011-006.
- Grammatikopoulou, Christina. 2013. "Encounters on the Border of the Immaterial: Body, Technology and Visual Culture." PhD Thesis, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Grammatikopoulou, Christina. 2016. "New Media, New Perceptions: Art as an Encompassing and Participatory Experience." In *Museums in a Digital Culture: How Art and Heritage Become Meaningful*, edited by Chiel van den Akker and Susan Legêne, 41–56. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Grammatikopoulou, Christina. 2020. "Viral Gender Performances." In *The Beautiful Warriors: Technofeminist Praxis in the Twenty-First Century*, edited by Cornelia Sollfrank. Colchester: Minor Compositions.
- Grammatikopoulou, Christina. 2022. "Επιτελεστικός ακτιβισμός και αισθητική της φεμινιστικής αντίστασης [Performative activism and feminist resistance aesthetics]." In *Φεμινιστικές θεωρίες, αισθητικές πρακτικές και παγκοσμιοποιημένες τεχνολογίες*, 370. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο.
- Grammatikopoulou, Christina, and Fotini Tsibiridou. 2023. "Defacing Patriarchy at the Framework of a Greek Feminist Collectivity: The Artivism of StORGI [Care/RAGE] By Oestrogones." In *Cosmosemióticas de La Resistencia y Decolonialidad*, edited by Julieta Haidar, 377–404. Buenos Aires: Sb Editorial.
<https://editorialsb.publica.la/library/publication/cosmosemioticas-de-la-resistencia-y-decolonialidad>.
- Haraway, Donna. 1988. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective." *Feminist Studies* 14 (3): 575. doi:10.2307/3178066.
- Haraway, Donna. 1991. "A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century." In *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.

-
- Harrington, Heather. 2016. "Site-Specific Protest Dance: Women in the Middle East." *The Dancer-Citizen* 2016 (2). <http://dancercitizen.org/issue-2/heather-harrington/>.
- Hayles, N. Katherine. 1999. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. Chicago, Ill: University of Chicago Press.
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy. 2014. *Feminist Research Practice: A Primer*. Second Edition. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- hooks, bell. 2000. *Feminism Is for Everybody: Passionate Politics*. London: Pluto Press.
- Hooks, Bell, Stuart Hall, and Paul Gilroy. 2017. *Uncut Funk: A Contemplative Dialogue*. 1st ed. New York : Routledge, 2018.: Routledge. doi:10.4324/9781315103624.
- Hunter, WhiteFeather. 2021. "The Witch in the Lab Coat: Deviant Pathways in Science." *Limina, A Journal of Historical and Cultural Studies* 26 (2): 14–29.
- Huvila, Isto. 2011. "The Politics of Boundary Objects: Hegemonic Interventions and the Making of a Document." *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 62 (12): 2528–2539. doi:10.1002/asi.21639.
- Kamia Anochi. 2016. "Για Έναν Φεμινισμό Της Φροντίδας [Towards a Feminism of Care]." *Indymedia*. <https://athens.indymedia.org/post/1598669/>.
- Kidd, Dorothy. 2019. "Extra-Activism: Counter-Mapping and Data Justice." *Information, Communication & Society* 22 (7): 954–970. doi:10.1080/1369118X.2019.1581243.
- Klein, Gabriele. 2015. "The (Micro)Politics of Social Choreography. Aesthetic and Political Strategies of Protest and Participation." In *Dance, Politics & Co-Immunity: Current Perspectives on Politics and Communities in the Arts*, edited by Stefan Hölscher and Gerald Siegmund. Vol. 1. Chicago: DIAPHANES.
<https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/D/bo18946247.html>.
- Kouki, Chara. 2019. "From Claims-Based Protests to Solidarity Initiatives. Tracing Transformations of Collective Action in Athens, 2010-2017." In . Bilbao.
<https://sharingsocietyproject.org/wp-content/uploads/2019/07/Sharing-Society-Conference-Proceedings-web.pdf>.

-
- Kouki, Hara, and Andreas Chatzidakis. 2021. "Implicit Feminist Solidarity(les)? The Role of Gender in the Social Movements of the Greek Crisis." *Gender, Work & Organization* 28 (3): 878–897. doi:10.1111/gwao.12540.
- Laboria Cuboniks (Collective), ed. 2018. *The Xenofeminist Manifesto: A Politics for Alienation*. Brooklyn: Verso.
- Lorde, Audre. 1977. "Poetry Is Not a Luxury." *Crysalis* 3 (1977).
- Louka, Maria. 2017. "Ο νέος φεμινισμός [New Feminism]." *TO BHMA*, May 2. <https://www.tovima.gr/2017/05/02/vimagazino/o-neos-feminismos/>.
- Louka, Maria. 2019. "Η Αθήνα Έχει Φεμινισμό. Τώρα Απέκτησε Κι Ένα Φεμινιστικό Αυτόνομο Κέντρο Έρευνας [Athens Has a Feminism. Now It Has a Feminist Autonomous Centre]," November 2. <https://popaganda.gr/stories/i-athina-echi-feminismo-tora-apektise-ki-ena-feministiko-aftonomo-kentro-erevnas/>.
- Lykou, Chrysa. 2020. "Καμία Ανοχή: Κάθε λεπτό αγώνα για εμάς είναι ζωή!" *Provocateur*. <https://www.provocateur.gr/femme/18282/kamia-anoxh-kathe-lepto-agwna-gia-emas-ein-ai-zwh/>.
- Magdziarz, Anatol, and Marc Santora. 2020. "Women Converge on Warsaw, Heightening Poland's Largest Protests in Decades." *The New York Times*, October 30, sec. World. <https://www.nytimes.com/2020/10/30/world/europe/poland-abortion-women-protests.html>.
- Makrygianni, Vasiliki, and Vasilis Galis. 2023. "Practices of Radical Digital Care: Towards Autonomous Queer Migration." *Science as Culture* 32 (3): 387–410. doi:10.1080/09505431.2023.2221292.
- Makrygianni, Vasiliki, Ahmad Kamal, Luca Rossi, and Vasilis Galis. 2022. "Migrant Digital Space: Building an Incomplete Map to Navigate Public Online Migration." In *Research Methodologies and Ethical Challenges in Digital Migration Studies: Caring For (Big) Data?*, edited by Marie Sandberg, Luca Rossi, Vasilis Galis, and Martin Bak Jørgensen. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-030-81226-3.
- Marquez, Xavier. 2012. "Spaces of Appearance and Spaces of Surveillance." *Polity* 44 (1): 6–31. <https://www.jstor.org/stable/41426920>.

-
- Mason-Deese, Liz. 2020. "Not One Woman Less – From Hashtag to Strike." *Spheres Journal*, no. 6 (March).
<https://spheres-journal.org/contribution/not-one-woman-less-from-hashtag-to-strike/>.
- McGarry, Aidan, Itir Erhart, Hande Eslen-Ziya, Olu Jenzen, and Umut Korkut, eds. 2020. *The Aesthetics of Global Protest: Visual Culture and Communication*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Mohanty, Chandra Talpade. 2003. *Feminism without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham ; London: Duke University Press.
- Morris, Rosalind C., and Gayatri Chakravorty Spivak, eds. 2010. *Can the Subaltern Speak? Reflections on the History of an Idea*. New York: Columbia University Press.
- Mrampatzimopoulou, Panayiota. 2022. "Οι εκτρώσεις, το έμβρυο και η επιχειρούμενη «κοινωνική οπισθοδρόμηση» στην Ελλάδα." *Feministika*, no. 5 (Autumn).
<https://feministika.net/ektroseis-embryo-koinoniki-opisthodromisi/>.
- Papageorgiou, Yota, and Vasiliki Petousi. 2018. "Gender Resilience in Times of Economic Crisis: Findings from Greece." University of Salento. doi:10.1285/I20356609V1111P145.
- Papailias, Penelope. 2023. "On a Methodology of Surrender: A Conversation with Gina Athena Ulysse on Rasanblaj." In *A Call to Rasanblaj: Black Feminist Futures and Ethnographic Aesthetics*. Athens: Rosa Luxemburg Stiftung Office in Greece.
https://rosalux.gr/wp-content/uploads/2023/10/Ulysse_DECOLONIZE-en_18_09.pdf.
- Pohl, Rebecca. 2018. *An Analysis of Donna Haraway's A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. Macat Library. London: Macat International Ltd.
- Preciado, Paul B. 2013. *Testo Junkie: Sex, Drugs, and Biopolitics in the Pharmacopornographic Era*. New York, NY: The Feminist Press at the City University of New York.
- Preciado, Paul B. 2020. "Learning from the Virus." *Artforum* 58 (9).
- Preciado, Paul B., and Frank Wynne. 2021. *Can the Monster Speak? A Report to an Academy of Psychoanalysts*. South Pasadena, CA: Semiotext(e).

-
- Proaño Gómez, Lola. "'Artivismo' y Potencia Política. El Colectivo Fuerza Artística de Choque Comunicativo: Cuerpos, Memoria y Espacio Urbano." *Telondefondo. Revista De Teoría Y Crítica Teatral* 13 (26): 48–62. doi:<https://doi.org/10.34096/tdf.n26.3978>.
- Quintanilla, Leslie. 2020. "Zapateado Rebelde in 'Somos Sur': A Feminist Performance of Transnational Women of Color Border Activism." *Frontiers: A Journal of Women Studies* 41 (1): 61–86. <https://muse.jhu.edu/pub/17/article/755341>.
- Rodríguez Castro, Laura. 2021. *Decolonial Feminisms, Power and Place: Sentipensando with Rural Women in Colombia*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Sabuco Cantó, Assumpta, and Ana Álvarez Borrero. 2021. "The Holy Rebellious Pussy: New Feminist Demands and Religious Confrontations." In *Exploring Sexuality and Spirituality: An Introduction to an Interdisciplinary Field*, edited by Phil Shining and Nicol Michelle Epple. At the Interface / Probing the Boundaries.
- Serafini, Paula. 2020. "'A Rapist in Your Path': Transnational Feminist Protest and Why (and How) Performance Matters." *European Journal of Cultural Studies* 23 (2): 290–295. doi:10.1177/1367549420912748.
- Sergidou, Katerina. 2020. "'Living like Queens': Gender Conflict and Female Counter-Hegemony in Contemporary Cádiz Carnival." *Journal of Festive Studies* 2 (1): 153–178. doi:10.33823/jfs.2020.2.1.34.
- Sergidou, Katerina. 2021. "Ain't I a Rational Being?" *American Anthropologist*. <https://www.americananthropologist.org/insights/sergidou>.
- Shining, Phil, and Nicol Michelle Epple. 2021. *Exploring Sexuality and Spirituality: An Introduction to an Interdisciplinary Field*. BRILL. doi:10.1163/9789004437869.
- Sliwinska, Basia. 2018. "Mobile Places and the 'Cyborg Body': Feminine Embodied Net-Community of #CzarnyProtest/ #blackprotest." In *The Evolution of the Image: Political Action and the Digital Self*, edited by Marco Bohr and Basia Sliwinska, 1st ed. Routledge. doi:10.4324/9781315442921.
- Sollfrank, Cornelia. 2017. "Revisiting the Future: Cyberfeminism in the 21st Century." In *Across & beyond – A Transmediale Reader on Post-Digital Practices, Concepts and Institutions*, edited by Ryan Bishop, Kristoffer Gansing, Jussi Parikka, and Elvia Wilk. Vol. 0. Transmediale Journal. Berlin: Sternberg Press.

Sollfrank, Cornelia, ed. 2018. *Die Schönen Kriegerinnen: Technofeministische Praxis Im 21. Jahrhundert*. Wien: Transversal Texts.

Star, Susan Leigh, and James R. Griesemer. 1989. "Institutional Ecology, 'Translations' and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907-39." *Social Studies of Science* 19 (3): 387-420.
<http://www.jstor.org/stable/285080>.

Suárez-Navaz, Liliana, and Rosalva Aída Hernández Castillo, eds. 2008. *Descolonizando El Feminismo: Teorías y Prácticas Desde Los Márgenes*. 1. ed. Feminismos. Madrid: Cátedra.

Tápia Jauregui, Tania. 2019. "'Un violador en tu camino': la performance es solo el principio." *Ceroseenta*.
<https://ceroseenta.uniandes.edu.co/el-performance-es-lo-de-menos/>.

Tapia, Javiera. 2019. "Violaciones, tocamientos y abusos: las denuncias por violencia sexual contra policías y militares en las protestas de Chile." *El Diario*, November 1.
https://www.eldiario.es/internacional/violencia-agentes-desnudamientos-torturas-violaciones_1_1279837.html.

Terminal 119. 2011. "Did December Have a Gender? Notes on 'Secondary' Aspects of the December '08 Insurrection." *Assymetria, Le Droit a Connerie*.
<https://deterritorium.wordpress.com/2011/10/09/the-gender-of-december-by-terminal-119/>.

The Care Collective, Andreas Chatzidakis, Jamie Hakim, Jo Littler, Catherine Rottenberg, and Lynne Segal, eds. 2020. *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence*. London ; New York: Verso Books.

Tilles, Daniel. 2020. "Abortion Protests Aim 'to Destroy Poland and End the History of the Polish Nation', Says Kaczyński." *Notes from Poland*, October 27.
<https://notesfrompoland.com/2020/10/27/abortion-protests-aim-to-destroy-poland-and-end-the-history-of-the-polish-nation-says-kaczynski>.

Triantafyllopoulou, Eleni, Dimitris Poullos, and John Sayas. 2013. "Crisis and the Collapse of the Welfare State. The Different Facets of Solidarity." In . Berlin.
<http://www.rc21.org/conferences/berlin2013/RC21-Berlin-Papers-3/16-triantafyllopoulou-poullos-sayas.pdf>.

Tsibiridou, Fotini. 2000. *Les Pomak Dans La Thrace Grecque: Discours Ethnique et Pratiques Socioculturelles*. Collection Anthropologie Du Monde Occidental. Paris, France: L'Harmattan.

Tsibiridou, Fotini. 2014a. "Social Poetics, Emotional Engagement and Cultural Critique in Istanbul: When Liminality Matters in the Social Movements." *Urbanities* 4 (1): 26–44.

Tsibiridou, Fotini. 2014b. "Social Poetics, Emotional Engagement and Cultural Critique in Istanbul: When Liminality Matters in the Social Movements." *Urbanities* 4 (1): 26–44. <https://www.anthrojournal-urbanities.com/vol-4-no-1-may-2014/>.

Tsibiridou, Fotini. 2017. "Creativity, Counterpublics and Çapulcu [Looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul)." *The Greek Review of Social Research*, Urban lives and protests in neoliberal times: Art, aesthetics and solidarity as possibilities. Editors: Eleftheria Deltou and Fotini Tsibiridou, 149b (Special Issue): 79–101.

Tsibiridou, Fotini. 2018a. "An Ethnography of Space, Creative Dissent and Reflective Nostalgia in the City Centre of Global Istanbul." In *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography*, edited by Italo Pardo and Giuliana B. Prato, 405–426. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-64289-5_23.

Tsibiridou, Fotini. 2018b. "An Ethnography of Space, Creative Dissent and Reflective Nostalgia in the City Centre of Global Istanbul." In *The Palgrave Handbook of Urban Ethnography*, edited by Italo Pardo and Giuliana B. Prato, 405–426. Cham: Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-64289-5_23.

Tsibiridou, Fotini. 2022. "On Honor and Palimpsest Patriarchal Coloniality in Greece, the Western Balkans, and the Caucasus: Anthropological Comparative Accounts from a Post-Ottoman Decolonial Perspective." *Genealogy* 6 (3): 73. doi:10.3390/genealogy6030073.

"Decolonize Hellas." 2023. *Decolonize Hellas / Na apo-apoikioποιήσουμε την Hellas*. Accessed October 30. <https://decolonizehellas.org/>.

"Greek Department of the European Observatory for Femicide | Ελληνικό Τμήμα Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για τη Γυναικοκτονία." 2023. *Γυναικοκτονία | Ελληνικό Τμήμα Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου (EOF) για τη Γυναικοκτονία*. Accessed October 30. <https://femicide.gr/>.

“SexHarass Map / Χάρτης Καταγραφής σεξιστικής/έμφυλης Βίας.” 2023. Accessed October 30. <https://sexharassmap.espivblogs.net/>.

“The Pirate Care Project | Pirate.Care.” 2019. <https://pirate.care/pages/concept/>.

Tsibiridou, Fotini. 2018. “Creativity, Counterpublics and Çapulcu [Looters] Cosmopolitics in Beyoğlu (Istanbul).” *The Greek Review of Social Research* 149: 79–101. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.15815>.

Tsibiridou, Fotini, and Michalis Bartsidis. 2016. “‘Dignity’ as Glocal Civic Virtue: Redefining Democracy Through Cosmopolitics in the Era of Neoliberal Governmentality.” In *Arab Revolutions and Beyond*, edited by Sabah Alnasser, 31–54. New York: Palgrave Macmillan US. doi:10.1057/978-1-137-59150-0_3.

Tulke, Julia, Myrto Tsilimpounidi, Aila Spathopoulou, Penny Travlou, and Anna Carastathis. 2020. “Knowledge from Below: A Roundtable Conversation with the Co-Directors of the Feminist Autonomous Centre for Research in Athens.” *Barricade Journal*, no. 3 (Spring). <https://barricadejournal.org/issue-3/knowledge-from-below/>.

UNESCO, and EQUALS Skills Coalition. 2019. *I’d Blush If I Could: Closing Gender Divides in Digital Skills through Education*. UNESCO. doi:10.54675/RAPC9356.

Valencia, Ana. 2019. “La revolución brillante en México al amparo de la posmodernidad.” *Feminopraxis*. <https://feminopraxis.com/2019/10/01/la-revolucion-brillante-en-mexico-al-amparo-de-la-posmodernidad/>.

Verney, Susannah, and Anna Bosco, eds. 2016. *Protest Elections and Challenger Parties: Italy and Greece in the Economic Crisis*. 1st ed. London: Routledge.

Vradis, Antonis, and Dimitris Dalakoglou, eds. 2011. *Revolt and Crisis in Greece: Between a Present yet to Pass and a Future Still to Come*. Oakland ; Edinburgh: AK Press and Occupied London.

Wajcman, Judy. 2004. *TechnoFeminism*. Cambridge ; Malden, MA: Polity.

Αβδελά, Έφη, and Αγγέλικα Ψαρά. 1985. *Ο Φεμινισμός Στην Ελλάδα Του Μεσοπολέμου*. Γνώση. Αθήνα.

Αλεξανδρή, Γεωργία, and Georgia Alexandri. 2013. "Χωρικές και κοινωνικές μεταβολές στο κέντρο της Αθήνας: η περίπτωση του Μεταξουργείου." Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Σχολή Περιβάλλοντος, Γεωγραφίας και Εφαρμοσμένων Οικονομικών, Τμήμα Γεωγραφίας. doi:10.12681/eadd/37340.

Βλάχος, Α. 2019. "Συγκέντρωση - Performance Των Las Tesis Στο Σύνταγμα «Ο Βιαστής Είσαι Εσύ»," December 22. <https://www.amna.gr/home/videos/417530/{}ngMeta.url{}>.

Γραμματικοπούλου, Χριστίνα. 2007. "Η Ζωγράφος Σοφία Λασκαρίδου (1876-1965)." MA dissertation, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ζευκική, Δέσποινα. 2021. "Φεμινισμός στην Ελλάδα του #metoo: ΦΑΚ και Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο μιλούν για το τώρα ενός κινήματος που δεν θα ξεπεραστεί ποτέ." *αθηνόραμα*. <https://old.athinorama.gr/specials/topo-stis-gynaikes/article.aspx?id=2547577>.

Καναβέλη, Ελιάννα. 2016. *Χαρτογράφηση του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα: Ιδεολογικοπολιτικές αναζητήσεις και η συνεισφορά του*. Αθήνα: Διοτίμα.